

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година VII књига VII свеска XXVII септембар 2011

Траг - Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Магдолна Увалин

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Уреднички тво

Бранислав Зубовић (оперативни уредник), Мирослав
Алексић, Благоје Баковић, Момчило Бакрач, Слободан
Елезовић, Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић (ликовни уредник)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

www.biblvrbas.org.rs ; e-mail: casopistrag@sbb.rs

Штампа

Штампариа „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

*Часопис се финансира из буџета СО Врбас и
ПСОК АП Војводине.*

Рукописе слати у електронској форми.

Илустрације у овом броју:

Славко КРУНИЋ, академски сликар

(Корице: Враћарка у одсуству, уље на платну 50X50, 2007.)

САДРЖАЈ

шраџ њоезије

Милосав Буца МИРКОВИЋ.....	5
Живко НИКОЛИЋ.....	9
Ђорђе БРУЈИЋ.....	12
Нада ПЕТРОВИЋ.....	16
Недељко ТЕРЗИЋ.....	20
Власџа МЛАДЕНОВИЋ.....	23
Ален АЛИСПАХИЋ.....	25
Живко АВРАМОВИЋ.....	28

шраџ ѡрозе

Александар БЈЕЛОГРЛИЋ.....	31
Александра ЂУРИЧИЋ.....	39
Слободан ЕЛЕЗОВИЋ.....	44

шраџ на шраџу

Марија ИЛИЋ.....	50
Срђан ОРСИЋ.....	66
Снежана ИЛИЋ.....	82

шраџ друџих

Иван ДОБНИК.....	93
Три америчка ѡесника.....	97
Дени ЏОНСОН.....	101

шраџ разџовора

Радослав БРАТИЋ.....	112
----------------------	-----

пѣраѣ боје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....	124
-----------------------	-----

пѣраѣ сећања

Стејојан БЕРБЕР.....	128
----------------------	-----

пѣраѣ иичиѣавања

Дражана БЕЛЕСЛИЈИН.....	145
Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....	157
Давид КЕЦМАН Дако.....	161
Мирослав ШУТИЋ.....	171
Анђелко АНУШИЋ.....	179
Гордана ВЛАХОВИЋ.....	188
Мирослав ТОДОРОВИЋ.....	191
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	196
Чедомир ЉУБИЧИЋ.....	199

НАПОМЕНА:

У прошлом, 26. броју дошло је до изостављања имена преводиоца пѣсама Васиља Махна. У иичиѣању је преводиоца са украјинског језика Јарослав Комбиљ. Извињавамо се преводиоцу и иичиѣаоцима.

Милосав Буца МИРКОВИЋ

МОЈА ПРОДАВНИЦА РЕТКОСТИ

Отворио сам најзад
продавницу својих песама!
На углу Зорине и Мачванске,
добро ме чујте: то није киоск са целепом
књига, збирки, плакета...
То је хрпа песама, лист по лист, сан по дан
на холандској хартији или на пак-папиру,
уз дужно поштовање за српске јуначке песме
и Вука Караџића, наравно... И несебично!
Али, цупкајући у старим чизмама
са шалом Душана Матића око врата
што га кошава засмејава - наоколо.
Продајем и песме других поета и боема
злу не требало. И неке новајлије, фрајере,
које ми доносе пиво и погачице са чварцима
из суседне продавнице, сваштарнице.
Имам на тезги, једној јединој, пуно песама у фиоци,
имам разновразне песме у магацину,
имам песме изрезбарене.
Имам песме изведене из латинског,
имам песме удворичке, петпарачке.
Имам песме од свиле и кадифе,
песме од сребра и злата, од жељинског блата.
И песме епске тврде као камен – воденички,
и песме крилате лирске, онако на ћошак,
и песме ругалице да прсте полижеш, од смеха.
Песме о девојци на бунару у свитање.
и песме ловцима на пужеве крај Дунава.
Песме Габриеле Мистрал и Даринке Јеврић.
Песме из Пастернаковог нотеса
и песме, брате мој, америчких црнаца,
песме о Србији Оскара Давича, на сав глас.
и Десанкине са посветом мени песнику,

који, протежући се у тенис патикама,
продаје песме, најпотрошнију робу
на овом и оном свету...

ГОВОР ТИШИНЕ

„Тишино, ти си најбоље од свега што сам чуо”
Пастернак

Тишину слушам, ко кишу чујем
што на фаготу свира јутром
и опијам се омиљеним брујем
као да стремим за гугутком.

Тишина ми збори на сва уста,
Она ми лебди усред дома,
као повесмо свилено густа
док пева усред жељинског грома.

Тишина што капље као свећа.
И једно уво другом пени.
Огрнуће и моја плећа
са тихом росом зимзелени!

ДА ЛИ ВЕЋ САЊА?

Тек засађено дрво бреста.
Да ли већ сања свој животопис?

Да ли њу, колевку од своје грађе
или бродски под од себе самог.
Можда кашику ону куваног жита?
Јер свему се нада, свима верује
то тек засађено дрво,
на путу за Врњачку бању.

Јер дрво има пуне руке посла
и никад не плаче, никоме се не жали.
Чак ни слепом пастиру
који га једини обилази.

СУТРА ЋЕ БИТИ БОЉЕ

Још један дан се дроби
у пустој сеоби светлости.
А реч, која то реч за њим
вуче таљиге с мирисима
презрелог грожђа.

А теби више није до путовања.
Северу ни длан да лижеш.
Ни југу перје дивљег јата
да требиш злу не требало,
да дан не оде у привиђење.

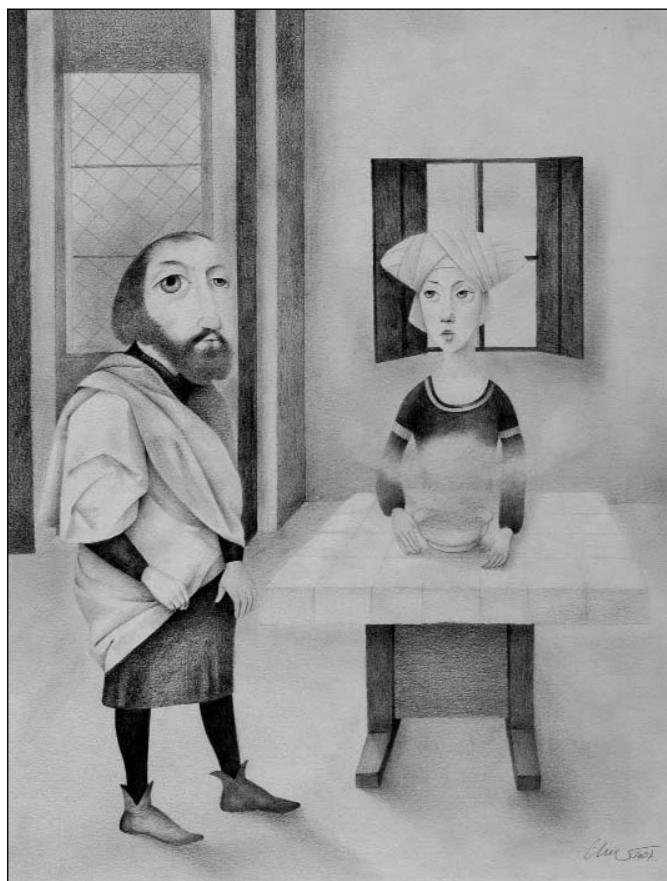
Још један дан прецветао
као трава од разгона
испод обудовелог храста.
Али знам или слутим
да сутра биће боље, боље!

МОЖДА ПОСЛЕДЊА

Једна мрва тврдога хлеба
на прозору сеоске школе
и један врабац који слеће
на њу, ником даровану.
Улазе у моју или твоју песму,
свеједно (јер песма се вазда
пише у четири руке)...
Али шта ће бити, Боже мој
са врапцем када сасвим сит
одлети, а за њим у свом перу
и наша песма. Можда последња.

САПУТНИК

Сенка високог јаблана
назува чизме од бивоље коже
и облачи кошуљу од кострети.
Устаје као тек посрнули
скакач мотком
и корак по корак поред мене
регрута из горобиља.
Ћутимо као заливени.
Али све ближе осећамо
прсте у руковату
и ише се не зна ко је коме
сапутник: јаблан или човек.

Живко НИКОЛИЋ

ДРАГИ ТРЕНУЦИ

Сад сам се сетио, и одмах ме је заболело:
како се грамофонска игла на плочу спуштала
и како је дуго по њој шетала и цијукала
када се руба докопала. Тај кућерак је давно
претворен у прах, није ни једна цигла остала,
али - како су се врата отварала, како је данима
на њу соба мирисала и како је музика као зрак сунца
на наше дисање падала, заборавити не уем
и нећу, никада! Где је стајао сто, како се искривила
столица, како је завеса подрхтавала,
како се њен длан у моје раме утапао
и како је буђење било траума. Јер сан је био
наша домовина. То је и сада живо,
то и сада постоји : бели, ољуштени зидови,
цигарете пале на под и црвена блуза на гомили књига,
њен повик, њен заразни смех на крају,
од кога су прскала огледала.
И та игла која по плочи до лудила крстари,
и ти давно расклимани и разбијени прозори ,
све ме то сад, после много година, походи.
Како да заборавим како њени прсти
испод јоргана вире и дозивају? Давно је то било
а још увек није престало. У мом сећању пулсира.

22. 9. 2007 – 28. 6. 2009. Београд

НОВИ ДАН

Волим кад, лежећи уз мене, праменом косе окрзнеш
ми чело. И пољубац који потом следи, на то
окрзнуто место, и стисак руку у блажени загрљај,
и шапат, и уздисање. Све ми се то покаткад
у сну јави: црвени патлиџан, лале и љиљани,
булке у зрелом житу, помешане с твојим уснама,
са оним што си нервозно говорила.
Тај ковитлац ми и сада осмех краде.
Видех ти једном на дојкама птице, видех како
летиш на тиркизном облаку, видех и не заборавих
како си ме љубила у оној шуми, на домак извора,
из кога румено сунце искаче да васцели свет пробуди.
Волим да се крај Тебе будим, твој лакат
у моје слабине уроњен волим. И оно блажено
протезање, и речи да смо од сна начинили
наш нови дан. Али ми је сада мучно да докучим
у ком ћу пределу остати будан. Дим тек
запаљене цигарете одређује смер.

12. 5. 2008 – 28. 6. 2009. Београд

ОБЕЋАЊЕ

Давно сам ти једном обећао
да ћемо читаву вечност ћутати,
утонули у загрљај, предани ноћи
и тишини која дуго спушта свој вео
на наша спојена рамена.
Да ли си спремна да у овом трену
коначно почне магија?

Лежи Твој образ на мом длану,
смешиш се уснула, далека ...
Обећавам Твом увојку да ће још дуго
да се башкари над понором,
црним као средиште таме.
Ко је црн?
Ко се над понор нагиње?
Угарак или сенка проснивана?

Отићи ћу на извор
из кога извире нежност,
том бистрином да се напијем,
у хладу столетног храста,
сит тебе да сачекам.

9. 8. 2008. Београд

ТРИ ЖЕНЕ

Зреле, давно процвале жене :
крупна, заобљена црвенкоса
и она виткија, тамноока,
давно су оне неком другом
постале битније. Али, била је
још једна, ни мало лепа,
ни мало обла, заносна,
Али ме је њен осмех,
успутан, благ,
разоружавао.
Као да је од другог света,
са друге стране дошао.
То и сада делује опојно :

мирнија, мање причљива,
од оних које на све пристају.
Све је тим осмехом решавала.

3. 12. 2006 – 13. 5. 2007. Београд

ИЗА ОСТАЛО

над кацом киселог купуса стојим
у даску доконо опушке утискујем
расо засипам пепелом а плафон псовкама
нек све иде тамо где је и почело
птицу у лету још ничија рука није ухватила
пита се како да старе токове
подарим новом почетку
када је у коров урасло
све што је иза мене остало
давно ми је неко моћан сјај обећао
а стварно је само овај уздах постојао
и овај пепео на обруче просут

15. 4. 2007 - 22. 8. 2009. Београд / Коћивница / Београд

Ђорђе БРУЈИЋ

ПРЕТРЕС КЊИГА

Не сан, свети слави самоће победу!

Будим се уста пуних тешких речи:
Низ реке се враћам у август, иза олује,
излоканим друмовима, кроз опустело,
кроз просечено, кроз себе као када сам равнодушан;
Иако судим да није време повратку, ослушкујем:
Врело је, па дан мирише на летњу траву и прегрејану
боровину.

У себи пишем, коначно, коначно, коначно...
А онда тражим реч којом бих описао оно што би могло
доћи после.

Изговорено не видим.

Град је решен метежи, слободан у пустоши, сломљена
игла,
још топао а дрхти;
Град је остављено дете и замењен идентитет којим се
крије двострука превара:
У гостионици група војника раскопчаних блуза, јер је
лето,

ћаска о свакодневици.
Онај најстарији, што је бројао у себи, брат ми је,
иако не знам шта нас је раздвојило.
Док они седе, а лето је, знанци из првих села пребирају
нам кућу,

гледају шта све не би могли да понесу;
Премећу књиге, завирују, прелиставају,
Траже непрочитане странице, погледују се, врте главама:
- У два брата, два различита света – сложише се.

ПОВРАТАК НАКОН ПРВЕ ПОХАРЕ

Три пута смо проверавали да ли је ветар у брезику...
Повратак је био нејасан: траг опанка и где-где сенка,
па цвиљење уместо плача, да се не одамо, ни пред собом,
да ни сами не знамо под пепелом чије куће смо се
скућили,
под чијим смо темељима ископали трап за децу
да их игра не изда
и да их од росног ветра заклонимо.

Зором смо пробирали казанчиће, црне од пламена
храстових гредица,
и на оним лепшим иловачом лепили посекотине
па грејали снежницу и кували кромпир што је за семе
остао
под буњиштем где је закопано све највредније.

СВЕ САМО ОСТАЈЕ

У миру је довољан само један врисак са границе.

Када са Вилиних вода негде према истоку у раздан
напрте пуне колевке
све друго остаје празно и разгољено, муцаво и наглуво

И све само остаје

Тада се најмање зна о онима који су отишли
Не види се и поуздано је

Пут је самоћа и јастук пун пребрале беде
Пут је широк страх и без мириса ваздух пред сан
у коме видимо да се ништа неће променити
ни одласком, ни повратком, ни слободом, ни правдом
света...

Ниоткуд је већ одавно постало карактер
Ниоткуд – наспрам слике
и дубоког пространства из ког хватамо сенке, и сумрак

А тад се најмање зна о онима који су отишли,
и неизвесности – шта ће се десити првог дана, када
стигну

1941.

Као да не знам одакле долазиш
као да не знам где си се наменило

Од пролећа ти се вуче црвена коса
довде, до предзиму, међу ове рушевине, да ослушнеш
како нас сагнало
да би се у жицама грејали

Низ црвен пут
у црвен лагум

Жилама везало
да се сва крв у обојке седила

У себе нас угонило
Од Чемернице до Цапрага

па онда у срце, па онда у затиљак
по врбацима под Градишком

са жицом на леђима

низ реку, низ друм
ситних цеваница, у ситним опанцима
с пута под пут
у смрт

1942.

Када се из сна иглице у меки облак задену
закопча млад целац низ потоке
Јер је ситом небу доста месечине
А земљи кајања
Ветар је живи прут разигран
па се стресе, осетљив
па завејава
за неког смрт сигурну као вода
А ми чекамо доле у плетери
и грејемо мокре гранчице
не би ли се очи одмориле
од белине

1943.

Нисам баш толики слепац да не чујем
како (Да л' отуда?) од истока подрхтава
Не вреди да се крстим над оним што је већ прашина
не вреди пред толико чврстим одлукама
па таман да ће и свет да оголи
да ћемо заједно са њима у ваздух
међу невидела, у јаме

Нисам толико глув да не видим њихова циктања
како нас крилца просецају као јабуку, да се осемене
брзи, као природни,
да се у наше месо задену
и да ћуте док га не загноје
па онда да сикну низ језик, у нас, у себе
у глад.

Нада ПЕТРОВИЋ

ТКАЧ

Слетела на усну птица ткач.
Уз првог петла зов, откидајући од сна,
гнездо је до зоре изаткала за мртворођени дан,
у коме твој глас пробија опну
и спрема се да одлети.
У истом трену кад моје руке, самотне,
једну за другу додиром слепих, у воденом огледалу
ка теби урезивале су путоказе.

Румен се осипа са сањивог лица.
Брише ли се то граница између смрти и живота,
или ми расту рептилска крила?
Постанем ли крагуј питаћу се да ли је снага
коју имам довољна. Да те сретнем.
Док су оба плућна крила потопљена
плодовом водом привиђења.

Одговори се кокичају, бели лете.
Скотурени отрови под ребрима.
Тај живот, ничији, чему све. За нама остају туђе путање.
Таворење међу четири распукла зида
као пси на ланцу везани за речи које нам корак мере,
дане на парчад предвајају.
Не, није мој живот, ово је само трава изцикљала.
Ако кривца има сама сам крива.
Све сам другима давала, откидала од себе.
Остали ми заобљени зидови кроз које не пролази
ни окрњена визија неког новог видеала.

Ткач кида запис на кори дрвета,
исписан не крвљу, него прахом који киша спира.
Лишће лањско испија пурпур из вена.
За све дане трајања, свих јесени и новог зеленила,
ниједан лепет у мени не одзвања.
Само слуз на маховини. Као мајчино млеко под сјајем
испарави.

Стопе се стапају с кораком вучице која њуши
утопљена у издисаје, њене године тек исцртани кругови
плавети око усана.

А моја плетиља, редуша, није ли песме вредна?
Тугованка за њу израсла је из бусена.
Свија се и зарања у месо трајања, тај бршљен, дивља
лијана,

павит прошлих дана и оних што следе
обраста око твог гласа и печета на појасу
којим и моје постојање осенио си знаком.
Или навлачиш кобалтну маску за пуко трење трајања.
Очи су маховина љубичаста на коју светлост не пада,
траже ли још боју која се од огледала не одбија
већ тоне у згасле сенке?
Боја се прелама, прави омчу, балон од сапунице
кроз њу да се протисне, покупи дугине боје,
вине их у голи ваздух, а кише ни на видику,
као празно око света попије крило селице,
њен тренутак на обзорју, и цвет на листу детиње цртанке
који отет лепрша, и руке испружене
да дохвате кришку неба за докон, аветан залогај.
Све је ту. А није.
Да је бар лопта која се враћа избушена с крова сатрапа
незнаног.
Тек да не буде лава што лије очном дупљом
да унутрашњост бића сагори.

РЕПАТИ СТРАХ

Када бисмо на крстине сложили све страхове
што су нас прогањали, пред којима смо се склањали
призивали их у данима зла
да нам се нађу при руци као излаз из мрака

Када би нам о тело исте омче везивали
упредали конопце, оштрили сечива
погледивали на оне пањеве
где се одмараше руке целата

Када бисмо исту међу дограђивали бодљикавом жицом
затварали пролазе до јединог брата
рођену сестру склањали од софре
за којом душмани испијају славско вино
у наше здравље

Када бисмо окупили све але и вране што су нам
очи копале, и коњске репове на којима смо разапињани
када бисмо све то и још понешто од оног што је прошло
и нема га више сем у сећању
на једну преломљену грану посели
А на другу дан који ће тек из кржаве постељице да покаже
крезуби путоказ у смеру где се пут завршава
претегло би на ону страну
на којој се свакодневно умире
и живот се као реп зелембаћа
чудом лечи, из сопствене крви продужава

ЈАВКА

На коленима молим, уплетена у распуштене косе
жалосних врба.
Скривам од пролазника нагост душе.
Изабацујем речи као жаоке, плачем изнутра,
свака кап напиње још једну шину Баш Челика,
кида закивке, раставља обруче.
Остајем слободна међу неманима
које су ми јуче биле целати.
Своје су младунце оставили, да ми поставе ограде,
докле се сме у дану што траје.
Чујем кораке.
Чекам да им замре одјек пре но што се јави глас.
Речи да окласају и сазру, постану бисер
у ушној шкољци.
Да ме додиром у сенци неверице претворе
у фењер свица.
Да будем звезда репатица, сагорим од ватре шапата.
Да признам пораз у победи.
Да будем јавка у немоћи. Пре него што нестанем
у ћутању зидова без слика. Вратим се вилином колу.
Цртам пећинске сенке по лишћу врбиних изданака.

ПРЕСУДА

Таман главу дигнемо а оно шаком за врат
Свом снагом у лепљиву смоницу закуцава
Цепа изнутра, утрубом храни, глад завава
Кида где је танко, крај с крајем не саставља
Остају крај ушивених цепова стиснуте руке
Дланови чворноватом држаљицом ишарани
Ко кора лебова од девет кора избраздани
А у свакој бразди суза у со се претвара
Да расени исцело и још мало израђави

Коракнемо ли бодро стигне нас неспознајно
Сапетост у себи носимо и саплићемо се у мраку
Падамо, дижемо, осећамо снагу лаку како крилати
Не да се нама врати већ да оде на ону страну
Куд наша стопа неће траг на камену да остави
Клецавост тумара, у грудњачу песницом удара
Корак је све бржи и сан постаје уснула јава
Ноћна мора мораће да се још једна црта у рабошу
На коленима дочека
Суђаје изнова суде
Пресуда је без права на приговор
Довека

И ми бисмо отишли негде где нас Неко чека
Ал' укоровили крошње, у земљу сабили гране
Младаре у себи убокорили и све нам далеко
Непојамно у нама самима, отуђено и чемерно
Жижљиво и труло, чвор из чвора срцику избија
Слива се кисела киша кроз младу мрезгу жилишта
Посуштајемо привикнути на тешење узајамно
Разбијено водено огледало из ког цеди се ликвор шуме
На празне рамове изгубљених слика

Недељко ТЕРЗИЋ

ПОЉСКИ ЗАХОД

Упорно и успешно сам те навикавао
на погрдне речи и псовке
сад ти је псовање запршка после сваке
изговорене реченице
углавном кратког трајања
јер се догађаји у твојој тесној околини
одвијају космичком брзином
са мирисом мушке мокраће
што долази између гајби
са празним флашама пива
пуним опушака цигарета
убачених после ноћашњег такмичења
залуталог стада ноћних блудника
у јутарњем расејању
и залудним потрагама да могу да нађу
и добију неки део твог тела
за кратки ужитак
уз потмуле унутрашње гејзире алкохола
и гримасе настале
после крклања од горчине у грлу
или рафала твојих сочних псовки
које су их изненадиле напречац.

* * *

Прострте пољаве са мирисом
устајалих дуња
разбацане као легала испред гумна
скривају пропала семеништа
орошене травом
да испуштају последњи смрад
ћурећег измета

као тужног испљувка
окорелог тамо где су биле главе
са неколико длака од астрахана
као заблуда
да је било покушаја
новом нараштају
тачно у поноћ Пуног Месеца
о ком је и твоја мајка
са стрепњом говорила да је усуд
и тињајући луч
који ти неће дати спокоја
у потрагама до обичних речи
за руске скаске
као пророчанској лажи о невиности
без порода од које болујеш.

* * *

Звуци из таве сачињени децјом руком
замагљују призор
урамљен у овалну шпиглу
да би те подсетили како мораш кући
одмах после прљавог посла
за који те кратко плаћају
јер да живиш дуже
толико немају да дају испод ноктију
а ти чистиш после оних што су били
јуче и говорили о својој победи
бацали ситне округле папире
и отишли
па кад су ови други дошли и поновили
све што су они пре рекли
а нису једни друге чули
остаје ти крик у грлу као траг грабуља
да све мораш иза њих почистити
и свеједно ти је ко је славио победу
важно је да су се сви задовољни
сити и напиту разишли
да се више никад не сретну
тек на слави и сахрани да се опет сваде.

* * *

Тамо треба оставити све оно од себе
тамо где се може умрети само стојећи
или згрчено седећи
где су многи дочекали лаке смрти
а да није било главом на јастуку
не осврнути се ни случајно

ради порока урока и лажних пророка
 јер ту ће иза бити
 заувек нова брда тресетишта
 док ће им на кормилу командовати
 вилини коњићи свих раса народа
 и нових народности
 на прамцу ће се вијорити неки флагови
 на којима ће те бити
 обележена поља и истакнути знаци
 рођења живота и смрти
 са малим и великим безначајним
 жаловима јер су мала одавно
 постала значајна
 само не видимо да су писана
 туђом руком која је одавно поломљена
 и још је до рамена у гипс умотана.

* * *

Ако си олакшао унутарњу тегобу
 накриви јутарњи качкет подигнут
 средњим и кажи-прстом
 иди тамо докле ни памет не досеже
 јер све што ти је тамо нејасно
 сутра ће ти бити потпуно свеједно
 сам бираш
 сам за многе друге
 у дипле свираш
 а егзотични предели су тек снови
 који ти на крају шљивика не требају
 ни за чашу хладне воде
 путуј и потражи себе
 препознај се потпуно
 и свугде ма где био
 али и страхуј од превелике влаге
 и нестабилних боја
 у новом крајолику
 са погледом кроз окно
 од комада најлон-цака
 урамљеног у стару храстовину
 скинуту са порушене летње кухиње.

Власта МЛАДЕНОВИЋ

ВАН ТОКА, СА ИСТОКА ГЛАС

Чак и онај који је ничији,
неко га својата,
само сам ја потпуно изван јата,
усамљени глас птичији.

ЖИВОТИЊСКИ ЖИВОТ

Киницима

У мени се буди
дивљине зов,
што даље од људи,
прихватам изазов.
Враћам се у шуму,
зверима, птицама,
суровим условима,
али јасном критеријуму.

ПОБУНА ХАРТИЈЕ

Пери Ђурђевићу

Поезија без душе,
мртво је слово на папиру,
узалуд руше,
узалуд сатиру
моје дрвеће,
хартија више
трпети неће.

trag poezije

ПЛОДОТВОРНОСТ

Родио сам се,
имало је рашта,
али то се
овде не прашта.

НАРАВОУЧЕНИЈЕ

Тешко оном коме је
Србија захвална.
Ономе коме се
данас захваљује,
неће га бити,
оном коме ће се захваљивати,
данас га нема.

ЛИЧНО СТВАРАЛАШТВО

Мариокову, ојетѝ

Поезија је, ипак,
лична ствар,
залуд симбол,
свако осећа
свој бол.
Заједнички је јарбол
и на њему застава,
али док певам
у питању је моја глава.

ОДСТРЕЛ

Сатеран уза зид,
признајем пораз,
али није ме стид,
јер сачувао сам образ.
Спреман је стрељачки вод,
подле, бедне кукавице,
чекају само повод,
али не смеју
да ме погледају
у лице.

Ален АЛИСПАХИЋ

*СЛАБА СВЕТЛОСТ ДАНА НА МОЈ ТВ И ЊЕГОВ
ПРОГРАМ*

Сунце кад зађе као да западне за регал,
као кликер,
ух шта је ствари тако отишло у мом животу с њим,
ал ко би икад више гурао тај масивни регал.
Не може се ни помакнути, обгрљен је чврсто у паучину као
најобичнија мува, као онај певач у оном споту што пева:
the spiderman is having me for dinner tonight!
А ујутро помоли се сунце као бела извешена а изрешетана
након што се мало разиђе смрад распданутог гнојног ткива
и загушљив зној магле, и чађ барута, и остане само мук,
а болно јечање несрећника, искасапљених, преживелих. И
баца своје слабашно светло
сунце
на мој ТВ
и његов јутарњи програм.
ТВ програми су као реке које теку у свету, и свако мало
изливају се,
и поплаве домове људи и однесу усеје и стоку, и однесу
људе, али то је само метафора,
у ствари ти си у миру своје куће, и волиш понекад да
мислиш да је божји прст
твој квргави палац, а да даљнински уз добре батерије може
да надомести
дужину свега оног што је требао да буде дуже.
Схватио си и да добар даљински може да добаци сваки пут,
али баш сваки пут, и то је брате мој, голем сатисфекшн,
где онај обично закаже, онај који на сваку трећу тек лено,
као ђак у последњој клупи,
магређој, кад га учитељица изненада прозове, лено,

незаинтересовано,
из полудремежа, подигне главу.
Ја сам се давно помирио са чињеницама, не дам се
заварати, и зато сам миран у души, ја
реално корачам кроз живот јер
давно су рекли много паметнији људи од мене, неки су због
тога горели и на ломачи:
сунце излази и залази.

НЕ РЕКОСМО ЛИ ТАКО, ГАБРИЈЕЛЕ МОЈ?

Шта ће ми мој Габријеле свезати ушима на машину?
Која мора довести да шуме у моју ушну шкољку?
Шта ће савити под чекић а шта на наковањ мога ува?
Коју то реч затегнути стременом по гузици да болна
проплаче
као дете
или је затегнути око врата попут омче
под гркљан, да га стисне,
да кркљањем самртничким јаснија буде.
Сав тај говор пужнице кроз лавирине, Габријел
бубњића небеске там – там дивљине,
Еустахијеву слушну цев канализационог одвода
опраног шаренила дуга раја, зачепи понекад памук облака.
А шта ће ми мој Габријел пришити за језик?
Чиме ће ме за усне угристи?
Чиме офурити врелом паром кроз носнице кад фркнем,
оно што звизнут будем хтео?

А шта ћеш ми то успети да добациш, зар и ти, иза леђа,
Габријел мој?

МРАК ПЕСМА

Пао ми је мрак на очи као кап мастила.
Замазало ми се испред носа као црна крема
по лакованим вечерњим ципелама кад се замаже.
Не може се опрати руком, покретима као кад се отару сузе
с лица.
Само се још више размазује као усрана шминка
која дефилира нашим путем за Катманду.
Женске без везе и лажно плачу, супротно од оног кад
истински песник пусти
горку људску сузу.
Освануо је, дакле, мрак унесен у моје лице

као светлост иследниковог полицијског рефлектора,
а иза њега стоји комесар.
Упалио је мрак сва своја светла, сва своја сунца, као кад се
сваки
живац у телу упали.
Одавно је народ сконтао да оном неће сванути ако оном
не омркне.
А ја: из свог мастила вадим им маст само да би
поново могли народу замазати очи.
Чудно је то како сам у овом мраку видовит: сунце ће да
прегори свакако,
завршиће свет као прегорела сијалица која је осветљавала
Сунце.

НИЈЕ–НЕГО: ЦАРЕВО РУХО!

Књижевни издавачи вуку ме за нос:
гледам како пресипају памет из мрклог у глуво,
на сунцу папира.
Брат брату, вук вуку,
миш мачку мачка цуку.
Флеке и закрпе на њиховим оделима
као модрице и красте
на мом царевом руху.

Тело се брани
последњим својим генима,
исписује своју ДНК и РНК на папир
у песмама,
да кроз нараштај, и кад прође време,
и у будућности
не припадне кретенима.

Гениталије моје душе су отежале,
траже сродне душе да их оплоде.
Као гладно птиче које тражи да га нахране
зева мој мушки его сит ствари познатијих као: није–него.

Живко АВРАМОВИЋ

МИНИЈАТУРЕ

1.
столетно дрво
саплиће језиком
и корача
кораком мојим
обилазећи
гробља и колевке
у којима још спију
чеда нерођена
деца нељубљена
и љубе уцвељене

2.
у крошњи великог храста
сместих тајне детиње
и снове своје пустих
да са оцем
и птицама
на југ одлепршају

3.
све чешће ме дозива
небо завичајно
док ме јуре
пашчад уклета
жељна крви
и црне освете

4.

њиве су моје
одавно незаоране
ране се моје
још по њима шећу
тражећи очев глас
и песму девојачку
песму плаветну
благу
лепршаву

5.

много је лелека
у лобањи мојој
превише бола
у чеоној кости
и рана девојачких
крај бистрог извора

6.

нејаке су моје речи
да тугу искажу
немоћне су
да ме на златна поља
врате
да ме крај реке
омаме
да ме јутром ојутре
и поново
у песму претворе

7.

горели јесмо
али сагорели нисмо
само смо ватру научили
да усправно хода
и да нас греје
сва њена топлота

КОЊИ СНОВИДНИ

1.

сновидим коње
док са пегазом јездим
брзином ветра
у сноп светлости
у увир

у песму непознату
 ка љуби уцвельеној
 ка драгани вољеној
 у трку су ждрепци
 а поља спаљена
 главе мудре
 у амбис бачене
 недосањани списи
 са пепелом срасли
 (ни куће ни кућишта
 нити кућног прага)

2.
 на дели јовану вељко
 свог кушљу тимари
 и заједно
 рујно вино пију
 из кондира
 косовке девојке
 из бокала
 љубе нељубљене
 а уз песму једре
 чучук-стане

вељко пије
 а кушља тугује
 док их стана
 домаћински двори
 и соколи
 песмом девојачком
 са сетом у грлу
 и копљем у срцу

3.
 коњи сновидни
 само мени знани
 очас окрилате
 мене спашавају
 свиленастом гривом
 од немани црне
 и од вајкадне пустоши
 (опет су нам
 мајке уплакане
 и бремените кћери
 што из гроба
 ноћас васкрсавају)

Александар БЈЕЛОГРЛИЋ

ЕФЕМЕРОН

„Не, не, шприцкрофне су нешто друго. Тесто се надува као тулумба. Неки то зову принцес-крофне.”

„Па нема везе. Крофне су крофне. Што се мене тиче, добре су и старе добре путер-крофне.”

„Никад нисам чула за путер-крофне.”

„Како ниси? Крофна као свака крофна, осим што се не пече на зејтину, него на растопљеном маслацу.”

То моја жена уз јутарњу кафу распреда са мојом сестром Маром о менију за предстојећи дан. Моја ћерка Јасна долази са унуцима Јадранком и Синишом на викенд. А зет Миодраг, он готово никад не долази. Он је послован човек. Синиши је рођендан, а он и Јадранка обожавају бакине колаче.

Јесен у Банату може да буде неугодна. Кад неко пређе шездесету, стави тачку на професионалну каријеру, а жена га наговори да купи кућу на обали Тисе, где се у прохладна јутра не чује ништа друго до гакање врана и фијук кошаве, онда му на ум падају свакакве замисли. Такав је мој случај.

До пре извесног времена радио сам као адвокат у Зрењанину. Рођен сам крај Ниша, под Соко-градом, али ме је судбина довела у равницу. Почео сам као службеник у државном сектору, затим сам довршио школовање и прешао на самосталан посао. Оженио сам се, добио ћерку и сина. Дуги низ година живео сам животом на који се не могу пожалити. Син је стасао и преузео канцеларију, ћерка се удала и данас живи у Београду. Тај њен муж је син генерал-пуковника са Дедиња. Кажу да је добар архитекта, а ни отац га није оставио без наследства. И поред тога, није ми јасно како Јасна успева да се стара о двоје малолетне деце, ради у школи и спрема докторат из упоредне књижевности. Увек је била страствен читалац. Чак и овде, у Елемиру, кад би за време летњег распуста дошла у посету баки и деди, у собици на спрату чекала ју је мала, пробрана библиотека.

Пребродили смо јесен и зиму, а и пролеће је већ за нама. Сад се на Бабатову, древној насеобини крај Елемира, окупљају излетни-

ци, а рибари ујутру крећу са својим вршкама. То у мени као да буди неку нову духовну снагу. Недавно сам, у доколици, из рафова Јаснине библиотеке извукао свеску часописа „Градац” посвећену Вилијаму Блејку. Почео сам да читам „Венчање неба и пакла“, али убрзо сам схватио да ми је мистицизам потпуно неразумљив. Ипак, запамтио сам нешто што ме је насмејало: „Мисли ујутро. Ради у подне. Једи увече. Спавај у ноћи.“ Наједном схватих да сам се целог живота равноа према тој пакленој пословици. Дошавши овде, на обалу Тисе, као да сам замислио да остатак века, пре него што ме сан савлада, проведем мирно преживајући задовољства позних дана.

Када о свему размислим из свог садашњег положаја, видим нешто што ми је измицало током дугог низа година: моја каријера била је праволинијска, без трзавица, један такорећи неометан успон, све до пензионисања. Нагађам да за пословни успех могу захвалити најпре урођеној брбљивости, управо оној особини због које је породица моје мајке била на злом гласу у очима породице мога оца. Нажалост, док се јунска природа расцветава на обали Тисе, моја причљивост не налази одговарајућег одушка. Врућина утиче на укућане. Јованка, са којом сам провео толико пријатних дана, у последње време постала је трома и потиштена. Сувише времена проводи уз ТВ програм. Понекад, заједно са мојом сестром Маром, која није имала срећу или несрећу да се уда, одлази у куповину или на састанке форума жена у Елемир, где израђују сувенире од пуствоване вуне. Ипак, како од Маре чујем, она тамо не узима реч на састанцима. А како видим, враћа се нерасположена. Покушавао сам да је приволим на озбиљан разговор, предлагао да отпутујемо у Соко Бању или у Херцег Нови, али све је остало без резултата. Преостало је једино да се та фаза њеног расположења оконча сама по себи.

У међувремену, довијао сам се како да обуздам властиту живахност. Почео сам да учествујем у наградним играма и контакт емисијама на радију. Напоследку ми је све дојадило, затворио сам се у Сањину библиотеку и почео да читам књиге. Има ту добрих, завичајних писаца. Сремац, Душан Васиљев, Мика Антић. Пронашао сам књигу професора Симона А. Ђарматија о Баба Анујки, врачари из Владимировца и панонским тровачицама. У зборнику „Банатско перо“ прочитао сам на Ђарматијеву причу „Љубав у Орловату“. У њој су спашени од заборав неки од препознатљивих феномена равнице, попут појаве зване *јесења свила*. Слутим да сам је некада видео, можда пропустио кроз прсте у зеленим потиским шибљацима, али нисам сасвим уверен у то. Слично као *магле зорњаче* Милоша Црњанског, чини ми се да је та свила драгуљ у оптичком трезору Паноније, нека врста Ауроре својствене овом поднебљу, као што је поларна светлост нераскидиво повезана са представом о пространствима далеког севера. Свидели су ми се Ле Кареови шпијунски трилери и приче Конана Дојла, па и љубавне саге сестара Бронте. Присетио сам се необичних судбина на какве сам и сам наилазио у адвокатској пракси. У картонској кутији на тавану чувао сам дупликате записника са рочишта. Трагајући по

прашњавим фасциклама, наишао сам на предмет који сам решавао крајем осамдесетих. Изјаве актера биле су уредно забележене руком моје негдашње секретарице Аните. Читајући их, полако сам се присећао појединости једне од најчуднијих заврзлама какве су ме задесиле у адвокатском послу. Схватио сам да у руци има несвакидашње литерарно градиво. У ствари... Причљивост је једна од оних страсти под којима се човек увија као морска саса.

Над Бабатовом се спушта вече и ми седимо у собици иза комарника, удишући ваздух отежао од испарења густог речног растиња. Јадранка и Синиша већ су заспали, а Јованка и Мара куњају уз телевизијски програм. Отпијам последње гутљаје кафе и добијам жељу да им испричам ту причу.

* * *

Десило се то, као што рекох, у Зрењанину крајем осамдесетих. Једног дана у канцеларију је дошао црномањаст момак тридесетих година, снисходљивог држања и са забринутим изразом на лицу. Представио се као Алекса Гргур, наставник географије у основној школи.

„Ствар је осетљива“ – рекао је чкиљећи иза наочара велике диоптрије. „Желео бих да се све обави без много буке и уз максималну дискрецију.“

„Изложите ваш проблем“ – рекао сам му покровитељским тоном – „и будите уверени да ћемо га решити на обострано задовољство.“ Он слеже раменима и марамицом овлаш додирну чело. Затим се намргоди и рече:

„Жена ме... Али то није важно. Решио сам да затражим развод.“ Неко време је смишљао како да образложи ствар. „Ја сам наставник, прилично неспретан у практичним стварима. Навикао сам се већ да остављам такав утисак, па и на то да ме зову Шаца. Не бих желео да се ствар дуго повлачи по судовима. Уз то, како бих рекао... Није да сам шкрт, али хоћу да се имовина расподели праведно. Знате, моја супруга је врло опасна жена. Лако би ме огулила до голе коже.“

„Имате ли деце?“ – запитао сам.

„Немамо“ – одговори он.

„Врло добро“ – рекох.

Након сувопарног разговора о заједнички стеченој имовини, комплетима кашика, виљушака и ножева, сребрном сервису, плацу у викенд-зони и „застави 128“, почео сам да му постављам питања о брачном животу.

„Зар је то неопходно?“ – успротиви се он

„Јесте ли се сагласили о споразумном разводу?“

„Не бих рекао. Она још не зна ништа о томе.“

„Онда се бојим да је неопходно. Ако ваша жена реши да узме адвоката, можемо да му запушимо уста уз помоћ извесних чињеница.“

Алекса с нелагодом погледа у правцу где је моја секретари-

ца седела за писаћом машином. Ја климнух главом и она изађе из просторије, али не пре него што је испод стола укључила стари магнетофон тракаш марке „аива“. Након тога он тихим тоном поче да се исповеда:

„У ствари“, рече, „не могу рећи да имам непобитан доказ. Све што сам видео јесте да нека битанга излази из моје куће, да се обоје церекају. Махали су једно другом. Иако сам био прилично далеко, јасно ми је да то није неки рођак. Али чак да се то и није десило, морао бих бити слепац па да не видим шта се догађа. Мој брачни живот је постао прави пакао.“

„Јесте ли саопштили жени своју одлуку?“

„Да ли ме слушате? Рекох да нисам.“ Он се почеша по затиљку. „То јест, нешто сам покушао. Дигла се таква олуја да сам мислио да ће пуцати на мене. Знате, њен отац је официр, има трофејну „збројовку“. Пре брака, Меланија је била... Сада је то нешто сасвим друго. Уосталом, боље да се не расплињавам. Испричаћу само завршни чин. Пре месец дана у робној кући случајно сам срео своју љубав из средње школе. Није то ни била љубав, већ симпатија. Она се зове Хана и последњи пут сам је видео пре десет година, накратко у студентској мензи у Новом Саду. Сада је не бих ни препознао да ми није пришла и повукла ме за рукав. Испоставило се да сам ја незнатно смршао, а она се једва приметно заокружила. Колико сам успео да приметим, остала је оно исто тихо, доброћудно створење какво памтим из школских клупа. Позвао сам је на пиће у хотел „Војводина“. Присетили смо се старих дана и разговор је некако кренуо. Рекла је да се пре две године удала и да се недавно из Лазарева, где је одрасла, преселила у град. Пожалила се да још нема деце. Видело се да је то мало мучи. Из њене приче разабрао сам да јој муж није нека цвећка. Ипак, разговор нас је орасположио. Један наш познаник из средње школе постао је познати пијаниста а да она о томе није ништа знала. Одједном је пожелела да купи његову плочу. Прошетали смо до продавнице „Волта“ али избор озбиљне музике ту је био врло слаб. Тај наш другар, Данијел, снимио је само једну плочу у Немачкој, Шопенове клавирске концерте. Продавац нас је чудно гледао - то „Полидорово“ издање није ни дошло до наших продавница. Али ја сам код куће имао две плоче које ми је Данијел послао. Не знам шта ми би – позвао сам је у стан, да јој поклоним примерак. То не личи на мене. За дивно чудо, пристала је, без много снебивања. Успут сам се већ кајао. Надао сам се да Меланија није код куће, да се задржала код мајке. Али била је. Упознао сам их и попили смо кафу. Затим Хана рече како жури на некакав лекарски преглед. Ја је испратих до врата, али нешто ми није дало мира па сиђох и до улице. Ту смо се поздравили. Она уђе у аутобус и оде на своју страну, а ја правац у школу. На томе се све завршило. Бар кад је реч о мени. Али моја жена, иако смо остатак дана провели у уобичајеном ћутању, увече одједном поче да галами. Увек су је раздраживали кућни послови, нарочито усисавање. Све што јој је могло послужити, употребила је против мене. На крају се испоставило да ја у стан доводим љубавнице, док она скапава од

дневних послова. Признајем да ми је језик у таквим приликама више него кратак. Обично се покуњим и повучем у ћошак. Али ова хистеријна монодрама однедавно је свакодневна појава у нашој кући. Сада ми пребацује да сам слабић, да не знам како се поступа са женама. Каже – са мном треба мало жешће. Шта да радим? Никада никог у животу нисам ошамарио. И онда, као да ми све то није довољно, на сопственом прагу почео сам да затичем непознате мушкарце. Реците, зар то није сувише?”

„Мени је сасвим довољно. Али видите, у Социјалном постоји Саветовалиште које би могло да изглади ствар. Нисам толико похлепан да вам то не бих препоручио.“

Беоњаче на Алексином лицу се исколачише. Учини ми се ће прснути и залепити се за унутрашњу страну наочара. Да га не бих даље излагао стресу, отпустио сам га с уверевањем да ће то бити једна од лакших бракоразводних парница.

* * *

Ово је само прва половина приче. О другој половини имао сам прилику да се обавестим неколико дана касније. Овог пута у канцеларију је бануо зајапурен, гојазан човек од својих четрдесет година. Сручио се у фотељу, а од тога се разлетеше папири са стола моје секретарице.

„Развод“ – рече он. „Рекли су да ви то радите брзо и ефикасно. Треба ми хитан, беспоговоран развод брака.“

„Драго ми је“ – рекох. „Ја сам адвокат Душан Ћирић. Али можете ме звати Ћира. Ваше име је...“

„Петар Пухор“ – рече човек и отпухну. „Али можете ме звати Пера.“

Замолих га сад да ми изнесе свој проблем.

„Нема ту шта да се прича!“ – викну он и искоса одмери секретарицу.

„Отићи ћу да донесем доручак“ – рече Анита и кликну испод стола на „аиву“.

Пера се промешкољи у фотељи. „Нема ту много приче“ – понови. „Прељуба, ето шта је. Моја жена се вуцара... Ионако спавамо у одвојеним собама. Код куће само плаче и зури у телевизор. Чак и кад је искључен. Покварила је очи гледајући „Династију“. Уз то, она је нероткиња, а упорно на мене покушава да свали кривицу. Терала ме је да идем код лекара и да мастурбирам, али мени то не пада на памет. Не требају ми прегледи. Требају ми наследници, деца. Децааа!“ – крикну он, као да га прогања банда малолетника. „Мој живот је постао прави пакао. Ако не добијем овај развод, свакако ћу учинити нешто непромишљено.“

„Имате ли доказ да вас жена вара?“

Он се почеша по затиљку. „Доказ? Имам.“

„На пример“

„На пример, пратио сам је и све сам видео“ – рече он с лукавим изразом на лицу.

„Пратили сте је? – запитам, потрудивши се да намакнем саучеснички израз. „И све сте видели?“

„Да. Ја сам љубоморан!“ – дрекну он и шаком лупи о руковат фотеље. „Али љубомора се“ – додаде он – „понекад исплати.“

Била је то необична идеја, али нисам имао времена да размишљао о њој. „Молим вас, опишите ми ваш случај.“

„Врло радо. Као што рекох, пратио сам је.“

„То сте већ рекли.“

„Па шта? Морам да почнем испочетка. Прво је ушла у супер-маркет, где је имала заказан састанак са својим љубавником. Седели су и забављали се у ресторану. Затим су отишли у његов стан. Шта ће моја жена у његовом стану?“

„Како знате шта се тамо дешавало?“

„Како не бих знао? Кад се све завршило, он ју је отпратио до таксија. Све време су се освртали унаоколо. Мучио их је осећај кривице.“

„Знате ли тачно који је то стан?“

„Знам врло добро, јер сам био тамо.“

„Упали сте унутра?“

„Ма не. То је било други пут. Опет сам пратио жену. Ушла је у градски аутобус и одвезла се на Житни трг, а то је врло близу насеља где се налази стан њеног љубавника. Схватио сам да ту негде имају састанак. Али убрзо је замакла иза угла, сишла у подземни пролаз и изгубио сам је из вида. Нисам много размишљао. Кренуо сам право у прељубничку јазбину. Хтео сам да их ухватим на делу и пресечем агонију. Нисам имао стрпљења да сачекам лифт. Потрчао сам уз степенице док ми је крв врела у лобањи. Притиснуо сам звоно, а неки женски глас изнутра запита ко је на вратима. То није био глас моје жене. Схватио сам да је то неки куплерај, жиголо клуб или нешто још горе. Послужио сам се лукавством и најавио се као „пријатељ“. Откључала је врата и ја се зајурих унутра као фурија. Али ово је била неко врло необична жена. Нисам стигао ни да се осврнем, а засула ме је псовкама као аждаја. Запретио сам да ћу је избацили кроз прозор, а она је одговорила да ће ме исецкати на комаде и претворити у виршле. То је било превише. Кренуо сам да јој одвалим шљагу, а она однекуд дохвати кишобран и опаучи ме по глави тако да сам обневидео. Изгубио сам равнотежу, запео и свалио се на под. Кад сам се нешто касније прибрао, затекао сам је како ми влажном марамицом натапа чворугу. Рекла ми је нешто чудно - жНе знаш с ким имаш посла, мацане. Натерао си ме да наружим твој лепи профил.’ Скувала ми је кафу и натерала ме да сркнем мало вињака. У ствари, то је једна сасвим привлачна млада жена. Сазнао сам да је удата и тада ми је све постало јасно. Поштени људи на овом свету служе само за изигравање.“

„Само једно питање?“ - рекох. „Како се зове ваша жена?“

„Хана“ - рече он преко воље.

* * *

Петар је ускоро довршио причу и ја га испратих с обећањем да ће све бити у најбољем реду. Не треба ни да напомињем да се кроз неколико недеља ствар завршила врло повољно за Шацу и Петра. У ствари, више него повољно.

Сазнао сам то неколико година касније. Једног дана се на бензинској пумпи иза мене паркирао црвени спачек крцат путницима који су непрестано галамили. Неки мушки глас је викао да му је пут пресео и да ће истог тренутка некуд кренути пешице. Нека жена пискутаво је претила да ће некога растурити као беба звечку. Затим би се зачуо буран смех и дечја граја, па потом опет бесомучна препирка. Склопио сам новине и осврнуо се да видим какво је то необично друштво. У том тренутку возач се уозбиљи и протури главу кроз прозор.

„Је ли то адвокат Душан?”

„Рекао сам да ме можеш звати Ћира.”

Била је то срећна породица Пухор, Петар и Меланија, заједно са двоје гршаве деце на задњем седишту. Поздравили смо се као стари пријатељи. Сазнао сам да су кренули на излет на Авалу. По њиховим озареним лицима закључио сам да је то у сваком погледу складна породица. Дечаку и девојчици поклонио сам неколико привезака и кутију жвакаћих гума.

„Дечак се зове Душан” - рече поносно Петар, показујући на задње седиште. Затим се мало замисли, па додаде нешто тише: „Сећате ли се шта сам једном приликом бубнуо у вашој канцеларији? Можда је звучало банално, али знајте да су то биле пророчке речи: љубомора се понекад исплати.”

Запитао сам га да ли којим случајем зна шта се у међувремену догодило са Ханом.

„Нећете веровати” - рече он обешечачки. „Удала се за Алексу Гргура. Нисмо их видели одавно, али чуо сам да се Хана породила. Добили су ћерку.”

Ускоро се ред покренуо и ја пођох ка свом аутомобилу. На растанку сам притиснуо сирену, а они отпоздравише сложним махањем из спачека.

* * *

„Једи увече, спавај у ноћи” - рекао је Блејк. „Али овде, на обали лењиве Тисе, у крају којим су у древна времена харали Кумани и Алани, Хуни и Авари, ја патим од несанице и полако губим апетит док моја жена мрзовољно зури у телевизор. Кад мало боље погледам, видим да је заспала. Није саслушала сторију до краја. А моја сестра Мара, она се очигледно већ раније искрала и легла у својој соби.

Кад бих барем могао наговорити Јованку да отпутујемо у Херцег Нови. Предосећам да би нас то препородило. Могли бисмо, на пример, упознати неки стари брачни пар, бившу оперску

певачицу и њеног мужа који се бави колекционарством. Они би нас позвали у госте и онда би уследила заврзлама са нестанком скупочене збирке експоната из Поморског музеја. Могли бисмо...

Али све је то узалуд. Гасим стону лампу и тонем у сан на отоману у гостинској соби, ослушкујући пој птица у густим крошњама жалосних врба.

Будим се у сунчано јунско јутро и излазим на веранду. Кафа је већ попијена, а Мара је пошла до продавнице у селу. Јованка и Јасна послују у кухињи. Са купалишта већ допире дечја граја. Слутим да су тамо Јадранка и Синиша.

У неко доба чујем Синишин глас. „Деда, дођи да видиш.” Устајем и унук ме за руку нестрпљиво води ка обали.

Може ли се у јуну видети јесења свила? Не, није то свила, на то ћу морати причекати до септембра. Али док посматрам паперјасту чаролију на површини реке, имам осећај да су ми магле зорњаче помутиле ум. С краја на крај обале роје се и распрскавају беле жеравице, као да стари Словени роне под површином са трскама у устима и развејавају милијарде нежних маслачака.

„Деда, то је цветање Тисе” - каже Синиша.

Седам на бетонски док и дуго не могу да дођем себи.

„Види колико их је!” - узвикује Јадранка.

Пред нама цео свет поиграва, ковитла се у бело-ружичастој помами.

„О томе смо” - каже она - „писали рад у школи. На површини воде појављују се ларве из којих се за само неколико секунди појаве шарени кукци. То је прастари инсекат из групе једнодневница. За њих је знао још Аристотел. Звао их је *ефемерон*.”

„Деда” - каже Синиша - „они живе само један дан.”

Синиша ме гледа радознало, као да тражи објашњење за тако тужну чињеницу. Али ја не могу да му га пружим.

„Средином јуна” - додаје полетно Јадранка - „ларве напуштају глину на дну реке где су живе претходне три године и дижу се на површину, где одбацују своје кошуљице.”

Стакласта површина воде једва се назире од узаврелих ројева у светковини спаривања. Пред очима се све беласа, као да је, на почетку лета, Потисје захватила вејавица.

„Три године, у глини на дну реке?” - понављам за њом.

Полажем руке на њихове главице и неко време ћутимо, очарани преправим љубавним плесом.

Онда ми на памет пада један навод из Јаснине библиотеке. „Мисли ујутро. Ради у подне. Да ли разумете шта то значи? Не знам, можда не разумем ни ја. Али то је све што могу да вам кажем.”

Александра ЂУРИЧИЋ

ОСТРВО ИЗ ПРОШЛОСТИ

Она и Он били су у браку двадесет година. Њих двоје.

Ритам свакодневице остављао им је само окрајке дана, тренутке у којима су се сећали некадашње заљубљености, мада, волели су се још увек, али сада неком постојаном, уморном љубављу која је чезнула за сунцем.

Почетак њиховог заједничког живота поклопио се са надолазећим лошим временима. Два пута је умакао мобилизацији, били су подстанари, селили се, реновирали туђе станове и излазили из њих кад више нису могли да плаћају кирију. Два пута је остајао и без посла, Она је дигла руке, сетила се неких старих вештина, сликала и везла, понекад би нешто продала. Сада је добро, Он коначно има сигурно запослење, а њени родитељи су им оставили стан и повукли се у викендицу. У свему томе, као да су заборавили на децу. Прво су одлагали, док не добију свој кров над главом, после је било све теже, заборављали су да воде љубав, старили, убеђени да и не вреди рађати у овако несигурном свету. Онда се једног јутра пробудила са осећањем да више не би ни могла да се навикне на дете. Било је прекасно, били су већ сувише окренути једно другом, навикнути на неки устаљени ред јутра, испијање кафа, пољубац на брзину, Она је обилазила пре подне његове родитеље и носила им скувано, затим ишла у набавку, навикнута на своју слободу као на једини луксуз који су јој приушtile све ове године.

Увече, долазио је уморан и без прича из канцеларије, све је било добро, само да не буде отпуштања, а она више није ништа питала, распремајући сто од вечере и пазећи да не пропусти филм. Нису излазили одавно, он је увек био невољан да се поново облачи, она се одвикла, довољно би јој било да пре подне разгледа улице и људе, неки искривљени одраз града из њихове младости који их више није препознавао. Свраћала је у радње са материјалима за шивење и вез, затим су затворене, а њој се није ишло по кинеским тржним центрима и отвореним пијацама, да се свађа са намргођним продавцима. Размишљала је да још нешто упише, настави школу, али је одустала. Од кухиње је направила мали сликарски атеље, он

јој се смејао, говорио јој да се игра, убија време, тера себе да не мисли.

Али није имала посебног разлога да се залагује и тера себе да не мисли, не, њихов живот уопште није био лош, после свега. Одавно су престали да их запиткују о беби, навикли да су такви какви јесу, уосталом, не морају сви имати децу, каква су нечија испала, Боже сачувај, говорила је његова мајка, да неко не помисли како се жали на снаху. А Она је била добра, још увек насмејана и умиљата у својим четрдесетим, стрпљива да са свекрвом попије кафу и саслуша увек исте приче, вредна да у суботу сама оде до викендице и помаже својима, док би Он остајао на каучу, тобож задовољан самоћом, у напетом ишчекивању када ће чути њене кораке на степеништу. Изгледао је смирен, задовољан, као да су муке прошлости заборављене, а време садашње прихваћено са стрпљењем и смиреношћу њихових средњих година, са умирујућом идејом да још има времена и за нешто боље.

Дошла је једне јунске вечери са родитељског имања, пуних руку, уморна од првих налета врућина, он јој је прихватио торбе и кесе, нема смисла више овако да вучеш, рекао је. Нисам могла да одолим, погледај какво је цвеће, божур као некада, а салата свежа, данас смо је убрали, све је то озрачено, рекао је, бомбардовали су у близини, то је било пре дванаест година рекла је и отишла да се купа, без и најмање помисли да би могао кренути за њом, да има још неке страсти испод ове коре фраза које су свакодневно размењивали. Донео јој је шољу чаја у купатило, сео поред каде са озбиљним изразом, уплашила се да ће поново бити отпуштања.

-Уштедео сам нешто, рекао је свечаним тоном, и овог лета ићи ћемо поново на Хвар. Није питао да ли жели, шта она мисли, у грчевитом напору да предухитри њен одговор како би било паметније новац уложити у нови бојлер или кров на кући ...није хтео да је слуша, већ је одлучио.

-Како мислиш *поново*, питала је отпијајући гутљај чаја, били смо тамо као студенти, у лето 1986. Много је давно то било.

-Како год, ја идем, нисам видео море толико дуго да ме то већ боли.

Помислила је да има у њему још неке искре младости и жудње за животом кад му помисао на море изазива тако јака осећања, можда су му и очи засузиле, загрлила га и помиловала по коси, као некад, кад је према њему осећала помешане љубави, супружанску и материнску.

И ја много желим да видим море, остао је тамо део сећања, неке среће коју смо имали...то је хтела да му каже, али је одустала да не би звучала патетично, распитујући се о евентуалном аранжману и да ли ће његови родитељи моћи сами тих десетак дана, све практична питања каква су свакодневно размењивали већ годинама, као окамењени императивом преживљавања, непрестаног договарања које је постајало само себи сврха.

-Заборави на детаље, ја ћу све да средим, ти нас само спакуј.

И то је заборавила, како се спаковати за море, скорењени

костими за купање лежали су негде у дубинама ормана, избледели пешкири и деформисани шешир од сламе који се шепурио још само на фотографијама из младости, мирис кокос лосиона за сунчање заборављен у ноздрвама и онај осећај пецкања коже од првог налета сунца, све је то лежало у прошлости и телу је било потребно време да се сети. После су сећања навирала све јаче и са већом чежњом, чак и смрад купеа у возу који је саобраћао од Београда до Сплита, нема га више, сада се иде аутобусом јер за авион ипак нема довољно, а она је срећнија јер може поново да гледа друм, села и људе, заборавила је чак и укус путовања, све може да се обнови, и узбуђење док чекају на граничном прелазу и онај тренутак из детињства када су се утркивали ко ће иза следеће стеновите окуке први угледати светлу површину мора. Још увек је ту, исто као и пре толико година, стакласто и постојано, а слани прах у ваздуху изазива сузе. У сплитској луци сада се много краће чека на трајект, није као када смо изгужвани силазили с воза и сатима чекали да пристане у луци, све је сада надохват руке, љубазни момак који прихвата пртљаг и њен несигурни корак, чини јој се да ће се оклизнути у новим папучама док одблесак сунца пада у дно ока и заталаса неверицу којом је обузета - њих двоје су стварно поново на мору.

И хварска лука је иста, углачани камен риве на који је стала босом ногом пре много година, да што пре осети топлину сунца, а сада излази полако, са страхом да ли ће је камен опрљити или поново прихватити и испунити срећом као у младости. Све је ту, палме, гвоздени привези око који се обмотавају конопци бродова, млак поветарац и нахерене прилике искрцаних туриста који журе да се докопају коначишта. Она седа на огромну гвоздену печурку топлу од сунца и гледа према градићу, како је могуће да се ништа није променило, све је као некада, само је двадесет година налегло на њихово сећање.

Прве ноћи у малом приватном хотелу не може да заспи, хвата је страх од острва, од изолованости, после толико година далеко је од куће и од сигурности на коју је навикла након што је у њу била сатерана. Као птица којој су отворена врата кавеза, али се плаши да излети, ослушкује грготање мора које јој делује претећи, свуда око њих је море, шта ако њему позли или њој затреба лекар, беспомоћни су. Затим полако, сасвим полако, са првим зрацима сунца и данима који долазе, Она отвара оклоп тескобе и страха од померања, присећа се нормалног живота, слободног и неспутаног какав је некада имала.

- Ово је сада монденско острво, за јахте и богате, каже јој, док пливају паралелно са обалом на једној каменитој плажи са које се види панорама градића, осећам као да не припадамо овде. Али она се не слаже, њихове успомене, њихов цео живот пре затварања у онај кавез страха и сиромаштва, све је овде, године које су изгубили у редовима, испред телевизора, у страху од лоших вести, чекајући по болницама на прегледе, колико времена им је све то однело, питају се, али остају без одговора, није више важно.

Око њих су други људи, али не склапају познанства, не

интересују се за било шта што се у међувремену догодило, разговарају о необавезним стварима са децом на плажи, са власником мале конобе који се не упушта у политичке теме и наговара их да отворе још једну бутелу вина, кад су већ ту, у овом њиховом рају. Она почиње да стрепи од повратка у стварност, али нема се куд, десет дана брзо исцури и згужвана постељина која је примила отиске њихових тела, со и масне мрље од уља за сунчање постаје већ део прошлости, део неке будуће носталгије за времена која долазе. Пакује шкољкице које је прикупила, лавандино уље у малецним стакленим бочицама које и даље затварају гуменим чепом који испада чим се бочица стави у кофер, пази да не изгужва шешир јер се нада да ће јој ускоро поново затребати, макар за речну плажу на коју ће одлазити схрвани сећањима, опрашта се од уплакане фигуре Богородице која је све време молила за њих на комоди у соби, кад он изненада и сасвим неприпремљено, у сумрак последњег дана боравка на острву каже да жели да остане.

Дуга тишина у коју је увио те речи, њена неверица и страх да му се нешто догодило, а она није приметила, можда је имао лакши мождани удар од сунца и промене климе, а није било симптома, ухвати је паника да он прича неповезано, чека да још нешто каже, али он понавља да је одлучио да остане још неко време, овде је потребна испомоћ у туристичкој агенцији, неко ко зна језике, коначно неком требају моји језици, говори јој, а она не верује да је озбиљан, њу ни не помиње, најзад скупи храброст и пита да ли он то жели да остане сам.

- Не знам, ти одлучи за себе, а ја сам за себе, не враћам се у онај кавез неизвесности, да ли је то на тебе утицао онај филм који смо гледали пита га, сада већ очајна, ниси се ваљда заљубио у неку странкињу, нисам каже јој, само нећу да се вратим.

- А посао, твоји родитељи, зар не осећаш обавезу према њима, а зашто бих, одговара јој, сви наши пријатељи отишли су одавно и то много даље, па њихови родитељи нису помрли, него наставили да живе, што само ја да не одаберем место где ћу живети, не враћам се, а ти како хоћеш.

Раздвојила је пажљиво њихове ствари у два кофера, његов тоалетни прибор, упрљану одећу и неколико памучних џемпера које није ни обукао, имаш јако мало ствари рекла му је, ако се враћаш, ти ми пошаљи ствари, замолио је и она се одлучила за повратак, јер од самог почетка овог разговора осећала је да њу није узео у обзир, био је ово класичан раскид, само није имао храбрости да то раније учини. Остављао ју је, само у лепшем окружењу. Као да је то била нека утеха.

Нико није приметио да се враћа сама, осим једног старијег брачног пара који је се сећао, разговарали су мало у доласку, а сада су избегавали да је запитују, ко зна можда је он отпутовао раније због неког неодложног посла, нагађали су између два кратка дремежа док је аутобус гутао километре повратка кући.

Откључала је врата стана, са уобичајеним уздахом повратка у устајале мирисе куће која није проветравана данима, а затим је

осетила шум самоће и бризнула у плач као свако ко је остављен, изненада и без најаве, са горким укусом да се то догодило баш кад је помислила да је излечила ране свих претходних година и да су се поново зближили.

После извесног времена, сви они који су је једва поздрављали, сада су почели да се распитују где јој је муж, а она је ћутала или им давала неке неодређене одговоре, најпре правдајући се, затим са дозом љутње јер су одмерили право да се мешају у њихов живот који до јуче нису примећивали. Наставила је да одлази код родитеља, и својих и његових, сви су били згранути, питали је да ли јој се јавља, треба ли јој нешто, а онда се изгледа сумња да га је нечим наљутила, сигурно се нешто десило, а она неће да им каже...Покушала је да научи лекције новог живота, чак повремено уживала у самоћи, у слободи, али све време се питајући шта Он ради на острву, да ли је срећан. Пребацивала је себи што је тако брзо одустала од материнства, можда је то био разлог и сада он тамо планира сасвим нову породицу о којој она неће знати ништа. Болна чежња за морем претворила се у горчину пораза, да нису отпутовали, ништа се не би догодило, откуд њему идеја да оду и баш на Хвар, можда је тамо остала нека заборављена љубав за коју није знала. Одлучила је да му не шаље остатак ствари, нека се снађе сам.

-Шта год било, оставио нас је, рекла је једног јутра резигнирано његова мајка, као да је тај гест изједначен према обема, да су подједнако изгубиле у овом необичном животном обрту.

-То је само криза средњих година, добацио је његов оронули отац, можда жалећи за добом када је и он могао тако нешто да учини, док му је жена упућивала поглед пун прекора у коме се огледао бес остављене жене.

-Није смео то да нам учини.

-А што није ? Шта си очекивала, да ти се до краја живота држи за сукњу, изазивао ју је муж, изненада охрабрен овим синовљевим потезом као неком новом надом и за сопствено битисање.

Она се повлачила из тих разговора, покушавајући да схвати, не тражећи саговорнике којима ће се јадати, размишљајући како ће од сада изгледати њен живот. Прошли су месеци.

Осетила је једне вечери кораке на степеништу, затим његов кашаљ и кључ који је лако ушао у браву. Стајао је у предсобљу, збуњен као дете које је потрага вратила кући. Чекала је да јој нешто каже. Спуштајући две торбе на под, једва је промрмљао :

-Тражио сам острво из прошлости.

Није устала да га загрли, само је тешком руком запалила цигарету и наставила да гледа у торбе које је донео.

Слободан ЕЛЕЗОВИЋ

ФРИЦ

Фриц је био једини дечак Немац у кварту. Похађао је пети разред основне школе. Био је ђак мађарског одељења, у којем је било још неколико немачких ученика.

Ван школе се ретко дружио са другом децом. Најчешће се у свом дворишту играо са Ечиком, братом од тетке и Лациком, својим најближим суседом.

Радним даном Фриц се једино могао срести кад одлази у школу, или кад се враћа из ње.

Виђан је и недељом пре подне како свечано обучен одлази у цркву у пратњи својих родитеља Лудвига и Ержике. Обуо би тада своје лаковане црне ципеле, из којих су вириле беле зокнице. Обукао би тамноплаве бермуда панталоне са трегерима, изнад којих је светлела уштиркана кошуља улепшана кратком зеленкастом краватом.

Имао је равну и кратко подшишану црвенкасту косу. На пегавом лицу упадљиво су се истицале дечије наочаре са округлим стаклима велике диоптрије. Звали су га Риђи.

Само је Фриц у улици поседовао тротинет и ручно прављени трицикл. Имао је и право налив перо марке “Пеликан”.

Тротинет и трицикл возао је по свом поплочаном дворишту. Налив пером су домаће задатке могли само да пишу он, Ечика и Лацика. Остали основци из кварта мучили су се са перцетом, држаљем и јевтиним мастилом.

Шездесете године прошлог века и даље су задржале у сећању страхоте Другог светског рата. Староседеоци су често причавали догађаје из окупације.

Колонисти нису могли заборавити ко им је све од огњишта направио згаришта.

Мањи део Немаца и Мађара који су сачекали ослободиоце, неретко су били под сумњом и присмотром да су некада сарађивали са нацистима и да су ту остали као њихова будућа агентура. И други су морали потврдити да нису упрљали руке и образ. Стога је мешовито становништво још увек ретко општило међу собом и било упућено на своје националне групе. Успут су се и изокола трудили

да све што је битно сазнају на време о другима.

Разне приче кружиле су по домаћинствима. Чула су их и деца. Било је најпаметније водити бригу о свом послу и не забадати нос тамо где му није место.

Фрицов отац Лудвиг често је позиван у Суд да помогне око превођења разних списа и сведочења са немачког и мађарског језика на српски. И обратно.

Нова поратна власт била је строга. Без пардона је чувала тековине антинацистичке борбе и социјалистичке револуције.

Робија се могла зарадити и због ситног прекршаја. Бескомпромисно су се штитиле државна имовина, безбедност земље и њених грађана. Тако је Лудвиг имао прилику да кроз повремену судску праксу на други начин упозна многе своје ближе и даље комшије.

Тек када би Фрица послали на спавање, Лудвиг је о томе шапатом разговарао са супругом Ержиком.

-Знаш, Ержика, често у Суду виђам неке наше познанике. Закон је многе од њих закачио због злоупотребе положаја и склоности ка самовлашћу. Награбусили су и они који су се бавили утајама, проневерима и пљачком. Затваране су особе склоне разбојништву, тучи, коцки и наношењу телесних повреда. Најтеже пресуде изрицане су лицима која су вршила тешка кривична дела против народа и државе, илегално прелазили државну границу и нападали државно и друштвено уређење земље... Са децом једног броја таквих кажњеника иде и наш Фриц у школу. Треба припазити. Ивер не пада далеко од кладе. С ким си такав си. Слично се каже и у мом народу.

-Сусрећемо ли те људе на улици, Лудвиг?

-Како да не. И ти их добро знаш. Некако ми их је жао. У суштини су добри и поштени. Љута је то сиротиња, Ержика. Тешко се сналазе овде. Превише су осетљиви и поносни. Реагују срцем, а не главом. Острашћени су идеологијом и влашћу. Све ће жртвовати и учинити за њих. Наивни су и лаковерни. Претерано ревносно и строго се нова вера утерује у њих. Преки су, а главе су и данас јевтине. Најбоље ћемо их сачувати ако се језик држи за зубима. Сети се само кулака, национализације и Информбироа.

Након завршетка паорских и сточарских послова, слични разговори вођени су и у староседелачким кућама.

Добро се знало да је немачки живаљ у Врбасу знатним делом био у екстремно националистичком крилу "Културбунда". Такозвани "Обновитељи" су одмах отворено стали уз Адолфа Хитлера. Управо због тога је њихов велики Збор за средњу Бачку одржан у Врбасу, исто као и збор среске организације "Фолксбунда". Бош, вођа немачке народне групе у Мађарској, био је овде гост доктора Алфреда Лењија почетком Другог светског рата.

Колонизовани Црногорци приповедали су опширно и детаљно староседеоцима о преживљеним страхотама рата у њиховом крају. Тек тада су мештани, најпре обазриво а онда све слобод-

није, њима саопштавали чињенице из окупације Војводине, мада о томе није било препоручљиво јавно говорити.

- Немац није као ми. Он се увек жртвује за своје. Домовина му је изнад свега. Свака им част. Цвејић Живко, одборник окупационе власти Стари Врбас, сећао се да је ту био неки Фриц Мезгер из Торже. Пред рат је из Мађарске покушао набавити оружје за борбу против комуниста у Шпанији. Власт Краљевине Југославије открила је на гробљу у Новом Врбасу немачко складиште оружја. – искрен је Васа.

- Није лагао одборник Живан Добрички. Знало се, а нико није смео рећи, да су Филип Хајнал, Адам Шмит и Филип Јунг побегли у Србију да би се тамо 1941. године тукли против партизана. И директор Гимназије Димитријевић је својски помагао овдашњи “Хитлерјугенд“. – отворио се и Неца.

- Гледали смо како да преживимо. Зато смо и били мањи од маковог зрна. Само лудо храбри момци пружали су отпор окупационој сили. Пробали су да дигну у ваздух воз на прузи Врбас - Пашићево и да запале кудељаре у Новом Врбасу и у Торжи, нарочито ону Штерманову. Срећа наша што нисмо знали за Бапину базу, иначе би је неки од нас овдашњих открили до краја рата. Тако је говорио одборник Шуваков Славко – надове-ује се Шогор.

- Овде је све време за немачке војнике на фронту прикупљана помоћ у уљарицама и масти. Предњачила су предузећа “Меркатор“ и “Авис“. Својим очима сам као деран гледио како су у три наврата хиљаде добровољаца у СС трупе одавде железницом транспортовани 1942. и 1943. године. Више од 90 % Немаца одазвало се на мобилизацију. И мој комша из немачке приватне гимназије је заједно са 80 школараца и једним професором пошао у СС јединицу. Питајте општинског заклетника Младена Раткова ако ми не верујете. Слично су се и Мађари понашали – не заборавља Стева.

- Тако је то било све док Немци нису окупирали Мађарску 1944. године. Више нису шљивили Хортијевце. У Врбасу је, у част фиреровог рођендана, одржан велики Обласни народни збор. Жежио сам се кад смо чули оног пуковника Широовског, који је све позивао у борбу до победе или смрти. Стеван Ратков ће вам ово исто потврдити – сведочи Јоца.

- Швабе су све преузеле у своје руке. У Куцури су демобилисали 18 Мађара домобрана и превели их у СС трупе. Поскидане су са јарбола мађарске заставе. Са зидова су нестале Хортијеве слике чак и у канцеларијама где су заједно висиле са Хитлеровим портретима. У реформаторској цркви Новог Врбаса припрећено је свештенику да не држи мађарску мису и да се не пева мађарска химна. Немачки омладинци у Куцури одбили су да иду на мађарску предвојничку обуку, јер у логору није истицана немачка већ мађарска застава. У Торжи су Немци бацали мађарску заставу у блато, скидали је са јарбола и цепали. Немачки народни посланик Рајбер дречао је у Врбасу да не признаје мађарски суверенитет на овом простору. Исто ће вам рећи Ема Ђусић, из окупационе управе у Новом Врбасу – присећа се Шућа.

- Знам да је десетак заробљених америчких ваздухопловаца спроведено из Парабућа (Ратково) у Врбас, али не знам шта је даље било са њима. Радивојев Новак и Марија Божин тврде да је у фолксдојчерској дивизији “Бачка“, која се борила на Батини, било Врбашана – додаје Лаза.

- Нису сви Немци и Мађари били нацисти. Рђави су збрисали одавде, или их је стигла заслужена казна. Све најбоље кажем за ове што су остали са нама да живе. Пропатили су и они од својих, јер нису хтели да се иживљавају над нама. Ни сад им није лако. Многи још сумњају у њихове добре намере, иако знам да су врло чедни – убеђен је Тоша.

Тошин резон прихватили су и клинци из Фрицовог кварта. Желели су да се слободно друже и играју, рушећи предрасуде и самозабране свога времена.

Одлучили су да се приближе Фрицу не само ради тротинета, трицикла и налив пера, већ и због заједничког чистог ваздуха који дишу, воде коју пију и масне црнице која их све храни. Добро се добрим враћа. Била је то најбоља могућа одлука невиних и честитих децјих срца.

У легендарном биоскопу “Слобода“ приказиван је чувени немачки вестерн филм “Винету“. Наш Гојко Митић играо је главну улогу. Пројекције од 17,30 и од 20 сати биле су распродате. Фриц је закаснио набавити улазницу. Тапкарроши су били бржи. Њихов вођа Јушка је срећом био меке душе. Рајца и Пецо су некако измолили три улазнице од њега. По истој цени су их уступили Фрицу, Ечки и Лацики. Убрзо су Рајца и Пецо возали тротинет по Фрицовом дворишту, иако вожња није трајала дуже од петнаестак минута.

Нешто касније, једне топле септембарске вечери, Фриц се враћао са пробе школске приредбе.

Као и увек био је лепо обучен. Док је пролазио испод високог и дугачког зида који је делио школску башту од улице, испред његове главе распрсла се папирна посластичарска кесица, пуна ситне прашине са коловоза. Његова коса и гардероба добиле су брашнасту боју. Раћо и Раде спасили су да га је гађао иза дуда Жваки.

Притрчали су и Фриц је јасно чуо кад су му најоштрије припремили да ће му, ако то још једном учини, убацити бесног мачора у панталоне и пријавити га дежурном уличном милиционару Бошку. Испратили су Фрица до куће. Наредне суботе пре подне, Раћо и Раде су возикали тротоаром тротинет и трицикл пола сата око кварта.

Дечаци су случајно сазнали како се Лудвиг жали да му на чудан начин нестају кокошке из задњег дворишта. Пас Фокси није упозоравао на опасност од лопова. Трагови од творца нису постојали.

Слино и Лале су се договорили да изигравају Шерлока Холмса. Чим би Лудвигови негде пошли од куће, они су се кроз комшијске баште прикрадали његовом имању. Сакривени иза стога сена, ишчекивали су изненадног посетиоца. Претпостављали су да би то могао бити Крца. Био је надалеко познат по роштиљадама

крај новосадске пруге кад је за друштво обртао на ражњу кокошке и заливао их црним бечејским пивом.

Крцини у кући нису имали кокошињац. Крца је до плена долазио тако што би се попео на међу изнад Лудвиговог задњег дворишта са спремним прибором за рад. Бамбусова трска имала је дугачак, дебео и јак најлон. Крца би на удицу ставио зрно кукуруза, пшенице или сунцокрета. Кад би то кокица прогутала, Крца би је наглим трзајем подизао у ваздух и пребацао на безбедан део територије иза себе. И сада је нешто слично требало да се догоди.

Чим га је угледао, Слино је прецизно нанишанио ваздушном пушком “Црвена застава”. У цеви је, уместо оловне дијаболе, био целофански метак домаће израде, чију је садржину чинила смеша соли, бибера и љуте алеве паприке. Ударац у Крцову голу бутину није био опасан, али јесте болан. Остављао је трајан ожиљак, сличан оном који остаје након примања вакцине против ТБЦ и великих богиња.

Од тада су Лудвигове кокошке увек биле на броју. Слино и Лале нису причали о постављеној заседи. Лудвигови су ипак сазнали. Како би се, иначе, Слино и Лале возикали тротинетом и трициклом чак до Бикаре.

Наредног распуста, у недовршеној кући инжењера Варге на прекој страни кварта, деца су волела да играју “фоте”. На опште изненађење свих појавио се и Фриц.

Укључили су га у игру. Извукли су цедуљицу са његовим именом. Заповест је гласила да мора свући панталоне и гаћице пред свима. Фриц је љутито одбио то да учини. Међу играчима је била и штркљава девојчица Шуња, у коју је Фриц потајно био заљубљен.

Због неизвршене играчке заповести уследила је казнена мера. Фриц је требао да истрпи јавно пљување свих. Заплакао је од беса и од срамоте. Плакала је и Шуња. Онда су Пидо и Зврки прекинули “фоту”. Заштитили су Фрица од даље бламаже.

Од тада су једино Пидове и Звркијеве свеске са домаћим задацима биле без мрља од јевтиног мастила. Писали су Фрицовим налив пером, на чијој је капици био цртеж фудбалског стадиона у Берлину, на којем су одржане Олимпијске игре 1936. године.

Орах баба Русинке имао је највећу крошњу у околини. Плодови су му били крупни и испуњени укусним језгром. Дечаци су се утркивали ко ће имати право првенства на њих.

Баба је живела сама. Пас Цундро јој је био једина заштита. Никоме није било јасно зашто су се једне вечери Фриц, Ечика и Лацика попели на дебело стабло да беру још незреле плодове. Пас их је осетио и помахнитало залајао. Баба Русинка је изишла у двориште да осмотри шта се дешава. Одмотала је дугачки ланац којим је Цундро био повезан за кочићем побијеним у земљу. Повела је пса у башту и оставила га завезаног за подножје ораха. Фриц и дружина нису смели да сиђу. Ризично је било наћи се на дохвату Цундрових чељусти.

Пијуго и Боб су им притекли у помоћ. Баш су се пречицом, преко башта, враћали са вашара.

Намамили су пса да се устреми на њих. Фриц, Ечика и Лацика су искористили моменат и хитро клиснули у Машаново двориште. После су мирно ишетали на улицу као да се ништа није догодило.

Тада је Фриц одлучио да постане пуноправни члан деџег квартовског друштва. Почео је да свраћа у комшијске куће. Није одбијао да поједе мазу хлеба и гушчије масти са својим вршњацима.

Мама Ержика правила је прекрасне штрудле са маком и за његове нове другове. Лудвиг није имао ништа против. Кварт је почео да дише једним дахом. Нико другог више није питао које је вере или националности. Људи су се делили на добре и на лоше. То је једина подела међу њима била.

Брзо су минуле мирне и срећне деценије, баш као што пролази и људски живот.

Лудвиг и Ержика су отишли Богу на истину. Уследили су познати догађаји из 1991. године. У нашој земљи врло је на све стране. Јединице Територијалне одбране и ЈНА одлазиле су на фронтове.

У свим тим догађајима Фриц је био заборављен. Чак га се ни Војни одсек није сетио, мада га је имао у својој евиденцији.

Фриц је забринуто слушао вести са ратишта и из свог окружења. Чуо је да су многи из његове генерације побегли у Мађарску и даље, или су маркама плаћали да их заобиђе мобилизацијски позив. Он то ни у сну није помишљао да чини.

- Ово је мој завичај. Овде је моја породица, моје комшије, другови и пријатељи. Ова земља ме хлебом храни. Ја сам југословенски Немац. Влада моје матичне државе Немачке признала је неуставну и насилну сецесију Хрватске од СФРЈ. То је учинио и Ватикан. Ја сам католик. Опет се, под благословом папе, преко Загреба, Сарајева и Љубљане, јуриша на српски народ из Бона, Беча и Пеште. Војни рок сам одслужио у ЈНА. Заклео сам се да ћу бранити ову земљу, супругу Клару и сина Клауса док ме буде. И биће тако. Или Фрица неће бити!

Одлучно и без икакве помпе пријавио се у добровољце.

Упознао је са тим фамилију и наложио јој како да се понаша у датој ситуацији. Обавестио је директора предузећа о својој одлуци. Замолио га је да припази на његове у случају непредвиђених околности.

Након кратке обуке у Бубањ Потоку пошао је са својом јединицом на мостарско ратиште.

Разнела га је минобацачка граната. Његово тело, заједно са још неколико лешева погинулих војника, извучено је тек након двадесетак дана.

Идентификација је са муком извршена на Војно медицинској академији.

Пресудила је тврдња супруге Кларе. Препознала га је по налив перу "Пеликан" са цртежом берлинског стадиона и по венчаној бурми од белог злата, који су били похрањени у горњем левом џепу његове војничке блузе.

Марија ИЛИЋ

ФИГУРА ЋАВОЛА У РОМАНУ
МАЈСТОР И МАРГАРИТА МИХАИЛА БУЛГАКОВА

*Наравно, када су људи пошћуно ошљачкани као ти и ја,
они шраже сјас од оносшране силе! Но, ша шша се
може, слажем се да и ми шражимо.
(Михаил Булгаков, Мајстор и Маргарита)*

Полазећи од универзалног стања човека као бића, које се огледа у несигурности човекове егзистенције, идеја о тражењу кривца у нечему другом, за оно што нам се дешава или што нам се може десити, постаје оправдана, јер нам напосто није дато да гарантујемо за властито постојање. У човековом постојању једино је извесно непостојање, а оно што се унутар постојања догађа склони смо да припишемо фатуму, трансценденталним силама које нам одређује пут мимо нашег знања и воље. Према фатализму, све што се догађа, догађа се по нужности, према космички уређеном поретку, који условљава човеково место и могућности. Догађање зла у том фатуму приписује се злој сили отелотвореној у фигури ђавола.

Ћаво се сматра отелотворењем зла које у крајњем циљу прети да уништи постојање. Дуалистички поредак света подразумева неопходно присуство опозиције добра и зла, креативног и деструктивног принципа, постојање Бога и Ћавола, што уравнотежава меру ствари и чини савршенство космичког света. „У основном значењу ђаво је непријатељ и сплеткарош. Владар је пакла (долази из подземног света) супротност је Богу на небу.“¹ Ћавоља егзистенција означена је мотивом пада, који ђаво преноси и на човека. У својој преегзистенцији ђаво је имао облик анђела (Луцифер), коме је припадао простор неба из кога је прогнан, због своје бунтовничке

¹Ханс Бидерман, Речник симбола (прев. Михаило Живановић, Хана Топић, Мерал Тарар-Тутуш), Плато, Београд, 2004.

природе која се успротивила Богу. Падом у доњи свет, ђаво губи свој анђеоски лик и као „пали анђео“ постаје господар пакла, чију појаву симболизују боје подземног света. Основна боја ђаволске фигуре је црвена, као симбол одсјаја ватре подземног света. Преображајем ђаволске фигуре у облик човека, ђаво се јавља као „бледи лик“ симболизујући смрт (одсуство светлости подземног света лишеног Сунца), одевен је у црни плашт или одећу, што симболизује мрак и таму подземног света. Ђаволска фигура преузима телесне особине од животиња, које преображајем у облик човека бивају истакнуте као телесна аномалија. Највећи број карактеристика ђаво преузима од јарца, животиње која се сматра за прљаво и похотно биће. Рогови који представљају основну карактеристику ђаволске фигуре преузети су од јарца, а поред тога ђаво преузима браду, јарећи реп и ногу као део телесности који алтернирати са коњским карактеристикама, јер се ђаволу уместо једне ноге чешће приписује коњска копита. Појављујући се као фигура кроз своју телесност, ђаво се на земљи јавља у ваздуху око нас као пратилац или улази у нас као дух и запоседа наше тело.

Утицај ђавола на нас зависи од нас самих. Приступ ђаволу омогућава сам човек, што потврђује мотив ђаволског уговора на који човек пристаје сопственом вољом. Пристати на чин трагања за ђаволом, значило би да човек свесно жели да прихвати ризик, јер ђаво је немир, скреће нас са правог пута, доноси патњу и одводи у смрт. Човекова основна тежња јесте очување среће као вишег задовољства, које условљава мирно постајање. Замка у коју човек упада су привиди, јер се очување среће или унутрашњег мира не састоји у поседовању, „имању нечега“, већ спремности да се прихвати „немање ничега“, осим тренутног сопственог постојања. Ђаво нам нуди привид, а то чини свако ко нам нешто даје. Ђаво другачије види смртни човеков живот, јер влада материјалним светом који почива на основама појма имати (имати као опипљиво, материјално и телесно). Да би човек био срећан, треба се ослободити од свега што би могло да му буде дато или одузето, бити спреман на одрицање, а не на привидно поседовање, које уноси у човека немир, изазива бол, скреће га са правог пута и гони у патњу, а то јесте ђаволски пут. Задовољавати се малим, увек мањим од онога што се пружа, све више бити сам себи довољан, то би значило приближити се спокојној независности, којој човек треба да тежи као идеалу постојања.

*

Ђаво као део човековог мисаоног испољавања механизма одбране, у књижевној традицији се јавља кроз различите видове манифестовања ђаволске фигуре. Основу митског порекла фигуре ђавола као отелотворења зла, књижевна традиција је смењивала фигурама које у ђаволу не претпостављају нужно зло. На обликовање фигуре ђавола у књижевности највише су утицали библијски и романтичарски модел.

У библијској традицији фигура ђавола се јавља као зли дух који куша, оптужује и кажњава човека. Поставља се као противник, јер је ту да оспори савршенство човека наспрам савршенства света. Библијски ђаво сумња у човекову непогрешивост, коју доказује човековим падом. Ђаво је у телесности змије, натерао прародитеље на чин који не треба чинити. Библијски ђаво обилази земљу трагајући за људским грешницима, јер не верује у човека, полазећи од тога да је човек несавршенство коме је тако мало потребно да погреши, да га треба само подстаћи, само кушати. Ђаво је наметавши осећај кривице, кушао Јова, који је правдао своју оданост Богу. У средњем веку, човек се и даље посматра као грешник, који за своју кривицу мора да трпи казну. Слика грешничких кругова у Дантеовом *Паклу* (1321), јасно показује средњовековно размишљање о кривици и казни, у коме је простор казни поверен фигури ђавола Луцифера. Међутим, средњовековна фолклорна традиција увела је фигуру ђавола у виду комичног испољавања, где и човек и ђаво постају искривљене фигуре у општој карневализацији света. Од периода хуманизма и даље, мења се дотадашње посматрање човека, а тиме и гледање на фигуру ђавола. Џон Милтон у свом делу *Изгубљени рај* (1677) као и Вилијам Блејк у делу *Венчање неба и пакла* (1790-1793), деконструишу устаљену слику ђавола, који покоравља несавршеног човека. „Романтичарска традиција у представљању Сатане настала је на мотивима богоборачког мита о Прометеју.“² Ђаво више не оптужује и не унижава човека, већ га подиже на побуну. Романтичарски ђаво више не сумња у човеков пад. Зна да ће човек свакако пасти и да му то не треба доказивати. Ђаво постаје помагач, учи га доследности, да у паду не види своју кривицу него побуну. Доследност у паду као и једна грешка која чини пад су исто, то је човеков свет у коме нема спокоја. Ђаво наводи да чинимо зло и то представља као прави пут, а требало је да чинимо добро, да тежимо спокоју. Основну божанске мисије чини победа добра у самом човеку, али добро у судбини појединца постаје бескорисно и не приметно, јер је земаљски свет зао. У стварности сагледаној као зло, доброта је осуђена на патњу, прогнана је из овог света, једном је то већ било урађено. Оправдање за зло које нам се дешава или које нам се може десити, проналази одјек у ђаволизацији свакодневице, прихватајући фигуру ђавола у виду „безброј земаљских ликова свакодневице“³, како га је на првом месту видео Николај Васиљевич Гогољ.

²Миливоје Јовановић, *Утопија* Михаил Булгакова, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1975, 120.

³Един Коњхоцић, *Мотив Фауста и тоталитаризам XX столећа*, Одјек 2/2008, 16-18.

Темом ђавола Михаил Булгаков се почео бавити у својој збирци приповедака *Ђаволијада* (1925). Отада га је та тема заокупила до краја живота, јер бавити се промишљањем такве тематике, изгледа, потврђује се „ђавољи је то посао“, који не допушта мир. Гете је своју причу о ђаволу писао годинама (почевши од 1772. до 1832. год.), завршио је у години када умире. *Фауст* представља капитално дело Гетеовог стваралаштва на коме је поред других радио целог живота. Булгаков је на роману *Мајстџор и Марџарита* радио пуних десет година (од 1929. до 1939. год.), а писање завршава годину дана пре смрти. Обојица писаца су фигуром ђавола желела да објасне свет, његов смисао и суштину која је ђаволска. Да је све-присуство ђавола неизбежно, да обузима биће за цео живот, да га исцрпљује и одводи у непостојање, доказују лични примери живота ових писаца.

Време стварања *Мајстџора и Марџарите*, доносило је нове верзије романа. У Булгаковљевој заоставштини пронађено је осам верзија романа, које показују јасну еволуцију промишљања идеје о ђаволу код Булгакова, што потврђује и несталност јединственог назива романа од почетка. У првим замислима Булгакова, тежиште романа је било првенствено на фигури ђавола. Роман се звао *Консултант с коћинџом*. У крајњој верзији Булгаков је ипак одлучио да темељ његовог изграђеног света романа треба да понесу један мушкарац и једна жена као на прапочетку света. Фигура ђавола је на тај начин потиснута из првог плана, остваривши своје позадинско присуство из сенке, што ђаво и јесте, господар сенки или принц таме.

Посезање за фигуром ђавола Булгаков је морао интимно осећати, као што то осећа човек који рационално не може да објасни свет. Предати се идеји ђавола, значи предати се детерминисаности и управљачкој логистици, која је имала директан одјек у Русији Булгаковљевог времена – детерминисаност као неминовност сваког тоталитарног система власти. Тоталитаризам подразумева једног који управља, куша и кажњава, не због добра за друге, већ по својој вољи, искључиво због добра за себе. Булгаковљева фигура ђавола би се могла довести у аналогију са Стаљином, који влада и запоседа, а по чијем се промислу одвија читав живот у Русији, за који Булгаков није могао да пронађе рационалност којом би тумачио његово понашање, осим решења да је сам ђаво.

Успостављајући аналогију са тоталитарним системом Русије, Булгаков не уводи у роман јединствену фигуру ђавола (као што је код Гетеа то био Мефистофел), већ се фигура ђавола јавља кроз систем $1 + 3 + 1$, где присуство ђавола подразумева и његове поданике, јер се у Стаљиновој Русији ништа није извршавало без поданика, ангажованих за „прљаве послове“, које никада не ради сам ђаво.

Ђаво се у роману *Мајстор и Маргарита* јавља као професор црне магије или обмане. Његово име Воланд преузето је из Гетеовог *Фауста*, где се витез Воланд спомиње као варијанта ђаволског имена учесника у „Влапургиној ноћи“. И сам мотив магије повезан је са ликом Фауста као „доктора магије“, који посеже да магијом проучавао свет тамо где наука није давала одговоре. Воланда у Москви прихватају као хипнотизера, што симболички указује на тоталитаристички облик владавине, који обмањују (хипнотизира масу), а тиме, и до тога, да је Воланд сам Стаљин лично. Воланду је дата над-позиција у романескној структури, јер он управља догађајима у роману, поседује свезнање о збивањима кроз време, као и могућност да комуницира са космичким и земаљским светом. Насупрот његовој нереалној свемоћи, Булгаков му даје људску телесност и труди се да га неприметно уклопи у свакодневну реалност, као шетача који седе на клупу у парку да одмори. У изолованој Русији Булгаковљевог времена, и најмања различитост је била лако видљива и одмах приметна, јер тоталитаризам као облик владавине подразумева општу затвореност и униформисаност својих поданика – људи механизма. Московљани препознају Воланда као странца, који у једном затвореном систему може бити само шпијун и државни непријатељ. Сводећи га на људске димензије, Булгаков тежи и да Воландово присуство ослободи особених знакова ђаволске фигуре.

„Пре свега: ни на једну ногу описивани није храмао, а раста није био ни малог ни огромног, већ је једноставно био висок. Што се тиче зуба, с леве стране је имао платинасте навлаке, а са десне – златне. Био је у скупоченом сивом оделу, у иностраним ципелама исте боје као одело. Сива берета била му је вешто накривљена на уво, под мишком је носио штап са црном дршком у облику пудличине главе. На изглед – четрдесетак и кусур година. Уста некако крива. Избријан глатко. Бринет. Десно око црно, лево из неких разлога зелено. Обрве црне, али једна виша од друге. Речју – странац.“⁴

Идеја о Воланду као странцу ипак остаје назначена и истакнута нарочито начином његовог „иностраног“ одевања, јер је у Русији свака ствар могла једино бити „наша марка“. Знаци „зачудности“ у Воландовом изгледу представљени су тек када се из тотала прелази на крупни план, при сусрету „лицем у лице“ или „очи у очи“ са ђаволом, када необично постаје препознатљиво. Воландова функција у роману преузима библијски модел фигуре ђавола, ђавола који сумња, ставља на кушање људске душе, јер претпоставивши зло у људима провоцира његово манифестовање. Традиционално обележје „демона кушача“, који претпоставља зло у људима, прису-

⁴Михаил Булгаков, *Мајстор и Маргарита* (прев. Злата Коцић), Новости, Београд, 2004, 10-11.

тна је и код Достојевског у роману *Браћа Карамазов*, али је специфичност Булгакова у томе да ђаволско присуство дистанцирано од људи. Према запажањима Миливоја Јовановића: „Булгаков слика свет с позиције жнечисте силеж против представника свакодневице“⁵. Фигура ђавола се у Булгаковљевом романескном свету приказује као фигура спаситеља друштва од недостојних и неморалних људи.

Воландов први помоћник је Коровјов, који се представљао као преводилац код професора Воланда, а у ђаволској пратњи се налазио на вишем ступњу у односу на Азазела и Бехемота. Коровјов је био ангажован за „финије послове“, тако да своје ђаволско манифестовање не спроводи насиљем већ интелигенцијом преваре. Коровјов представља типичног варалицу, ђаволску фигуру која дејствује по мотиву преваре, постављањем ђаволских замки у које ће се Московљани уплести. Доследност мотива преваре у лику Коровјова, огледа се у његовој дволичности. Коровјов има два имена, а и представља се као носилац два занимања. Нјегово друго име је Фагот (тако га представља Воланд приликом извођења представе у Варијетеу), што јесте назив музичког инструмента, који има способност да мења свој звук. Коровјов се представља и као „бивши“ вођа црквеног хора, а такав његов сегмент прошлости, указује на пређашње припадништво анђеоском хору и последично земаљско припадништво ђаволској пратњи. Нјегово присуство први је опазио Берлиоз, коме ће Коровјов прекинути пут до смрт. Берлиоз га оба пута не види исто, јер Коровјов је варалица који мења свој лик.

„И у том часу испред њега се згуснуо спарни ваздух, и од тог ваздуха би саткан прозрачни грађанин чудног-чудног изгледа. На мајушној глави – цокејски качкет; карирани жакетић, такође ваздушаст... Грађанин готово хват висок, али уских рамена, невероватно мршав и лица, молим да обратите пажњу, подругљивог.

Берлиозов живот одвијао се тако да овај није био навикнут на необичне појаве. Убледевши још више он исколачи очи и, збуњен помисли: „Ово није могућно!“

Али ово је, авај, било могућно, и дугачки грађанин који се провидео клатио се пред њим лево и десно, не додирујући земљу.“⁶

(...)

⁵Миливоје Јовановић, Нав. дело, 124.

⁶Исто, 8.

„Тада се баш код самог излаза на Брону улицу, у сусрет уреднику подиже с клупе онај исти истијати грађанин који се малочас на сунчевој светлости беше створио од густе јаре. Само што сада више није био ваздушаст него уобичајен, телесан, и кроз први сумрак Берлиоз јасно разабра да су му брчићи као кокошје перје, очи ситне, ироничне и полупијане, а панталоне кариране, толико подигнуте да се виде прљаве беле чарапе.“⁷

Коровјов као „витез глупирања“, преузима средњовековни карневалски модел у формирању фигуре ђавола, на шта нарочито указује његова шарена одећа, као и честе промене гримаса његовог лица, дефинисане као „клиберење“.

Друга фигура у ђаволској пратњи је Азazelо, чије је ђаволски модел састављено по узору на библијски праузор. У Старом завету (књига Еноха), Азazelо је вођа палих анђела. Азazelо се налази на нижем ступњу интелигенције у односу на преваранта Коровјова, али он поседује вештину завођења и убиства (Азazelо ће отровати Мајстора и Маргариту). Према библијском праузору, Азazelо је научио људе производњи оружја (насиљу) и вештини шминкања (завођењу), што представља његове основне функције појављивања у роману. Знаци његовог ђаволског израза су много више приметнији него што је то случај са Воландом и Коровјовом. Азazelов изглед је приказан појављивањем у злосрећном стану Степе Лиходејева:

„Директно из трокрилног огледала изашао је један малени, али необично широких плећа, с полуцилиндром на глави и очњаком који му вири из уста те нагрђује ионако невиђено одвратно лице. И уз то још, био је огњено риђ.“⁸

Црвена боја и изражени зуби довољни су симболи ђаволске фигуре. Други карактеристичан опис Азazelа, дат је при његовом сусрету са Берлиозовим ујаком Папловским:

„На његов позив у предсобље утрча један малени, хроми, утегнут црним трикоом, с ножем задентим за кожни појас, риђ са жутиим очњаком, са мреном преко левог ока.“⁹

Трећи члан ђаволске пратње је мачак Бехемот, чија се ђаволска фигура остварује кроз најприземнији и најпрљавији облик, а тиме и најудаљенији од пређашњег анђеоског стања ђавола, а веома близак људима свакодневице. Бехемотово библијско порекло указује на његово ниско, животињско порекло у облику огромне животи-

⁷Исто, 50-51.

⁸Исто, 95.

⁹Исто, 228.

ње са великим трбухом попут нилског коња, што сву сферу његовог делања повезује са жељама стомака, а тиме, опет, и са средњовековном карневалском традицијом. Његову блискост са руским човеком, Булгаков провокативно остварује стављајући му у руке „примус“ као симбол руског стандарда. Бехемот на тај начин постаје мачак свакодневице, неко ко се вози у трамвају, прилагођен свакодневичком постојању у Русији.

Четврта појава у ђаволској пратњи дата је у фигури жене, као традиционалном носиоцу ђаволског присуства. Увођењем фигуре Хеле, Булгаков на одређен начин обједињује моделе свих традиционална поимања о ђаволу.

*

Фигура ђавола се јавља у првом поглављу романа *Никад не разговарај с непознатим*. Ђаво је представљен као „непознати“, као неко кога случајно сусрећемо или осећамо његово присуство. Појава ђаволске фигуре одређена је специфичним просторима појављивања. Ђаво је фигура подземног света, што његову појаву одређује у просторима таме, који симболизују подземље или понор у дубину (подруми, простор крај неког облика воде). У роману *Мајстор и Маргарита*, Булгаков помера традиционално схватање простора ђавола, тежећи да тиме обједини ђаволску свеprisутност у свакодневици, тако да се ђаволска фигура може појавити било кад и било где или је увек ту свеprisутна међу нама. Ђаво се јавља „у парку“, на отвореном простору, „под сенком липа“, „једне мајске вечери“, пред залазак сунца које је за Берлиоза „одлазило заувек“. Иако отворен простор московског парка, Патријаршијски рибњак јесте парк који поседује компоненту ђаволског појављивања, присуство воде (рибњака). Појава ђавола била је чудноватост која се тицала само Берлиоза. Булгаков је лику Михаила Александровича Берлиоза поверио да буде први Московљанин који је „видео свог ђавола“. Берлиозу ће се ђаво обзнанити као халуцинација.

„Тада се збила друга чудноватост, која се тицала само Берлиоза. Он изненада престаде да штупа, срце му залупа јаче и на тренутак се некуда изгуби, а затим се врати, али с тупом иглом која беше у њега забодена. Берлиоза, при том, спопаде страх, неоснован, али тако силан да је пожелео да истог трена главом без обзира побегне с Патријаршијског рибњака. Берлиоз се жалосно осврте, не схватајући шта га је то уплашило. Пребледео, он пребриса марамицом чело помисливши: „Шта је ово са мном? Никада ми се овако нешто није десило. Срце прескаче... Преморен сам... Можда би требало да отерам све до ђавола, па правац у Кислодовск...“¹⁰

¹⁰Михаил Булгаков, *Мајстор и Маргарита* (прев. Злата Коцић), Новости, Београд, 2004, 8.

Фигура ђавола се никада не јавља непозвана, без разлога и без зазивања, чак и сама Берлиозова констатација „да пошаљем све дођавола“, зазива ђавола и често је користе сви Булгаковљеви јунаци који остварују контакт са ђаволом. Фигура ђавола у контакту са Берлиозом има функцију да казни. Берлиоз се олако игра доказима о постојању Бога и у то увлачи и младог Ивана. Берлиоз, тада, не само кривицом за себе, већ и за друге, као „саблазнитељ невиних душа“¹¹, постаје зло које се мора казнити или одстранити. Булгаковљев став о прижељкиваном паду такве идеологије, о одстрањивању главе затроване таквим идејама, значио је пад главе, зато Берлиоза шаље под трамвај.

Берлиоз слободно и јавно говори о непостојању Бога, признаје да је атеист, јер такву неверу налаже владајући систем, а бити са њим у сагласју, за људе попут Берлиоза, значило је бити на правој страни.

„У нашој земљи атеизму се не чуди нико – дипломатски учтиво рече Берлиоз. – Већина нашег становништва је свесно и одавно престала да верује у бајке о Богу.“¹²

Податак да је цела Русија атеистичка, да представља земљу безбожника, антрополошки узнемирава и самог ђавола.

„Важан податак је, очигледно, заиста снажно деловао на путника, јер овај уплашено прелете зграде погледом, као да се боји да ће у сваком прозору угледати по једног атеисту.“¹³

Воландов страх за човечанство, сасвим супротно очекиваном, поставља фигуру ђавола на страни Бога, што наговештава Воландову функцију ђавола као спасиоца човечанства. Воландова казна неће бити спроведена на све представнике човечанства који са њим долазе у контакт. Младом човеку, Ивану Николајевичу Бездомном, није била намењена смрт, већ измештање из погубне средине и додела новог учитеља. У случају Бездомног, Берлиоз је представљао погубну силу, која врши притисак насупрот објектове воље. У разговору о Канту који негира постојање Бога (јер су докази на нивоу разума немогући), Бездомни ће изјавити „да би Канта требало затворити на три године у Соловке“, где на површину разговора излази став самог Бездомног ослобођен притиска. То би значи да се Бездомни не слаже са идејом о негирању Бога, а да је на њу приморан због писања наручене песме. Уколико Бездомновљева душа још увек није затровано, онда ни читава Русија није атеистичка, што је давало наду за човечанство.

¹¹Александар Корабљов, Нав. текст, 88-103, 93.

¹²Михаил Булгаков, Нав. дело, 13.

¹³Исто, 13.

Сусрет Бездомног са ђаволском свитом одиграва се под специфичним околностима ђаволског појављивања. Традиционално схватање ђаволско деловање види по мраку, у просторима таме и одсуства светлости. Месечина се сматра као „најпогоднији амбијент за деловање демонских сила у оквиру њиховог напора да завладају људима.“¹⁴ Даље Иваново кретање, после сусрета са ђаволском свитом, одводило га је ка реци, основном простору ђаволског појављивања, где је Иван тражио ђавола, да би се са њим обрачунао. Сусрет са ђаволом никако није био случајан (Иван чак упознаје целу ђаволску свиту). Свако ко долази у сусрет са ђаволом негде га поседује. „Сагледати ђаволско споља значи, бар на тренутак га се ослободити, стати на другачију, вишу тачку гледишта.“¹⁵ Иван ће у поход кренути наоружан традиционалном семантиком за протеривање ђавола – свећа и папирна икона. Иван се неће поново сусрести са видљивим Воландом, али ће својим реквизитима изазвати страх код Московљана. Икона је уплашила безбожни свет, по претпоставкама традиције, видно демонизиран, јер иконе се плаши ђаво или онај ко носи ђавола у себи. Исти тај свет ће Ивана, који се ослобођа ђавола прогласити лудим: песнички супарник Рјухин ће призивати кола која ће Ивана одвести у болницу професора Стравинског.

Ђаво се други пут јавља са циљем казне, у озлоглашеном стану бр. 50 у Садовој улици, у коме су на једном месту живела два представника московског „уметничког“ или „режимског“ света – Михаил Александрович Берлиоз и Степан Богданович Лиходејев. Управо тај стан постаће седиште ђаволске фигуре, где ће се доселити Воланд са својом пратњом, одакле ће се слати ђаволска дејства. Смештање Воландове позиције у озлоглашени стан представља аналогију ђаволизације (привидне и стварне), као оштру критика друштва и културе коју је Булгаков лично осећао као ђаволско присуство, које омета његов лични рад и рад талентованих људи који се не могу исказати.

Бројним позоришним представама у Русији оног доба није било дозвољено да буду на репертоару. Таква наређење су долазила са врха, по Булгаковљевом уверењу, од самог ђавола. Бројним Булгаковљевим драмама било је забрањено извођење, иако је рад у позоришту био основни извор његове егзистенције. Рат са позориштем и за позориште, Булгаков је водио добрим делом живота. После једног писма упућеног Стаљину лично, Булгаков је по Стаљиновом наређењу примљен на место асистента режије у МХАТ-у, а касније ће добити место драматурга у Бољшој тетару. Због свега тога, Булгаков се и физички и духовно мучио, зато што је видео и није могао да затвори очи, насупротив другима, који су постајали „хипнотисана гомила“.

¹⁴Миливоје Јовановић, Нав. дело, 127.

¹⁵„Мајстор и Маргарита“ Михаила Булгакова, Градина (Ниш), год. 34, бр. 7/8/9/10, 1999. 88-103, 92.

Сусрет са ђаволом који се догодио Степану Богдановичу Лиходејеву, директору позоришта Варијете, јесте сусрет осуде пред лицем ђавола као пред лицем правде, где ђаво као праведник осуђује развратни живот на који иначе треба да буде подстрекивач. Потписивање уговора са Воландом за представе које ће се извести у позоришту, намеће аналогију са семантиком „ђаволског уговора“, откада ђаво диктира шта се сме а шта не сме, које се представе могу изводити, а које не. Лиходејев се, такође, сусреће са целом ђаволском свитом, Азезоло и Бехемот му се јављају као одраз у огледалу, а Коровјов ће му се лично обратити речима осуде:

„Они, они! – јарећим гласом запева карирани дугајлија, говорећи о Стјопи у множини. – Уопште они су почели да праве језиве свињарије. Пијанче, ступају у везе са женама, искоришћавајући свој положај, ништа не раде, а не могу ни да раде нешто пошто се уопште не разумеју у оно што им је поверено. Претпостављеним замазују очи!

- Кола службена без потребе возика! – потказиваше мачак жвачући печурку.“¹⁶

Решење за такве представнике човечанства, као што је Лиходејев, било је „премештање из Москве до сто ђавола“. Лиходејев је ђаволским умећем пребачен на Јалту, одстрањен као штетни елемент по руско друштво.

Мотив „ђаволског уговора“ повезан је и са ликом Никанора Ивановича Босоја – председника стамбене заједнице, који се ту налази као „овлашћено лице“ за пријем нових станара. Никонор се сусреће са Коровјевим, који му се представља као: „преводац код особе странца који има резиденцију у овом стану“. Нјегова конструисана функција власти (одређеног домена) и располагања њоме, одвешће и њега у болницу професора Стравинског.

Према Булгаковљевим етичким мерилима два највећа греха распрострањена у Русији његовог доба, била су похлепа за новцем и потказивање за новац (обично због шпекулације у страној валути). Малом човеку као што је Никонор, није требало превише, да етичке норме власти превлада ситни интерес, како то обично бива код људи. Зато се Никонор сусреће са Коровјевим, варалицом који куша етику човека. Никонору је довољно било поменути да би се за стамбену заједницу, боравак странца, показао као „очити профит“, и да странац не пита за новац, јер је „милионер“. У заглашеној похлепи за новцем Никонор потписује са странцем уговор за стан, не обраћајући пажњу на сигнале које му је Коровјев упутио, а који су, да их је чуо, могли да га освесте. На Никонорово питање: Зашто

¹⁶Исто, 95.

странац не станује у хотелу него у приватном стану? – Коровјов ће овога пута недвосмислено одговорити: „Хировит је као враг“. Никонор бива преварен и кажњен за своју похлепу. Његов преступ се Булгакову чинио као болест коју треба излечити, што показује ауторову благонаклоност према малом човеку, јер га није ни прогнао ни убио, рачунајући на његову савест, која се пре или касније, ако је има, мора вратити Богу.

„Бог је праведан, Бог је свемогући – проговорио је Никонор Иванович – он све види. А мене нека ђаво носи. Никад је у руке нисам узео и нисам ни слутио да је то валута! Господ ме кажњава за прљавштину моју – осећајно је наставио Никонор Иванович, час закопчавајући кошуљу, час је опет раскопчавајући, а час се крстећи – узимао сам! Узимао сам, али у нашем, совјетском новцу! Пријављивао сам боравак – за паре, не браним, дешавало се. А цвећка је и наш секретар Пролежњев, цвећка! Право да кажем, све сами лопови у управи зграде. Али валуту нисам узимао!“¹⁷

Постепено спуштајући фигуру ђавола у ниже слојеве друштва, Булгаков инсценира ђавољу посету обезглављеним поданицима власти, извршиоцима наређења по диктату вишег ђавола. Финансијски директор Варијтеа, Римски и администратор Варенуха, не сусрећу се са врховном фигуром ђавола, већ по моделу „ситне душе ситним душама – поданици са поданицима“. Веренуха се у пролазу сусреће са Бехемотом и Азazelом, а у функцији ђавола освете суочен је са Хелом, женском фигуром ђавола од чијег пољубца пада у несвест. Првом појавом, ослобођена знакова ђаволске фигуре, Хела наступа као девојка у инсценираном дућану на позорници Варијтеа „враг зна откуд“, а потом нестаје расплинувши се у зраку. Њена телесност потом добија присуство ђаволске симболике. Појављује се као нага, риђе косе, „с пламеним фосфорним блеском у очима“. Поред Веренухе са Хелом се сусреће и финансијски директор Римски у атмосфери погодној за присутност ђавола, док се налазио сам на другом спрату Варијете угледавши месечину.

„Финансијски директор се у очајању окрену одступивши према прозору који гледа у башту и на том прозору облианом месечином, угледа лице голе девојке, приљубљено уза стакло, и њену голу руку провучену кроз горње оканце, која је покушавала да отвори доњу кваку. (...) Прозор се широко отвори, али уместо ноћне свежине и мириса липа у собу нахрупи задах подземне мемле. Покојница стаде на прозорски рагастов. Римски јасно виде мрље труљења на њеним грудима. И у том тренутку неочекивани радосни крик певца долете из баште, из оне ниске зграде иза стрелане, где је чувана живина која учествује у програму. (...) Крик петла се понови, девојка зацвочота зубима и риђа коса јој се сва накомстреша.“¹⁸

¹⁷Исто, 182.

¹⁸Исто, 178-179.

Чињеница да је женска фигура ђавола представљена са највише ђаволских карактеристика одговара традиционалном поимању ђавола. Част да се са њом сусретну управо Римски и Веренуха има за циљ да укаже на слабост њиховог карактера, али и на казну којом су осуђени, у контакту са женском фигуром ђавола постају вампири, док књиговођа Варијетеа, Василиј Стјепанович Ласточкин бива ухапшен, што у ђаволској правди представља казну ситнијих преступа. Сусрет са женском фигуром ђавола остварује и бифеджија Варијете, Андреј Фокич Соков, тужећи се на нестварни новац којим су грађани куповали његове производе. Похлепа за материјалним доводи га у сусрет са девојком која има црвену бразготину на врату, што се показује као знак за његову смрт од рака на јетри у соби четири како му је ђаво предсказао.

*

Децентрализована појава Мајстора, као главног лика романа (у тринаестом поглављу), успутно сугерише ненаметљивог човека, који услед такве особине страда. Мајстор се налазио у болници професора Стравинског, тамо где ће ђаво послати Бездомног на преваспитање и Никонора Ивановича ради преиспитивања савести. Мајстор се, међутим, већ налазио тамо, а да га није натерао ђаво, Воланд и његова свита, већ они због којих је Воланд дошао у Москву – људи „демонизоване свакодневице“. Мајстор је неко ко се сусрео (препознао) са ђаволом пре ђавола, због чега одлази у лудницу као неприлагођен, неуклопљен у свакодневни свет. Међутим, као носилац трагичког хибриса, Мајстор је морао да направи какву грешку у делима или закључивању.

Мајстор је био човек од тридесетосам година, историчар по образовању и радним местом у једном московском музеју. Рекло би се, један обичан човек, који је водио прилично миран живот. Иза себе је имао један брак са женом чијег се ни имена није могао сетити „Варењком или Манечком у пругастој хаљини“. Прошлост без љубави, чинила се као једини недостатак Мајсторовог пређашњег живота, али Мајстор је тежио нечему другом. Његова стваралачка опседнутост наводила га је на пут ка ђаволу, што његову животну причу доводи у везу са Фаустовском темом. Необични догађај, по механизму фатума, догодио се у Мајсторовом животу у тренутку када добија на лутрији сто хиљада рубаља. То је била чињеница која нужно или случајно мења ток његовог дотадашњег живота. Мајстор напушта службу у музеју, напустивши тиме свој механички свакодневни мир, да би се преселио у сутеренски стан на Арбату и посветио се писању свог романа о Понтију Пилату. Како запажа Миливоје Јовановић: „ноћна лампа и пећ делују као проверени симболи дома“¹⁹, али Мајстор тада стиче само привидно спокојство у

¹⁹Миливоје Јовановић, Нав. дело, 171.

усамљеничком стваралаштву. Други удар фатума, Мајстору у животу доноси Маргариту, која је тога дана изашла на улицу са жутим цвећем, да би је Мајстор напокон нашао. Лјубав према Маргарити и вера у друго биће, вратила је Мајстору чежњу за другима. „У личном плану јунак се ослободио самоће: Маргарита је учинила да се усамљеном будућем Мајстору привици како ждео грађ показује жељу да дође у његово двориште.²⁰ Маргарита се по том питању показала као Мајсторова коб. Отвореност ка другима у Мајсторов живот уноси тему боли.

„Неочекивано сам стекао пријатеља. Да, да, замислите, ја, уопштено речено, нисам склон зближавању с људима, ђаволски сам чудан: с људима се зближавам тешко, неповерљив сам подозрив. И – замислите, при свему томе, неизоставно ми се у душу увуче неко непредвиђен, неочекиван и по спољашњости налик на ђаво би га знао шта, и баш ми се он допадне највише од свих.“²¹

Сартрова егзистенцијална максима „Пакао – то су други“, показала се као истинита и на примеру Булгаковљевог јунака. Не успостављајући границу између себе и других, Мајстор је допустио другима да га повреде. Издаја „пријатеља“ Алојзија Могарича, као и неразумевање свакодневице (критичара Латунског и књижевника Лавровића) за његово стваралаштво, чиниоци су Мајсторовог пада. Предаја без отпора људима демонизоване свакодневице ствара од Мајстора душевног болесника, јер душу управо, једино, могу повредити други. Болница доктора Стравинског представља за Мајстора једини спокој, где се може сакрити од зла, од других. Мајстор се са отелотвореном ђаволском фигуром сусреће тек са Азazelом.

Маргарита Николајевна била је тридесетогодишња жена удата за истакнутог стручњака, који је начинио откриће државног значаја. Није имала деце, имала је довољно новца тако да је могла да купи све што је желела. Никада није прилазила штедњаку, живела је у раскошној вили уз човека који ју је обожавао, није знала за ужасе живота у заједничком стану, а опет није била срећна. Сам приповедач ће себи дозволити уздах, „Богови, богови моји!“, као реакцију на парадоксалну перспективу гледања на Маргаритину судбину. Маргарита је као и Мајстор тежила нечему другом, нечему узвишеном у односу на мирни свакодневни живот. Чежња за правом љубави наводила је Маргариту на пут ка ђаволу. Сама Маргарита поседовала је знаке ђаволског, првенствено полазећи од тога што је била жена. У њеним очима је тињала нека тајанствена ватрица, што очито представља ђаволски знак. Тог пролећа када је окићена жутим мимозама сусрела Мајстора „шкиљила је на једно око“. Маргарита се пре Мајстора сусреће са Азazelом који јој нуди

²⁰Исто, 172.

²¹Михаил Булгаков, Нав. дело, 162-163.

савезништво. Маргарита потписује „ђаволски уговор“ приставши да буде домаћица на сатанском балу који организује Воланд. Знаци Маргаритиног притајеног демонства, сада се отеловљују или обестеловљују. Азazelо јој даје крему којом ће намазати лице и тело, тако да Маргарита постаје невидљиви и попут вештице лети на метли изнад града. Маргарита је била спремна да жртвује себе и своју душу да би спасла вољеног човека. Мера Маргаритине саосећајности, пожртвовања и љубави, чак, и самог ђавола оставља нечим. Маргарита представља јединство хуманости, која постоји да би спасила друге. Међутим, Маргарита није хуманиста који прашта, она се свети за учињено зло, када њоме овлада вештичији страна (уништиће стан критичара Латунског), али уме да препозна „очи пуне патње и смисла“ као на сатанском балу. Маргарита представља „принци давања“, она неће тражити ништа за себе, већ само повратак мајсторових рукописа.

Роман се завршава над-позицијом ђаволске фигуре. Воланд и Азazelо се налазе на каменој тераси једне древне зграде одакле посматрају Москву осуђену на пропадање. Коровјов и Бехемот су доле, на московским улицама, где изводе своје последње дејство у Хераклитовом духу „ватре од које је све почело и са којом ћемо све завршити“, остављајући друштво књижевника у кући Грибоједов да гори у пламену. На крову терасе, Воланд се сусреће са Левим Матејом који га назива софистом (неко ко нешто зна), дајући му тиме потврду о исправности његове филозофије, да на Земљи мора постојати и добро и зло, и светлост и тама.

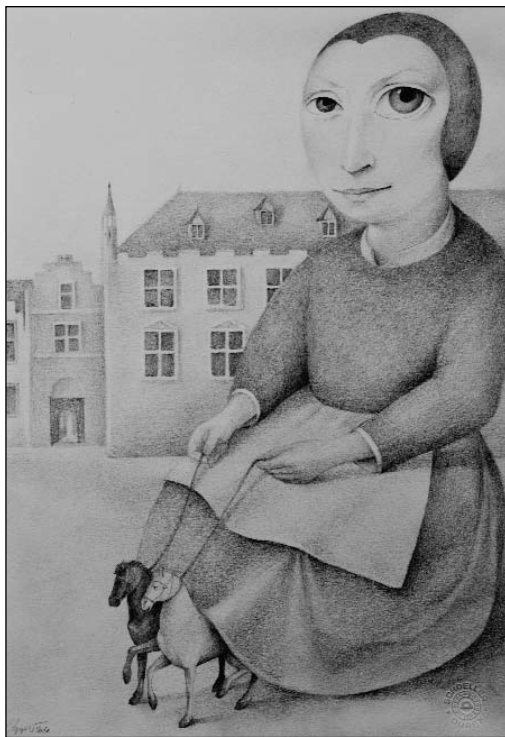
„А да ли би хтео да будеш добар па да се замислиш над питањем: шта би радило твоје добро када не би било зла, и како би изгледала Земља, када би са ње ишчезле сенке? Јер, сенке бацају предмети и људи. Ево, ту је сенка од мога мача. Али постоје сенке од дрвећа и од живих створења. Не желиш ли ти то да огулиш целу Земљину куглу, одбацивши са ње свако дрво и све живо због твоје фантазије о томе да уживаш у голој светлости?“²²

Показавши се као „филозоф постојања“, Воланд гарантује равнотежу космоса, не одступајући од максиме: „Све ће бити у реду, на томе је саздан свет“. Судбина Мајстора и Маргарите окончана је утопијским решењем, ван земаљских оквира, јер тек негде у вечности они заслужују спокој. У деформисаној свакодневици земаљског света ни интервенција ђаволске фигуре није могла да утемељи спокојство.

²²Исто, 404.

Литература

1. Речник књижевних термина. Главни редактор Драгиша Живковић, Институт за књижевност и уметност / Нолит, Београд, 1992.
2. Ханс Бидерман, Речник симбола (прев. Михаило Живановић, Хана Ћопић, Мерал Тарар-Тутуш), Плато, Београд, 2004.
3. Џефри Бертон Расел, Мит о ђаволу (прев. Гордана Велмар-Јанковић), Југославија / Просвјета, Београд, 1982.
4. Михаил Булгаков, Мајстор и Маргарита (прев. Злата Коцић), Новости, Београд, 2004.
5. Миливоје Јовановић, Утопија Михаила Булгакова, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1975.
6. Александар Корабљов, Тајновито делање у роману „Мајстор и Маргарита“ Михаила Булгакова, Градина (Ниш), год. 34, бр. 7/8/9/10, 1999.
7. Един Коњхоцић, Мотив Фауста и тоталитаризам XX стољећа, Одјек 2/2008

Срђан ОРСИЋ

*ЕСЕЈИ ЈОВАНА ХРИСТИЋА О СРПСКИМ
КЊИЖЕВНИЦИМА 20. ВЕКА*

Критику и есеј Јован Христић доживљавао је као текстове „писане за читање”, сматрајући да између критичара, читалаца и писаца постоји одређено „заједништво интелигенције”¹, те да ће питања која књижевна дела постављају и одговори који на њих бивају понуђени само допринети „интелектуалној гозби”, „са беседама какве ни пробирљивог Агатона не би разочарале”². „Есејиста од најбољег соја, модеран и добро образован критички дух са јаким смислом за философска и естетичка уопштавања, природни изданак некадашње школе „београдског стила” и уздржани саученик у књижевним збивањима свога времена”³, у својим есејима о српским књижевницима двадесетого века, Јован Христић је дао „веома запажене, безмало канонизоване портрете ових писаца и вредне, махом неоспорне књижевноисторијске и поетичке коментаре крупних питања која стоје у њиховом најближем суседству”⁴.

Иако плодан и признат песник, позоришни критичар, уредник, драмски писац и професор, Христић је, пре свега, по вокацији есејиста. Своје бројне есеје писао је годинама, написаним текстовима се враћао и над њима бдио, а о текстовима у настанку размишљао стварајући на другим пољима на којима је био активан. Два пута је правио коначни избор својих есеја, које је желео да спаси од „таворења у укориченим годиштима часописа на прашњавим

¹Јован Христић, *Модерна књижевност и модерна критика*, у књизи *Облици модерне књижевности*, Нолит, Београд, 1968, стр. 147.

²Јован Христић, *Човек разговора*, у књизи *Изабрани есеји*, Српски ПЕН центар, Београд, 2005, стр. 135.

³Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 619.

⁴Славко Гордић, *Јован Христић: судбина језика и језик наше судбине*, у књизи *Профили и ситуације: о српској књижевној мисли 20. века*, Филип Вишњић, Београд, 2004, стр. 147. .

полицама библиотека”⁵. Првога пута, 1994. године, у књизи *Есеји*, издвојио је седамнаест текстова којима би се „увек могао вратити без имало стида и кајања”⁶, док је другу редакцију извршио пред саму смрт, на болесничкој постељи, остављајући у рукопису текст књиге *Изабрани есеји*, која је објављена постхумно, 2005. године. У оба избора, текстови о српским књижевницима двадесетог века прошли су ауторов строги суд и висока критичка мерила, те и тако потврдили своју у стручној јавности стечену вредност и заслужену позицију у историји српске књижевне критике и есејистике.

Пишући о плодном есејистичком раду Исидоре Секулић, Христић је у сажетом есеју о есеју, закључио и како је есеј „као амеба: он се увек прилагођава сврси у коју је писан, а без сврхе готово да никада није писан”; да се есеј „увек пише с поводом”, и да „има великих есејиста који не би ништа написали да им уредници нису поручивали”⁷. Сабирајући и вреднујући своје текстове, загледан у више сфере значења које се на први поглед не би наслутиле из саме сврхе или повода настанка текста, Јован Христић је есеје о српским књижевницима двадесетог века, расуте по часописима и „заstraшујуће ученим публикацијама”⁸, у свом завршном избору сложио по реду који није ни хронолошки по времену првога објављивања радова, ни диктиран логиком строге тематске линеарности, него је сведочанство пишчевог свеколиког саживљавања са делом и пута који и текст и аутор пролазе док не дођу до крајње тачке и највише вредности. Христић је своје есеје „волео као своје најдраже синове” и „враћао им се да их никада не напусти”⁹, потврђујући тако да је без правог суживота аутора и његовог дела и без свеколиког прожимања ауторове личности и ставова у есејима „текст само мртва и празна љуштура”¹⁰, из које не може да произађе, по Христићу, највиши квалитет духа, зрелост¹¹. Доживљаји и судови,

⁵Јован Христић, *Есеји*, Матица српска, Нови Сад, 1994, стр. 7.

⁶Исто.

⁷Јован Христић, *О јединству у делу Исидоре Секулић*, у књизи *Изабрани есеји*, стр. 118-119.

⁸Јован Христић, *Есеји*, стр. 7.

⁹Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, стр. 619.

¹⁰Јован Христић, *Користи и штећи од биографије*, у књизи *Изабрани есеји*, стр. 269.

¹¹Као врхунску вредност стваралаштва Душана Матића, и као истинско највише достигнуће, Христић истиче Матићеве речи „бити зрео, то је све”, а његову „незбуњиву зрелост“, „која и бескрајну лепоту и бескрајну ружноћу света, и смисао и бесмисао, и узвишеност, и обичност, уме да обухвати једним погледом, да их види као несводљиву лепоту нашег постојања”, и сам преузима и труди се да достигне у своме раду. Такође, пишући о поезији Ивана В. Лалића, саживљен и сродан са поетиком великог песника, и свога личног пријатеља, Јован Христић закључује: „Мера и зрелост - из којих мудрост природно проистиче - две су чворне тачке Лалићевог песништва: зрелост бившег дечака који, сазревајући, открива зрелост света

на такав начин изложени и представљени, коначни су и неизмениви, а зрео аутор и зрели текстови остају као трајна вредност и богатство једне књижевности.

Српски књижевници двадесетог века који су били тема есеја Јована Христића су Станислав Винавер, Душан Матић, Иван В. Лалић, Иво Андрић, Исидора Секулић и Сретен Марић.¹² Док је у својим есејима дела Винавера, Лалића и Андрића вредновао критички, приступајући озбиљно и до крајње мере посвећено и аналитички текстовима којима се бавио, „Јован Христић је у српској књижевној традицији имао три несумњива узора: Исидору Секулић, Душана Матића и Сретена Марића”¹³, према чијим делима се и односио пре свега са заслуженим дужним поштовањем које одличан ученик гаји према својим врским професорима. Према Винаверу, Христић је био објективан, тачно одређених симпатија и резерви; према Лалићу, уз „аналитичке налазе општијег карактера о путевима и раскршћима наше поезије и културе”¹⁴ и „веродостојну процену смисла и смера „узбуђених и задиханих” педесетих година”¹⁵, ипак пријатељски настројен и близак, а приповедачко дело Иве Андрића сагледао је професорски, укратко, али успевајући да истакне свевременске вредности на готово *андрићевски* начин: лако и скоро неосетно, а са трајном, вредном и озбиљном поруком.

Обимном стваралаштву Станислава Винавера Јован Христић је приступио као ерудита нерешеној укрштеници, одгонетајући ред по ред, целину по целину, да би нам на крају свога рада оставио један он најбољих и најтачнијих текстова о стваралаштву једног од наших најхуморнијих писаца и најсвеобухватнијих

и зрелост света, која постаје јемство песничког и личног сазревања.” Исто, у есеју „О јединству у делу Исидоре Секулић“, зрелост као Исидорино највише мерило, схваћено је као питање битније од литерарне храбрости аутора, што опет потврђује позицију појма зрелости у поетици Јована Христића. (сви цитати су из наведеног дела Јована Христића *Изабрани есеји*).

¹²Христићево схватање двадесетог века као појма неомеђеног строго календарски, него као епохе „која је после 1918. настала” (Јован Христић, *Драме Милутина Бојића*, у књизи *Изабрани есеји*, стр. 199.), јер се „19. век завршио 1914.” (исто, стр. 203), из корпуса текстова о српским писцима двадесетог века изузима есеј о Милутину Бојићу и његовим драмама, а есеј *О драми Путијујеће позоришта Шойаловић Љубомира Симовића*, који за тему има приказ само једног драмског дела наведеног аутора, издвојен је и у самом Христићевом завршном избору есеја из целине која за тему има српску књижевност двадесетог века, и налази се у поглављу са текстовима који тематизују српску драмску уметност, са есејима који за тему имају хронолошки приказ српске драме, од Козачинског на почетку, до самога Симовића на крају поглавља.

¹³Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, стр. 619.

¹⁴Славко Гордић, *Јован Христић: судбина језика и језик наше судбине*, у књизи *Профили и ситуације: о српској књижевној мисли 20. века*, стр. 149.

¹⁵Исто.

књижевних стваралаца, указујући на основне елементе који чине и дају смисао Винаверовом раду. Пратећи рад Станислава Винавера из области у област, најважнијим и најтачнијим закључцима који су се сами наметали на етапама литерарног пута, Христић је, чини се без имало муке, у своме есеју Винавера похвалио и покудио са тачно одређеном мером, довољно да слика, суд и став које нам овај есеј доноси буду једнако актуелни данас, као и у времену када су написани, пре више од четрдесет година.¹⁶

Истражујући Винаверов рад, врсни есејиста је са симпатијама приметио у закључку да је Винавер „остао расут, окренут свим странама, без видљивог средишта, изван свих граница и обзира: чудна, неухватљива и хаотична личност која – као Алисин зец – јури с краја на крај света и времена за неким својим фантомима у којима се налази и драгоцено зрно истине о поезији и језику.”¹⁷ Управо слика Алисиног зеца, која у свима нама буди хуморна сећања на ужурбаног и наоко озбиљног Алисиног сапутника из Кероловог дела, којом је Христић закључио есеј о Винаверу, стоји у истој равни са самим насловом есеја, „Станислав Винавер или искушење озбиљног”. Подробно истражујући Винаверово стваралаштво, Христић као да је рад насловио на самоме крају, чинећи тако авантуру проласка кроз обимно дело нашег најзначајнијег пародичара још забавнијом, јер сам наслов износи основни и најтачнији закључак, који нам цео есеј етапно приказује. Са наоко неозбиљним Винавером, не бави се аутор тешким и строгим речима, него као да се и он (наравно, само привидно) поиграва, не бивајући ни у једном тренутку до краја и изричито само критичан, или само похвалног става, већ износећи и похвале и покуде на начин на који ни једна страна не преузима примат, него једнако осветљава стваралачки лик и саму личност.

Дајући основну смерницу у наслову, и у поднаслову, цитату самог Винавера, који говори о Раблеовој стваралачкој природи¹⁸, Христић нас уводи у свет Станислава Винавера, представљајући нам одмах на почетку рада основни чимбеник Винаверовог стваралаштва, саму личност Станислава Винавера. Јован Христић, човек теарта, који је са позориштем и за позориште живео¹⁹, винаверовски

¹⁶Први пута есеј „Станислав Винавер или искушење озбиљног“ Христић је објавио 1964. године

¹⁷Јован Христић, *Станислав Винавер или искушење озбиљног*, у књизи *Изабрани есеји*, стр. 73.

¹⁸„Треба схватити Раблеа не буквално, него као писца и фанатика својих идеала, али и свога стила. А стил му је – пародија.” (Јован Христић, *Станислав Винавер или искушење озбиљног*, у књизи *Изабрани есеји*, стр. 58.)

¹⁹„Највише критичких текстова – четири обимне књиге (*Позоришће, Позоришће I и II, Позоришни реферати I и II*) – Јован Христић је написао као позоришни критичар часописа „Књижевност”, где је, дуже од тридесет година (1971-2001), духовито, врло лично и у лежерном козерском стилу

речено, „сатрепетно”, одмах је уочио и истакао утисак који се код њега побудио када се саживео са Винаверовим делом. Уз истакнути „дар драматизације” којим је несумњиво владао, те пред нас изводио „на сцену” „Баха и Вијона, Раблеа и Шекспира, Лазу Костића и Валерија, Растка Петровића и Анштајна”, Станислав Винавер „у паничној журби да се домисли и изрази до краја, није бринуо за границе између усмене и писане реторике, између приватног и општег, писао је онако како је говорио, а говорио онако како су му мисли долазиле”, те „од читаоца није тражио да буде само слушалац, или саговорник, он је тражио и гледаоце”. Видевши Винавера на позорници, Христић у његов свет улази као из гледалишта, из ложе из које се све види јасно и без грешке. Из те позиције, удобно смештен на место са кога се најбоље сналази, непревазиђени позоришни критичар даје непогрешив увид у Винаверово стваралаштво, и спаја сва главна својства једне свестране, готово ренесансне личности. Изврстан портретиста, Христић нам Винаверову личност представља кроз „страст коначног испољавања”, коју је Винавер испољавао у свим својим опречностима, и „разноврстан и амбициозан, аргументован и необавезно фамилијаран, патетичан и ироничан, одушевљен и полемичан”, пред нама у мраку гледалишта избија Винавер под светлима сцене, који „жели да опчини превасходно глумачким средствима”, и који, баш такав какав јесте, „наш језик анализира луцидније од свих”, и оставља нам своју теорију језика, као „једино озбиљно што је наш модернизам створио у критици”.

Представљајући три критичарска мита о Станиславу Вианверу (да је Винавер, превасходно, зачетник и иноватор наше модерне књижевности; да је математичар, или да је музичар), Христић објашњава да је Винавер волео „слатко видело математике”, „могућност да се изрази неизрециво”, „не као резултат, него као поступак”, а да је о музици имао највише мишљење, сматрајући је коначним савршенством, „у којем истина постаје лепота, а лепота истина”. Рашчлањујући мит, Христић долази до његове суштине, до теорије о мелодији нашега језика, компоненте којом је Винавер заиста био аниматор наше модерне књижевности. Музика, која свету даје идеал и склад, и математика, која упорно изражава неизрециво, довеле су Винавера до теорије о мелодији нашега језика, којом се постиже „језички полет, узлет у музику”. Винавер је сматрао да „ако десетерац изражава оно што је племенско и колективно, нека нова недесетерачка мелодија требала би да изрази оно што је универзално”. Он је веровао да се у нашем језику „може створити мелодија која ће бити савршени израз и формула разноликости и склада, непрестаног настајања и склада, универзалан формула у којој ће бити усклађене све силе васионе”, а управо трагање за том мелоди-

писао о новим представама. (...) Било је људи који су радије читали Христићеве позоришне критике него што су гледали нове представе.” (Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, стр. 620-621.)

јом, води нас даље, као помињани Алисин зец, ка коначном разумевању Винаверовог стваралаштва.

Видевши Винавера као личност на сцени, са жељом за коначним испољавањем, кроз митове који о њему постоје, преко највећих књижевникових заслуга, Христић лако стиже до суштине, која је у томе да је Винавер био „песник свестан својих граница”, „без правог песничког домена”, који је музику и математику користио у симболистичке сврхе, „магновено и трепетно”, „излазивши из својих граница”. У жељи да „досегне врховну тајну света, у трепету ритма, споју речи”, Винавер је успео само да створи „гипку, покретљиву, естетизирану и ироничну мелодију не сувише дубоке, али допадљиве лирике”, из које се до краја остварује само „латентни хумор те мелодије”, која нам открива прави Винаверов стил - пародију. Винавер, коме се „хумор налазио на два краја његове поезије: био је њен успех, и био је њен неуспех”, ипак „није могао да одоли искушењу озбиљног”: свестан да је поезија припрема за духовни циљ који не видимо јасно, трудио се, „али његова озбиљна, интелектуална поезија показује нам више жељу него резултат, више амбицију него остварење, више намеру, него успех”.

Заокључивши да је „Винавер имао више критичког него песничког духа, и да су његове песме у ствари пројекти за ону врсту поезије коју је желео да пише”, Христић разлог због којег се Винавер није „крystalизовао” ни у једном домену види превасходно у томе што се Винавер, искушеник озбиљног у поезији, подсмевао и језику који није знао да уобличи, и који се, ослобођен десетерачке мелодије и подвргнут експериментисању, није ни дао уобличити, него је постао пародија, а пародија је постала поље на коме Винавер, свесно или не, постиже своје највиша достигнућа. Свестан да хармонију, занос склада са којим су живели Анштајн и Аница Савић, Платон, Валери и Бах, не могу да досегне, Винавер се окренуо пародији. Дајући коначни суд, Христић је неумољив, и у својој тврдњи неоспоран: једино „врховно озбиљна уметност, коју нисмо ни дослутили” изражава скалад, а „остало је пародија. Пародија, смех и подсмех, потврђују нашу надмоћ над нескладом, али и нашу немоћ да склад докучимо и изразимо.” Неуморен дугом трком за „Алисиним зецом”, за складом у делу Станислава Винавера, у овоме есеју, ни хвалећи, ни кудећи, Јован Христић успео је да буде најобјективнији и највалиднији тумач дела Станислава Винавера.²⁰

Дело Душана Матића било је Христићу више од есејистичке теме, прилазио му је са поштовањем и нескривеним дивљењем, и у есеју са „лапидарним, а сугестивним насловом *Матић*”, допустио је себи и „поетичке полутонове и сликовитије тренутке”²¹, у којима је сажео своје дугогодишње интересовање за Матићев рад.

²⁰Сви цитати у делу рада који се односе на Христићев есеј „Станисла Винавер или искушење озбиљног”, дати су према тексту есеја у раније наведеној књизи Јована Христића *Изабрани есеји* (стр. 58-73).

²¹Славко Гордић, *Јован Христић: судбина језика и језик наше судбине*, у књизи *Профили и ситуације: о српској књижевној мисли 20. века*, стр. 148.

У својој књизи „Поезија и филозофија”²², Христић Душану Матићу посвећује највећи део дела, закључујући да есејистичке целине о њему заиста јесу прави дијалог, размена идеја, и да сепарат о Матићу, за разлику од осталих поглавља која су насловљена само именима књижевника („Лаза Костић” и „Стерија”), треба да понесе насловну одредницу „Са Матићем”, јер је на пут истраживања Матићевог стваралаштва Христић заиста пошао као прави сапутник. Близак Душану Матићу по схватањима поезије, књижевности и уметности, „Христић са Матићевим књижевним идејама води, нарочито педесетих година, али и доцније, сроднички и подстицајан дијалог”²³, који за резултат има то да се Христић од Матића, „као веран ученик од свог књижевног духовника, научио необавезности интелектулане и песничке игре, слободи дијалога и спајању филозофских и песничких спознаја”²⁵. Као и увек до краја посвећен своме раду, Христић, представљајући Матићево стваралаштво, постепено открива и постулате свога песничког света.

У одломцима „Матићу”, „Уводна белешка за једно поновно слушање Матића”, „Матић, септембра овог”, „Висораван где горе само звезде”, „Лепота тек затим долази”, „Напомена о језику” и „Неколико забележака”²⁵, Христић постепено представља поетски и филозофски свет Душана Матића, дајући изворишта и циљеве Матићевог рада. Пишући о Паскалу, бескрају, бдењу, истини и језику, присним тоном доводи нас Христић на стазу разумевања Матића, којом је и сам пошао, и која га је напоследку и довела до властитих спознаја поезије и филозофије и поетичких постулата. 1971. године, Христић од свих дотадашњих радова склапа складан есеј насловљен једноставно „Матић”, који је уврштен у све коначне изборе есејистике Јована Христића, и који представља канонизовани текст о поетици и стваралачкој личности Душана Матића.

Дуго ишчитавајући и често се враћајући Матићу, Христић доноси најважнија сазнања о Матићу природним редом. Увидевши да је „бескрај: једна од речи која се најчешће среће у Матићевим текстовима”, и да „друга је: бдење”, Христић напомиње да је то „исти бескрај који је ужаснуо Паскала”, али и да је то бескрај који до превазилажења апстрактних дилема и искључиво интелектуалних недоумица доводи акцијом и стварањем, нечим живим и конкретним, и да „Истина као конструкција” представља Матићеву „опкладу (у Паскаловом смислу): опкладу на конкретност људске егзистенције и људске акције, на бескрај истина које стварамо и поричемо, стварамо да бисмо их порекли, поричемо да бисмо их створили”. По

²²Јован Христић, *Поезија и филозофија*, Матица српска, Нови Сад, 1964.

²³Драган Хамовић, *Лейто и циљати: поезија и поетика Јована Христића*, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр. 25.

²⁴Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007*. Том 2, стр. 619.

²⁵Наслови краћих делова есејистичке целине насловљене „Са Матићем” у књизи Јована Христића „Поезија и филозофија”.

Христићу, као што стварамо нове појмове да бисмо о Матићу могли говорити, акцијом, а не уобличавањем, литературу доживљавамо као средство, а не као циљ, а текстове као духовне вежбе, тако и поезију треба да доживимо као Матић, да у њој видимо „читав распон људске егзистенције и читаву скалу људских могућности изражавања, од крика који као да нам се откида од самога меса, до интелектуалне формулације, „чистог ума”.

Не требамо се, каже Христић, завести идејом апсурда, јер, као и за Матића, и за Христића „живот је бескрајно разнолик, многострук, противречан, али никако апсурдан”, те, уочавајући да је Матић „увек умео да буде зрелији”, јасно је како је „Матић успео да створи један песнички идиом који је од прворазредног значаја за наше песништво”. Уочавајући разлику између „матерње мелодије” Момчила Настасијевића, која је за Христића „у основи мртва и вештачка језичка синтакса”, и мелодије Душана Матића, којом је Матић „наше песништво поново приближио живом, окретном и брзом модерном говору, у којем је успео да открије неке древне мелодије што му дају исконску чар и дубину”, Христић је јасно уочио да „Матићеве песме, у основи, имају мелодију наше лирске тужбалице”, и да „синтакса нашег језика постаје инструмент поезије”. На начин на који је открио латентни хумор у стваралаштву и песничком језику Станислава Винавера, Христић код Матића открива латентну музику синтаксе нашег језика. У Матићевом песништву „се сам језик извија у поезију” и ми „имамо утисак да присуствујемо не брилијантном песничком уобличавању језика, већ неком анонимним раду језика самог”.

Разумевајући до најситнијих детаља поетику Душана Матића, Христић се са њиме најприсније саживљава у делу есеја који говори о Матићевој прози, у којем као да прича о себи и своје есејистичком послеништву: „Матићеву прозу, нарочито есејистичку, тешко је одвојити од његове поезије. Он није песник који у својим есејима брани сопствену врсту поезије, сопствени начин писања. И његова поезија, и његова проза, извиру из истог егзистенцијалног става, из исте потребе да се неки проблем, нека ситуација, учине присутним у свој њиховој целовитости и многострукости”. Поштовање и разумевање које је Христић имао према стваралаштву Душана Матића, проузроковали су сличности на свим стваралачким пољима. Управо из таквих заједничких поетичких постулата, произлази и закључак Новице Петковића, који тврди да у посебној развојној линији нашег слободног стиха, линију везану за конвенционални говор, „Матићеву линију”, „продужио је, можда на најзанимљивији начин, Јован Христић.” Христић, који је разоткрио настанак специфичног Матићевог песничког идиома, само наслоњен на знање стечено изучавањем Матића, не експериментише у стиху, него „његов стих успоставља равнотежу у уједначеном говору, с мирном дескрипцијом и претезањем разговорне интонације”²⁶.

²⁶Новица Петковић, *Поезија у огледалу критике*, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 44.

Читајући Душана Матића, Јован Христић нам је оставио путоказе и за читање и разумевање и свога књижевног дела. На крају, Христић своје уважавање Душана Матића додатно потврђује, одређујући га као „нарочиту савест наше књижевности“, и изједначавајући његов утицај и својеврстан „поглед искоса“ са значајем још једне велике српске литерарне посленице, списатељице и превасходно есејисткиње: „Као и Исидора Секулић, он можда стоји по страни, али је, као и Исидора Секулић, неизбежан”.²⁷

Јован Христић стваралац је који заиста дише са својим делом. Када у есеју „Матић, септембра овог” каже да „док у себи прелиставам Матићеве књиге, разговоре и ћутања са њим,” у сећању му искрсавају „шарени дечији змајеви који су летели над утврђењем Ел Силсилех у Александрији”. Као да се никада не одмара од свога књижевног послеништва, или као да и у тренуцима одмора доминантни ток мисли усмерава ка идејама које утква у своје стваралаштво, Христић закључује „И без тих змајева, чини ми се, који никако не улазе у нашу слику Медитерана као поднебља где је људска судбина постала елементарана као море и као камен, који у тој слици чак и не постоје, без њих би ми можда Медитеран био много даљи и много неразумљивији”²⁸. Сliku Медитерана, поднебља из кога све проистиче, Матић је најбоље описао у есеју „Иван В. Лалић”, у коме је, сагледавши све узроке и последице књижевних полемика и струјања, своје ставове о Медитерану одбранио и, кроз Лалићево стваралаштво, описао и разлог своје окренутости лету, мору и другој традицији у нашој књижевности.

На самом почетку есеја о Лалићу, Христић се враћа на полемику која је у нашој књижевности била актуелна педесетих година двадесетог века, а о којој је он у своме првом есејистичко-критичком делу, књизи „Поезија и критика поезије”, 1957. године, док је полемика још увек била актуелна и свежа, укратко изнео своје ставове, реченицом: „Тако модернизам истиче из једне илузије и он представља једну илузију, илузију кидања са традицијом, и то га осуђује да или да лебди у празном, или да буде бесмислен – пошто је кидање са традицијом у већини случајева само изговор да се пишу бесмислице.”²⁹ Увек једно са својим делом, Христић је 1969. године у есеју о Лалићу образложио детаљније и сталоженије своје ставове, које ни време није изменило. Пишући о литерарним биткама које је изнела поезија, у сукобу модерниста и реалиста сагледава три равни, у којима, поред доминантног политичког и сукоба на равни сензибилитета, естетички сукоб остаје сасвим споредан. Изузевши из своје критике „неколико написа Душана Матића, који су долази-

²⁷Сви цитати у делу рада који се односе на Христићев есеј „Матић”, дати су према тексту есеја у раније наведеној књизи Јована Христића *Изабрани есеји* (стр. 74-85).

²⁸Јован Христић, *Поезија и филозофија*, стр. 117.

²⁹Јован Христић, *Поезија и критика поезије*, Матица српска, Нови Сад, 1957, стр. 21.

ли у прави час, чијој се интелектуалној зрелости и независности и данас можемо дивити”, Христић побраја све лоше што се у нашој књижевности догодило, те истиче неподударност модернизма педесетих година са међуратним модернизмом у смислу обнављања прекинутих континуитета и „тражења друге традиције”, „која ће се битно разликовати од оне канонизоване”.

Византију као непролазну песничку инспирацију Ивана В. Лалића Христић је открио и образложио у овоме есеју, „иако ће његов насловни јунак своје најбоље збирке објавити тек по његовом настанку (1969)”³⁰. Образлажући Дучићеву, Ракићеву и Бојићеву инспирацију Византијом, кроз цитат Винаверовог есеја „Скерлић и Бојић”, Христић лако доказује да је великој тројци нашег парнасовског песништва Византија представљала само „одблесак спољњег сјаја и раскоши”, те да су Ракић и Дучић, „вођени типичним грађанским комплексом племства” дали само „театрализацију историје”. Даље, цитирајући Исидору Секулић, Христић наводи да је тек код Бојића Византија ипак попримила праву „димензију песничке визије историје”, а да је „једна велика област песничког искуства у коју је Бојић био тек закорачио”, тек са Лалићевим песништвом нама представљена у пуном сјају.

Сагледавајући своја интересовања постепено, и своје ставове самеравајући са блиским књижевним ствараоцима, Христић је централни закључак у есеју о Лалићу навео у тренутку када је, као да прати раније поменуте „шарене дечије змајеве”, поново дошао, преко мотива Византије, до Медитерана. Закључујући да „Пре свега, Византија представља нашу везу не само са једним делом наше традиције од кога смо били одсечени, већ и везу са традицијом свих традиција, Грчком”, Христић каже да „Она је знак нашег припадништва и нашег учествовања у медитеранској култури, која је – ма колико се то данас стављало у питање – ипак основа свеколике европске културе” и да је то „пут којим ми можемо да обновимо класичне вредности на начин сасвим природан и спонтан.”

Христић Византију наших песника види као Александрију грчког песника Кавафија, као „залог аутентичности наше културе”. Византија као мотив сеже далеко и дубоко, тражећи нешто архетипско, константно у сталном и непрекидном току догађаја, око чега се окупља значење и смисао. Иван В. Лалић, као песник преокупиран временом и трајањем – „основама историјске преокупације” – преко првих својих песничких преокупација, смрти и визија смрти, долази до мере и зрелости, чворних тачака свога песништва. Када сазревајући песник открива зрелост света, зрелост света постаје јемство песниковог личног и поетског сазревања.

³⁰Славко Гордић, *Јован Христић: судбина језика и језик наше судбине*, у књизи *Профили и ситуације: о српској књижевној мисли 20. века*, стр. 149.

Управо као зрео песник, Лалић је „од самог почетка свесно и смишљено изабрао да иде најтежим путевима”. Испитујући класични везани стих, избегао је развејавање свога слободног стиха у прозу. Поредећи Лалићев стих са мелодијама нашег језика које су зачели (по Христићу, успешно) Матић и (неуспешно) Настасијевић, Христић Лалићев стих, поредећи га са касним песмама Миодрага Павловића, смешта између стиха Растка Петровића и Васка Попе. Након образложења свих ставова изнетих у есеју, пишући о Лалићевом слободном стиху, Јован Христић као да пише о своме стиху: „Сасвим је могуће да Лалићев слободни стих – у којем неки критичари покушавају да виде један од знакова класицистичке обнове у нашој књижевности – представља занимљиву могућност стварања слободног стиха у нашем језику. С једне стране, он је веома близак обичном говору, док је – са друге – довољно дисциплинован и чврст да би се икада нашао у опасној близини прозе.”

Откривајући традицију „јасне и богате визулне слике” у Лалићевом песништву, Христић у њој види „поверење у лепоту света које су модерни песници углавном изгубили”. У времену када „револт и гађење готово сасвим природно постају поезија”, „Иван В. Лалић верује у једну древнију истину: да је лепота истина”. Управо тај пут спознаје, „дуг и заобилазан”, довео је Лалића тамо где се Христићево песништво већ налази, на Средоземље, „где су лепота и конкретност света најочигледније и најнесумњивије”. Лалић, као и Христић, цени класичне вредности: лепоту, мудрост и зрелост; и има поверење у чулни доживљај, који га води до сазнања. Откривајући основно у Лалићевом песништву, Христић нам помаже и у схватању његове поезије, разлажући мотив Медитерана и представљајући нам своју основну инспирацију као „могућност, или повод, да се обнове пуноћа и богатство чулног доживљаја несталог у маглама метафизике и апстракције”. Пут који је у нашем песништву наследио Бојић, а који је наставио Лалић, придружујући својој поезији песничко искуство Хердерлина, Бодлера и Рилкеа, „уз класичну везаност за чулно и конкретно”, и коме дугујемо „неке од најаутентичнијих лирских тренутака у савременој српској поезији”, стаза је којом се креће и песништво Јована Христића, увек уз пут упоређујући и проналазећи смерове којима се креће књижевна мисао епохе.³¹

У есеју „Андрићева приповетка”, Јован Христић је показао како есеј као форма не мора бити опширан, и како укратко, готово у виду бележака, све најбитније, чак и о највећим писцима, може бити речено на најтачнији начин. Као професор за катедром, одмереним реченицама, у смисленом току мисли, велики део Андрићевог опуса Христић је представио у најкраћим цртама, које имају вредност постулата.

³¹ Сви цитати у делу рада који се односе на Христићев есеј „Иван В. Лалић”, дати су према тексту есеја у раније наведеној књизи Јована Христића *Изабрани есеји* (стр. 97-112).

Као Андрић своје приповетке, и Христић је есеј почео без великог увода, од почетка бивајући кратак и јасан. Представивши Андрићеве приповетке као „временски излет у живот неке личности”, Христић каже да оне немају ни прави почетак, ни прави крај, с тиме да је крај приповетке повлашћенија тачка у времену, која није завршетак, јер се радња наставља и после краја, као што је трајала и пре почетка приче. Андрић своје ликове не слика психолошким портретом, него као да износи њихов животопис, па о њима сазнајемо из њихових поступака. Говорећи да је главна личност Андрићевих приповедака сама историја, Христић пореди нашег нобеловца са Тацитом, јер нам и Андрић „говори о остацима историје, у чијим се животима пропаст и осипање Царстава огледа на ужасан, изопачен начин.”

Андрићеве јунаке карактеришу „нагле ерупције, које се јаве у човеку када почне да осећа како га историја и судбина негде носе, а да оне не зна куда га носе, и да не може да учини ништа”. Човек осећа да је постао објекат, а тада га обузимају ирационалне страсти за уништењем и самоуништењем, или за грађењем. Андрић у грађењу сукобљава рационалност и ирационалност, „рационалност извођења са ирационалношћу мистике броја и алгоритма, ... рационалност сврхе са ирационалношћу побуде”; а Христић нам тако, најкраће могуће, најтачније објашњава и суштину приповеке „Мост на Жепи”: „када одлучи да мост остави без натписа, без свог печата и без своје девизе, везир признаје да је његово грађење било узалудно, колико и његова победа на царском двору.”

На крају, Христић даје резиме Андрићевог приповедачког стваралаштва, резимирајући Андрићеву представу Истока и Запада. Исток је „негативна слика Запада”: људска воља и одлука на западу, супротстављене су ирационалним ђудима и случајностима изван човека на Истоку; разумно, уобличено и сврховито са једне стране, стоји насупрот ирационалног, хаотичног и узалудног са друге - „оно што је на Западу објашњење, на Истоку је загонетка”. Христић дешифрује Андрићево дело речима: „Андрић нас доводи до загонетке исто онако сигурно као што други писци умеју да дешифрују животе својих јунака.” Након кратког прегледа основних елемената Андрићевог приповедања, тачан закључак да Андрићеве „приповетке нису ни савршене формуле, ни затворени симболи” Христић завршава поетски, а опет непобитно, схватањем да су приповетке Иве Андрића „питања која постављамо безмерној тмини свога постојања”.³²

Есеј „О јединству у делу Исидоре Секулић” је „најтоплије штиво у књизи, окончано – мимо Христићевог обичаја – поетично-резигнираним исповедним коментаром.”³³ Јован Христић ценио је

³²Сви цитати у делу рада који се односе на Христићев есеј „Андрићева приповетка”, дати су према тексту есеја у раније наведеној књизи Јована Христића *Изабрани есеји* (стр. 113-116).

³³Славко Гордић, *Јован Христић: судбина језика и језик наше судбине*, у књизи *Профили и ситуације: о српској књижевној мисли 20. века*, стр. 150.

Исидору Секулић и њен књижевни рад, у њеним ставовима се проналазио и од ње је „преузео отвореност духа и ширину интересовања, светске видике и поглед у даљину, према којој је мерила и домаће и стране писце којима се бавила.”³⁴ Као и увек објективан и разложен, Христић је Исидорин рад анализирао пажљиво, наводећи много примера који потврђују његове ставове, и када је извео коначне закључке којима се тачност не може оспорити, био је довољно слободан да себе као личност уведе у текст на начин на који то никада није чинио, а којим је само додатно потврдио своје високо поштовање према лику и делу Исидоре Секулић.

Сагледавајући огромну заоставштину Исидоре Секулић, Христић је утврдио да је она самерљива са нашим најплоднијим ауторима, Скерлићем, Андрићем, Црњанским и Милошем Ђурићем, али и да је „расута по публикацијама”, остала „писац уклет трагично, фрагментом.” Пре свега велика есејисткиња, која се одазивала на сваки позив, молбу или захтев да да литерарни прилог и образложење, Исидора Секулић била је „плодан есејиста који није бежао ни од једне сврхе и ни од једне прилике ако је желео нешто да каже и ако му се чинило да је имао шта да каже.” У њеним есејима, који су на граници критичке и имагинативне прозе, „час анализа, а час високо литерарна евокација живота”, јединство проналазимо у „јединству високог културног посредништва и просветитељства.” За Исидору, књижевност је била „прави и стварни живот”, „мир, међу вредностима”, и у друговању с вредностима и искушеничком одрицању, она је, као и сам Христић, живела са свиме о чему је писала.

Дивећи се Матићу, кога читајући Христић доживљава као сапутника и саговорника, те закључује да је свако посматрање Матића перспектива у којој читамо и постојима „са” аутором текста, Христић и код Исидоре примећује нову перспективу, која такође пружа бољи и стварнији увид у књижевност, уметност и живот. Исидора Секулић, хуманистички образована и ренесансно заинтересована, са својим утврђеним чврстим и сигурним системом духовних вредности, мислила је и писала најбоље „уз” некога, уз неку велику уметничку вредност која је пружала могућност спознавања животне истине коју књижевност у себи садржи. Својим „класично образованим оком”, чињенице је вредновала и увиђала само као вредности, разликујући увек суштинско од спореднога, а рад и читање били су за њу, као и за Христића, велике духовне вежбе, иза којих је писање тек долазило. Есеји Исидоре Секулић су тражења „дубоких и скривених истина уметности и живота”, у којима се судбина открива као „начин на који се живот претвара у духовну вредност.”

Исидорин специфичан поглед „уз” вредност, доводи до перспективе која гледа „издалека, искоса”, која није естетска, него човечанска, и којој „ништа не измиче.” Она непогрешиво открива

³⁴Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 619.

„творачку енергију” код Вељка Петровића, увиђа праве вредности Андрићевих приповедака још у време када су оне биле необјављене као целина у једној књизи, и отвара питања која, у кратким белешкама, крију непокретане, а присутне полемике, као у случају положаја писца и критичара у белешци о Лјубомиру Недићу.

Сагласан са већином ставова Исидоре Секулић, истичући њено тачно читање Андрића, Тина Ујевића и маестралну, суптилну критику „Љубави у Тоскани” Милоша Црњанског, Христић закључује како „око и суд Исидоре Секулић погађају увек у право место.” Схватајући књижевност „сасвим антички: као сазнање о последњим истинама о човеку”, истичући поново зрелост, које је и код Исидоре Христић уочио као врхунско мерило, Христић каже како је Исидора увела нашу књижевност у „област велике духовне лепоте и високих духовних вредности.” Имајући највиша мерила, Исидора Секулић „један је од највећих наших критичара”, и „једна од великих савести наше књижевности.”

Поетично-резигнирани исповедни коментар на крају есеја о Исидори Секулић, уплив је личног Христићевог става, који, говорећи о једноставном списатељичном гробу који често у шетњи походи, говори како, као ни гроб Исидорин, ни њени текстови нису део наше сталне књижевне свести, али, како њена мисао остаје, неприментно, а заувек, „редак и скупocen инструмен за размишљање о човеку и уметности.” Овакву слободу, Христић је себи дозволио оправдано сматрајући да је све раније изречене ставове у тексту одбранио до те мере да овакав лирски интониран крај не може есеју да нашкоди, него само да потврди вредност есејистичког дела Исидоре Секулић, и осведочи присност и поштовање које према раду, али и према лику наше књижевнице, осећа њен духовни сродник млађе генерације.³⁵

Последњи есеј о српским књижевницима који је садржан у свим ауторовим личним изборима најбољега од свога есејистичког рада, есеј је о Сретену Марић, насловљен „Човек разговора”. „Сретен Марић му је импонувао као космополитски дух и лежерни сладокусац”³⁶, а за есеј о њему, Христић је одабрао посебну форму, форму писма. Пишући уреднику „Дела” Јовици Аћину, свој кратки текст о Сретену Марићу обликује у форму писма, јер је „Марић једном рекао о есеју: да је есеј разговор, да „есејиста разговара са”; а писмо је облик разговора, облик есеја.” Након Исидоре Секулић, која ствара из позицију уз неку вредност, Христић се враћа позицији стварања и разговора са, коју је већ присвојио из стваралаштва Душана Матића. Разговарајући о Сретену Марићу, разговара

³⁵Сви цитати у делу рада који се односе на Христићев есеј „О јединству у делу Исидоре Секулић”, дати су према тексту есеја у раније наведеној књизи Јована Христића *Изабрани есеји* (стр. 117-133).

³⁶Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 619.

писмом, формом у којој „ваш саговорник ћути”, и у којој се најбоље може говорити о Марићу, „човеку разговра”, који у својим есејима „разговара са многима; када до разговора са њим дође, говори углавном он.”

Разговор о Марићу, Христић почиње „поиздаље”, говорећи о Вуку Караџићу и Доситеју Обрадовићу. „Вук, сав окренут извори-ма живота и мисли једнога народа; Доситеј, окренут широким хори-зонтима европске мисли и сензибилитета.” Вук је превео Библију, а Доситеј у српски језик увео мисао епохе, коју ми и данас мислимо. Тај наш језик, и вуковски и доситејевски, Марић ослушкује у својим есејима, настојећи да открије тајну: „како да се у нашем језику настани интелектуално памћење?” У тој потрази, Марић као есеји-ста, „човек простора”, „као да за руку узме чиатоца” и води га до Витгенштајна, Кјеркегора, Шатобријана, бивајући „час филозоф, час антрополог, час лингвист”, истичући суштинску потребу есеји-сте и самога есеја као форме: да, препуштајући чињенице науци и научницима, увек говори о човеку и његовим вредностима. Марићеве есеје су „интелектуалне гозбе на којима се сусрећу сви они који о човеку имају нешто важно да кажу, које он „суочава” (израз је Марићев) и чијем разговору председава”, а на тим гозбама, Јован Христић је гост који ужива у „интелектуалним шетњама” и плодном „суочавању” аутора и идеја.³⁷

Иако свестан да „ваљда нема ничега што до сад не би већ било речено, и то вероватно боље речено него што смо ми у стању да то кажемо”³⁸, Јован Христић писао је есеје, у којима је остављао вредна сведочанства о свим темама којима се бавио. Садржајно књижевно стваралаштво Јована Христића, базирано на широком класичном образовању, али и праћењу свих савремених токова и импулса у књижевности, најчешће се пореди са стваралаштвом Миодрага Павловића. Сличних схватања, самерљиви су ови аутори готово у свим погледима, осим у вредновању међуратног модерниз-ма, тј. Настасијевићеве поетике и поезије: Павловићево вредновање Настасијевића, далеко је од Христићевог става о Настасијевићевој „матерњој мелодији”, детаљно представљеног и суоченог пре свега језичком идиому Душана Матића.

Есеји о српским књижевницима двадесетог века, по личном ауторовом ставу, спадају међу најбоља есејистичка остварења Јована Христића. Бавећи се књижевношћу, саживљен са својим радом, Христић је у сваком есеју наслућивао клицу будућих интере-совања. Примећујући увек нешто ново, о чему до тада, иако је гово-рено, из посебног угла и из одређене перспективе, ипак нешто вре-дно још није речено, Јован Христић знао је да је „есеј са својом моралистичком инспирацијом и амбицијом свакако најплеменитији

³⁷Цитати који се односе на есеј Јована Христића о Сретену Марићу, насловљен „Човек разговора”, дати су према тексту есеја у књизи Јована Христића *Изабрани есеји* (стр. 134-139).

³⁸Јован Христић, *Поезија и критика поезије*, стр. 92.

род литературе – његова амбиција је да нас постави у живот, да нас одреди у животу и да одреди живот у нама.”³⁹ „Ближи теорији и естетици него историји књижевности”, Јован Христић „покушао је да сачува есеј као елитни облик српске критике”, али, „будући да елита у српској књижевности брзо изумире”, смрћу Јована Христића, његово духовно господство „остало је без наследника.”⁴⁰ Преузимајући најбоље од најбољих, Јован Христић је постао део српске књижевне елите, а његови есеји о српским књижевницима двадесетог века остали су као трајна вредност склада, мере и зрелости, највећих квалитета духа.

Литература:

- Јован Христић, *Изабрани есеји*, Српски ПЕН центар, Београд, 2005.
- Јован Христић, *Есеји*, Матица српска, Нови Сад, 1994.
- Јован Христић, *Поезија и критика поезије*, Матица српска, Нови Сад, 1957.
- Јован Христић, *Поезија и филозофија*, Матица српска, Нови Сад, 1964.
- Јован Христић, *Облици модерне књижевности*, Нолит, Београд, 1968.
- Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, Матица српска, Нови Сад, 2008.
- Славко Гордић, *Јован Христић: судбина језика и језик наше судбине*, у књизи *Профили и ситуације: о српској књижевној мисли 20. века*, Филип Вишњић, Београд, 2004.
- Драган Хамовић, *Лето и цитати: поезија и поезика Јована Христића*, Завод за уједбенике, Београд, 2008.
- Новица Петковић, *Поезија у огледалу критике*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

³⁹Јован Христић, *Облици модерне књижевности*, стр. 64.

⁴⁰Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007. Том 2*, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 618,619.

Снежана ИЛИЋ

**БОРБА АДАМА ПРИБИЋЕВИЋА
ЗА РАЗВОЈ СРПСКОГ СЕЛА И
ЗАШТИТУ ИНТЕРЕСА СРПСКОГА
НАРОДА**

Адам Прибићевић је у својој релативно дугој политичкој каријери највише пажње посветио питањима везаним за развој села, унапређење пољопривреде и побољшање услова живота и заштиту права сиромашних слојева становништва, али није запостављао ни борбу за заштиту интереса српског народа у целини и демократизацију политичких односа у земљи.

После смрти брата Светозара Прибићевића, кога је сматрао визионаром наставио је његову борбу: за одбрану интереса Срба у Хрватској, опстанак југословенске заједничке државе и сељачко-демократске коалиције. Био је огорчени противник комунизма, кога је сматрао лошом алтернативом фашизму.

Адам Прибићевић се, у студентским данима, са старијом браћом Светозаром и Валеријаном, укључује у политички живот у Загребу као члан Српске народне самосталне странке. Са браћом се енергично борио за помирење, слогу и јединство Срба и Хрвата као истакнути члан Српско-Хрватске коалиције. Због тога је у време анексионе кризе 1908/1909. године, са братом Валеријаном и још педесет и једним Србином из Хрватске, оптужен на тзв. „Велеиздајничком процесу“ у Загребу за издају интереса Аустро-Угарске и сарадњу са Србијом¹. Прибићевић је на овом процесу био

¹Василије Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији (1848 – 1914)*, Београд, 1991, 500

први међу оптуженима². Поменути процес против Срба из Хрватске је требао да послужи као оправдање за анексију Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске. Већеслав Вилдер, саборац и верни пријатељ браће Прибићевића, овако описује Адама Прибићевића и његово понашање у том тешком периоду: „Адам, тада 28-годишњак врло њежне конструкције, више сањар и аскета него бучан патриота, најмирнији од све браће даје име догађају који потреса темеље древне Монархије...”³

Водећи лист Српско – Хрватске коалиције „Покрет“ тада објављује чланак „53 вјешала за Хрватску“. За одбрану оптужених Срба пријављује се стотину најугледнијих адвоката. Међу браниоцима оптужених на тзв. „Велеиздајничком процесу“ оптужене су бранили познати адвокати Срби др Богдан Медаковић, др Срђан Будисављевић⁴ и други, међу којима су били и познати адвокати Хрвати чланови Српско-Хрватске коалиције: др Иван Рибар, Хинко Хинковић⁵, др Хинко Кризман и др Шиме Мацура⁶. Поменути процес је са великим интересовањем пратио и познати чешки политичар и државник, Томаж Масарик, који је био велики поштовалац и лични пријатељ Светозара Прибићевића још од његових студентских дана, када су се често заједно борили за побољшање положаја покорених народа у Аустро-Угарској. Адам Прибићевић је током суђења и саслушања живео у затвору под изузетно тешким условима. Током саслушања је био у тамници. Аустроугарске власти су тврдиле да то чине из опреза да он не утиче на остале оптужене и да ће такав третман имати и сви остали оптужени, али је такав третман имао само Адам Прибићевић⁷. По завршетку процеса браћа Адам и Валеријан Прибићевић осуђени су, као „коловође“, на дванаест година тешке тамнице⁸. Адам Прибићевић је у поменутом процесу осуђен за наводну сарадњу са братом Миланом, који је био активан официр у Српској војсци, на припреми једног ширег револуционарног програма, који би укључивао и акције које су биле уперене против Аустро-Угарске.

²Срђан Будисављевић, „Велеиздајничка“ њарница ништовна жаоба проти осуди Кр. судбеног стола у Загребу од 5. листопада 1909 поднио за оптужене Адама Прибићевића и другове Кр. столу седморице др Хинко Хинкић/др Срђан Будисављевић, Загреб, 1911, 1 – 83, Хрватска академија знаности и умјетности, сигн. А 664

³Већеслав Вилдер, *Адам Прибићевић*, у: Порука, бр 42, Лондон, 1957, 6

⁴С. Будисављевић, „Велеиздајничка“ њарница ништовна жаоба проти осуди Кр. судбеног стола у Загребу од 5. листопада 1909 поднио за оптужене Адама Прибићевића и другове Кр. столу седморице др Хинко Хинкић/др Срђан Будисављевић, Загреб, 1911, ХАЗУ, 1 – 83, сигн. А 664

⁵Исто

⁶В. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији (1848 – 1914)...*, 501

⁷Коста Драгосавац, *Успомене на „велеиздајнички“ њроцес*, Нови Сад, 1911, 198

⁸В. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији (1848 – 1914)...*, 515

Прибићевић је у затвору безуспешно покушао да изврши самоубиство. После тога се повлачи у себе, што остаје трајно обележје његовог карактера. Адам Прибићевић и остали осуђени Срби су аболирани решењем од 17. новембра 1910. године, а аболиција је спроведена у дело 24. новембра 1910. године⁹. Адвокати оптужених су тврдили да аболиција оптужених није довољна, него да они треба да буду проглашени невиним, јер су пронађени непобитни докази да је оптужница лажна.¹⁰

По изласку из затвора 1910. године Адам Прибићевић постаје уредник листа „Српско коло“ и на том месту остаје до избијања Првог светског рата. Убрзо по избијању Првог светског рата лист је укинут, а наставио је са излагањем тек после завршетка Првог светског рата. Прибићевић је током 1911. године провео неко време у Чешкој, као гост Томажа Масарика. Највише времена је провео на селу. Касније је писао да је тамо стекао многа позитивна искуства, од којих је нека покушао и да примени. У свом аутобиографском делу „Мој живот“ Адам Прибићевић је, о времену проведеном у Чешкој, писао као о једном од најлепших периода у животу. Адам Прибићевић се, по изласку из затвора, готово потпуно повлачи из активног бављења политиком и посвећује се раду на унапређењу просвете и културе села и борби за побољшање услова живота на селу и унапређењу пољопривредне производње¹¹. Готово целог свог живота Адам Прибићевић остаје у сенци своје браће, о чему сведоче речи Већеслава Вилдера: „из активне политике повлачи се у позадину и дуге године проводи у сјенци своје браће Светозара, Валеријана и Милана.“¹² И поред тога Адам Прибићевић је водио значајне разговоре са Николом Пашићем у Београду 1913. године, који су претходили остварењу компромиса Српско-Хрватске коалиције са Владом у Пешти.¹³

По избијању Првог светског рата Адама Прибићевића у јулу 1914. године поново хапсе и 1915. године га присилно шаљу на фронт у Галицију као војника Аустро-угарске војске. Као командант мале патроле негде у Карпатима предало му се десетак руских војника, које је требао да спроведе у аустријски логор. То га је навело у тешку моралну дилему¹⁴. У исто време његов старији брат Милан је активни официр Српске војске, који је учествовао у Српској војној мисији која је имала задатак да мотивише и прикупља добровољце Србе, Хрвате и Словенце у прекоморским земљама, међу којима је био највећи број Срба, који ће се

⁹К. Драгосавац, *Успомене на „велеиздајнички“ процес...*, 233 – 234

¹⁰Исто, 233 – 238

¹¹*Српско коло*, Загреб, 1. март 1910 – 1. јули 1914

¹²В. Вилдер, *Адам Прибићевић*, у: *Порука*, бр 42, Лондон, 10

¹³Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до Шестојануарске диктатуре*, Загреб, 1972, 102

¹⁴группа аутора, *Српски народни прваци у Хрватској*, Вуковар, 1997, 35

прикључити Српској војсци¹⁵. Због изузетно тешких околности и великих моралних дилема у којима се налазио током Првог светског рата Адам Прибићевић се већ током 1915. одлучио на тешко саморањавање. Због тога је доспео на аустроугарски Војни суд, али је на тај начин успео да избегне поновно присилно слање на фронт¹⁶.

По завршетку Првог светског рата и готово током целог међуратног периода Адам Прибићевић поново сарађује у листу „Српско коло“. Његова животна преокупација, како у новинарском тако и у политичком раду, је била борба за побољшање услова живота на селу, унапређење културе сељака и унапређење пољопривредне производње. Често је истицао велике моралне и економске вредности села и сељака, за које је сматрао да имају изузетну вредност за целу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, која је била претежно аграрна земља¹⁷. Адам Прибићевић је понекад, можда, и претеривао у истицању моралних квалитета сељака. Неко време је у Београду издавао лист за село и сељаке „Народ“¹⁸. Сарађивао је у листу Демократске странке „Демократија“ и „Јединство“, али и у листовима за пољопривреднике „Наше село“ и „Орач“.

По оснивању Демократске странке у фебруару 1919. године, са старијом браћом Светозаром, Миланом и Валеријаном, који је у исто време и игуман манастира Јазак, Адам Прибићевић постаје угледни члан странке, мада и даље остаје у сенци своје браће. Активно сарађује у страначким листовима „Демократија“, „Јединство“ и „Панчевац“. Поред проблема села и сељака, његову пажњу заокупља и борба за права сиромашнијих слојева становништва и успостављање демократских начела, јер је сматрао да без успостављања истинске демократије у земљи и што бољег задовољења потреба сиромашнијих слојева становништва нема ни правилног развоја и јачања државе.

После расцепа у Демократској странци Адам Прибићевић остаје уз брата Светозара Прибићевића и улази у Самосталну демократску странку. Адам Прибићевић је имао значајну улогу у страначким листовима: „Реч“, која је излазила у периоду од 1924 – 1928 године, „Видовдан“, током 1928. године, „Ријеч“, „Одјек“, „Јединство“, „Панчевац“ и „Нова ријеч“, која је излазила у периоду од 1936. до 1940. године. Био је велики противник комунистичког државног уређења, јер је сматрао да оно успорава развој привреде, а на првом месту пољопривреде.¹⁹

¹⁵Илија Петровић, *Верници оцаџбине* Српски добровољци из прекоморских земаља у ратовима 1912-1918, Нови Сад, 1998, 229-234

¹⁶Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, II, Загреб, 1928, 680

¹⁷*Демократија*, Београд, 1919 – 1924, Српско коло, Загреб, 1919 – 1928

¹⁸С. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, II, Загреб, 1928, 680

¹⁹*Нова ријеч*, Загреб, 1936 – 1940

У складу са својим начелима Адам Прибићевић одлази у добровољну колонизацију на Косово и Метохију у Вучитрн и посвећује се пољопривреди и животу обичног сељака, иако је био веома широко образован. Прибићевић се одлучио на такав корак јер је сматрао да је развој села изузетно значајан за развој државе и народа, јер се у њему налази снага која ће обезбедити привредни развој земље, али и због тога што је веровао да сељаци имају изузетно високе моралне критеријуме. Сматрао је да је изузетно важно спровођење колонизације југословенског, на првом месту српског становништва на Косово и Метохију, како би се ојачао словенски, односно српски карактер Косова и Метохије. То је желео да покаже и личним примером, иако су колонисти на Косову и Метохији живели под изузетно тешким условима. Прибићевић је „себе направио сељаком“²⁰, јер је, по речима др Слободана Јовановића, сматрао да треба „по примеру диктатуре пролетаријата установити диктатуру сељаштва“²¹. По речима Већеслава Вилдера: „отишао је на село и објавио религију села, али не зато да би створио странку од сељака и куповао њихове гласове, већ зато да би - како ће касније писати – ускладио људскост с природношћу“²². О Ставовима Адама Прибићевића о образовању сељака најбоље говори део његовог говора, који је одржао на првом страначком конгресу одржаном у Београду 1926. године, који гласи:

„Просвета и село. Како је и опће и стручно васпитање сељака занемарено, Странка ће радити интензивно, да се опће и стручно образовање сељака диже на највиши могући ниво. У ту сврху Странка ће настојати:

а) да се на селима отварају убрзано основне школе; по могућству уз школе и забавишта за мању децу;

б) да се изради читав систем стручног пољопривредног школства: од краткотрајних пољопривредних курсева, преко зимских пољопривредних школа, до средњих и највиших школа опћег и специјалног карактера; настава о задругарству да се уведе у све школе;

в) да се окуша путна пољопривредна настава преко путујућих учитеља за сељаке, којима школа, ма са каквих разлога, није доступна;

г) да се организује конзулентска служба пољопривредна, преко тако званих амбулантних катедара агрикултурних, како би сељаштво увек могло, на свој захтев, добити практичне упуте и савета, директно на својој економији, у свакидањој пракси;

д) да се умножи број домаћичких школа;

ђ) да се искористи опробано средство за унапређење пољопривредних знања у заосталијим крајевима: установа пољопривредних шегрта, односно слање сељачке омладине на рад одличним пољопривредницима у земљи или на страни;

²⁰Група аутора, *Српски народни прваци у Хрватској...*, 39

²¹Исто, 39

²²Исто, 35

е) да се установа пољопривредних станица, обласних, среских расадника и економата распростре на целу државу у што скоријем времену;

ж) да се у службу стручног васпитања сељака ставе и друга окушана средства: пољопривредне изложбе с награђивањем најбољих излагача; одликовање ваљаних пољопривредника посебним орденом „за пољопривредне заслуге“, који треба основати; излети сељака на угледна имања у земљи, у фабрике за прераду производа пољопривредних, пољопривредне школе и у иностранство; расписивање јавних надметања у бољем обрађивању земље и управи сељачких имања; организовање практичних огледа на имањима добрих економа сељака (сеоска угледна добра); пољопривредни кинематограф: путујуће књижнице; издавање поучних књига, брошура, летака.

Пољопривредна настава и настава о задругарству да се уведе у богословијама и учитељским школама, ради стварања способног кадра вођа нашем селу, у сваком настојању и акцији према побољшици у животу села.²³

У периоду између 1924. и 1935. године Адам Прибићевић се далеко мање бави публицистичким радом, мада и даље сарађује у листовима, као што су: „Српско коло“, „Јединство“, „Ријеч“, „Одјек“, „Наше село“ и „Панчевац“. У периоду између 1924. и 1928. године Адам Прибићевић се готово потпуно повлачи из бављења политиком и посвећује се раду у пољопривреди. Иако се много трудио Адам Прибићевић се, због недовољног искуства, тешко сналазио у пословима везаним за земљорадњу. Поред тога велика отежавајућа околност за његово успешно бављење пољопривредом је била и неприхватање и неразумевање од стране његових комшија сељака, који нису разумели његово настојање да се поистовети са њима, како би боље разумео њихове проблеме и потребе да би својим политичким утицајем покушао да их на што ефикаснији начин реши. Адам Прибићевић се често дописивао са Васом Стајићем. У писмима му је износио своје ставове о ефикаснијој борби за развој села и побољшање положаја Сељака од слабо развијене Јужне Србије, у коју је убрајао Рашку област, Космет и данашњу Македонију²⁴, до најразвијене српске области Војводине²⁵. Тврдио је да Срби у Војводини чувају „стално земљу на корист другима“²⁶. Тврдио је да ниско образовање сељака успорава развој пољопривреде због тога се залагао за што боље образовање сељака.²⁷

²³ *Рад првог конгреса Самостјалне демократске странке*, Београд, 1926, 86 – 87

²⁴ *Писмо Адама Прибићевића Васи Стајићу*, 10. август 1924, Вичитрн, Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 7.442

²⁵ *Писмо Адама Прибићевића Васи Стајићу*, 8. октобар 1936, Вичитрн, РОМС, инв. бр. 8.970

²⁶ Исто

²⁷ Исто

Адам Прибићевић је поново постао посланик у Скупштини, после смрти др Едмунда – Еде Лукинића, 1928. године јер је на посланичкој листи дао своје име као његов заменик. После хапшења Светозара Прибићевића 1929. године Адам Прибићевић је, са страначким пријатељима и браћом Миланом и Валеријаном, покушавао да покрене политичку акцију како би придобио Краља Александра Карађорђевића и тадашњу Југословенску владу за ослобађање Светозара Прибићевића из затвора, што је настављено до половине 1931. године, када је Светозар Прибићевић пуштен из затвора и отишао у присилну емиграцију.

Адам Прибићевић је 1931. године објавио књигу „Сељак“ у којој је изнео своје ставове о специфичностима живота на селу, потребама сељака, сиромаштву и тешким условима живота на селу, потреби повећања могућности за што боље образовање сељака, како би се на тај начин што више унапредила недовољно развијена пољопривредна производња као и о проблемима који прате живот на селу, али и великим моралним вредностима које поштују сељаци. У свом фаворизовању моралних вредности које поштују сељаци, понекад помало претерује. Сматрао је да пољопривреда може да обезбеди земљи велику економску добит. Књига је доживела друго издање 1936. године у Загребу. Књига данас може да буде историјски извор, јер она веома добро одсликава живот у селу, али и даје добру слику друштвених, културних и политичких прилика у првој југословенској држави, на првом месту на Косову и Метохији.

Адам Прибићевић 1935. године покрене рад друштва за просвећивање села „Сељачко коло“, које је постојало до избијања Другог светског рата. У оквиру друштва основана је и „Женска секција“, која је развила нарочито запажен рад у селима у Хрватској и Босни и Херцеговини. Исте године, са братом Валеријаном, покрене и лист за сељаке „Сељачко коло“, који је излазио у периоду од новембра 1935. до марта 1941. године. Светозар Прибићевић је у поменутом листу сарађивао под псеудонимом „Старина Новак“. Први број листа се појавио 1. новембра 1935. године. У њему су Адам и Светозар Прибићевић изнели основне циљеве њиховог тадашњег политичког деловања: „Залагање за поштен споразум српско-хрватски, борба и мобилизација народа против фашизма, сузбијање комунизма као деструктивне алтернативе, залагање за политички систем парламентарне демократије, унапређење положаја села и сељака нарочито Срба у Хрватској.²⁸“ Иако су се залагали за сузбијање комунизма, браћа Прибићевићи су ипак према левичарској идеологији, као и према својим, углавном млађим, сарадницима у листу који су имали таква опредељења, били много либералнији од већине листова у тадашњој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Сматрали су да Совјетски савез треба укључити у склоп светске демократије.

²⁸ *Сељачко коло*, Београд, 1. новембар 1935 – 15. јануар 1936, Чедомир Вишњић, Кордунашки процес, Загреб, 1997, 32

После смрти Светозара Прибићевића, Адам Прибићевић се поново враћа активном бављењу политиком и на велико наговарање пријатеља и странаčkih сабораца прихвата место председника Самосталне демократске странке, али је стварни председник странке био др Срђан Будисављевић. Адам Прибићевић је желео да настави политичко деловање у складу са политиком коју је започео његов брат Светозар Прибићевић. О ставу Адама Прибићевића о политичком деловању Светозара Прибићевића најбоље говоре његове речи: "...велики карактер, крајње интелектуално поштен човек, несравњени патриота и ненадмашни, не само код нас већ у целој Европи, политички визионар Светозар Прибићевић. Његов дух начинио је толики упечаток на његове другове, да су га задржали и после његове смрти."²⁹ Адам Прибићевић је 8. октобра 1937. године као председник Самосталне демократске странке потписао докуменат о склапању Споразума између србијанске опозиције коју су чинили Народна радикална странка, Демократска странка и Земљорадничка странка; и Сељачко-демократске коалиције коју су чиниле Самостална демократска странка и Хрватска сељачка странка³⁰. Самостална демократска странка је у Сељачко-демократској коалицији, у то време већ била веома запостављана, а Хрватска сељачка странка и њен лидер Владимир Мачек су врло често запостављали, или готово игнорисали ставове које је износила Самостална демократска странка и њени лидери Адам Прибићевић и др Срђан Будисављевић. И поред тога Самостална демократска странка се борила за очување Сељачко-демократске коалиције иако се није слагала са многим ставовима свог коалиционог партнера Хрватске сељачке странке, јер је сматрала да ће на тај начин најбоље обезбедити одржање стабилности политичких прилика у Краљевини Југославији и осигурати њен опстанак, и на тај начин спасити од пропасти идеју о јединству југословенских народа и заштитити интересе српског народа, а на првом месту Срба у Хрватској.

У тешким тренутцима за Краљевину Југославију, пуним политичких превирања, када је било извесно да ће формирање Бановине Хрватске бити неизбежно и када је положај Самосталне демократске странке у Сељачко-демократској коалицији, и у политичком животу земље уопште, био веома тежак, Адам Прибићевић

²⁹Адам Прибићевић, *Мој живот*, Загреб, 1999, 107

³⁰*Нашим пријатељима!* : У недељу 10. о. м. објавили смо у дневним листовима да су наше три странке: радикална, демократска, земљорадничка, склопиле споразум са сељачко-демократском коалицијом коју сачињавају хрватска сељачка странка, чији је шеф г. Др. Владко Мачек, самостална демократска странка, чији је шеф г. Адам Прибићевић, Београд, 1937. година, Споразум: Народна Радикална Странка, Де-мократска Странка и Земљорадничка странка, и Хрватска Сељачка Странка, и Самостална Демократска Странка у Сељачко-Демократској Коалицији утврдиле су следећи споразум, 1937. година

се, пошто није имао снаге да се ухвати у коштац са нагомиланим проблемима, поново повлачи из активног бављења политиком и враћа се мирном животу на селу. Место председника странке тада и званично преузима др Срђан Будисављевић, који је био далеко јача личност од Адама Прибићевића, веома енергичан, дипломата и склон компромису.

После повлачења из политичког живота Адам Прибићевић је наставио да се бави публицистичким радом. Активно је сарађивао у листовима „Сељачко коло“, „Глас Матице српске“ и „Наше село“.

Адам Прибићевић је био велики противник фашизма и сарадње Краљевине Југославије са Немачком и Италијом. Сматрао је да и Совјетски савез треба укључити у светски фронт борбе против фашизма. Пред избијање Другог светског рата је у свом листу „Сељачко коло“, о том проблему писао: „Ми смо увек сматрали да се Совјетски Савез требао укључити у склоп светске демократије, а не у склоп светског фашизма и реакције. Тако су додуше мислили и наши марксисти, док црвени Бонапарта није донео другу одлуку и окренуо памет верних у целом свету.“³¹ Подржавао је догађаје од 27. марта и учешће чланова Самосталне демократске странке у пучу и његовој организацији. Сматрао је да су пуч и демонстрације до којих је дошло 27. марта били природна реакција на политику Југословенске владе.³² Догађаје од 27. марта, као и догађаје који су им претходили, Адам Прибићевић је описао следећим речима: „27. март 1941. био је последица посвемашњег неповерења српског народа у тадашње вођство. Њ. В. кнез Павле био је крајње неомиљен особито у Србији. Не улазећи у то је ли та неомиљеност била основана или не, утврђује се само чињенично стање. Кружили су гласови да он намерава ставити круну на своју главу. Тим гласинама дао је хране и план др Мачека да се млади Краљ прогласи пунолетним 6. септембра 1941, али да Кнез узме положај сличан Мусолинијеву или Антонескову, и задржи вршење Краљевске власти у својим рукама. Године 1940. питао ме је за мишљење о томе плану др Срђан Будисављевић. Ја сам га замолио да иступи из Владе дође ли до његова остварења. Није било, код тога, речи о неком нерасположењу према Кнезу и нерасположењу према Краљу, већ о страху да ће се поновити историја нејаког Уроша, са свима својим кобним последицама... др Мачек бојао се да би нови режим могао оборити његов Споразум од 1939, склопљен с Кнезом, па му је хтео оставити Кнеза за чувара, док се не спроведе у детаље, не водећи нимало рачуна о сентименту српског народа. Иза Кнеза, други стуб режима био је Мачек. Он је међу Србима био непопуларан из више разлога... Иако је био склопио споразум с Удруженом опозицијом као представницима српске

³¹Крстишићки рат, у: *Сељачко коло*, бр. 117, 1. фебруар 1940, Београд, Ч. Вишњић, Кордунашки процес, Загреб, 1997, 41

³²Бранко Петрановић и Никола Жутић, *27. март 1941*. тематска збирка докумената, Београд, 1990, 592 – 593

демократије, погазио га је и споразумео се с диктаторским режимом... Срби су сматрали да је већ споразум склопљен без питања српског народа штетан за Србе. Међутим, ХСС је починила несмотреност и дала на знање да је то само почетак. Осетило се да ХСС мисли и даље искоришћавати тадашњу претњу Србима мрског фашизма и нацизма, ради изнуђивања нових уступака... Преузевши власт у бановини Хрватској, др Мачек је тамо обезбедио демократски поредак, док је пристао да у српском делу државе и надаље влада антидемократски поредак. Тако се преобразио у тлачитеља српске демократије. Трећи стуб режима Цветковић био је непопуларан у Србији, док је међу другима Србима био мало познат, па су према њему били равнодушни. Склапање Споразума на овакав начин оснажило је ову непопуларност и изазвало тешко нерасположење и Срба ван Србије. На крају, чинило се очигледним да тај режим кани искористити тешки положај државе да се утврди на власти. И искуства из 1914 – 1918, и истински патриотизам, и глас разума, налагали су концентрацију свих народних снага, још пре 1939, а поготову, после септембра 1939. И млади чланови ХСС тражили су од Мачека образовање концентрационе Владе, не хотећи да ХСС носи сама одговорност за догађаје. Но, режим тога није имао на уму. Јавном мишљењу чинило се да режим, не одазивајући се гласу најпримитивнијег патриотизма, рачуна на патриотизам противника, злоупотребава га, да утврди своју владавину. Тај непатриотски став изазвао је згражање. Режим је, у очима српског народа, пао на разину властољубиве, националног морала и патриотизма лишене клике... И то је разлог те се 27. марта у његову одбрану није дигла ниједна не војничка, већ ни жандармска рука... Тако слаба Влада одвела нас је у оквир Трипартитног пакта преконоћ! Последњи српски сељак питао је: „Зар ћемо с Хитлером и Мусолинијем против старих Савезника, за вољу Кнеза, Мачека и Цветковића?“... Експлозија је била неизбежна, и 27. март нужно је морао наступити... Да смо 1939. имали на челу државе само једног умног и морално јаког државника, он би образовао концентрациону Владу, - која би, без протеста, могла решити сва питања по свом нахођењу, јер народ увек прима оно што сви хоће... Наравоученије! Никада не допустити одступања од демократије...³³

Адам Прибићевић се 1938. године сели са Косова и Метохије и 1939. се настањује у Батајници, код свог посинка Митра, који је био веома добро ситуиран и који му је и до тада материјално много помагао, а уз то је био и изузетно везан за свог поочима. У Батајници је остао до избијања Другог светског рата. Крајем 1944. године отишао је у емиграцију где је завршио свој живот.

После повлачења из политичког живота Адам Прибићевић почиње да пише своје аутобиографско дело „Од господина до сељака“ у коме описује свој животни пут, као и животни пут своје

³³Б. Петрановић и Н. Жутић, 27. март 1941..., 592 – 593

породице, као и тадашње друштвене и политичке прилике у првој југословенској држави. Због тога ова књига може да се користи као историјски извор. Првобитни текст Прибићевићевог дела је изгубљен. Верзију свог аутобиографског дела коју данас имамо на располагању написао је за време Другог светског рата у Београду, највероватније већ током 1941. и 1942. године, а завршио је по одласку у емиграцију по завршетку Другог светског рата. Поред већ поменутих књига „Сељак“ и „Од господина до сељака“ написао је и аутобиографију „Мој живот“ и књигу „Хрватско-српска коалиција“. Сва његова дела данас могу да се користе као историјски извор, јер веома аутентично сведоче о том бурном и тешком времену, преломном за српски народ. Неки аутори му приписују веома велики списатељски дар јер су све његове књиге писане веома живописним, занимљивим и лепим стилем, лаким за читање.

Адам Прибићевић је један од најзначајних представника културних радника, пу-блициста, књижевника и политичара међу Србима у Хрватској, о коме се релативно мало зна. Током читаве своје дуге политичке каријере остао је веран борби за побољшање положаја Срба у Хрватској и развој српског села на простору свих српских области од најразвијеније Војводине до Јужне Србије. Вредност и значај деловања Адама Прибићевића, као и вредност и значај његових публицистичких и књижевних дела која је оставио иза себе, процениће нека будућа времена.

Иван ДОБНИК

МОЖДА

Можда у речи.
Можда са невидљивих страна звезда.
Можда у бележењу речи током свих светских јутара,
на свим морима Земље, можда у несталим шумама.
Можда у твом загрљају, у смрти мачке, коња, врапца.
Можда спавам и све то само сањам, наслућујем, само
летимично кушам.
На путу у тишину, у безобличну зиму, у аутомобилу, у
путничком авиону, можда ћеш ти бити крај мене,
кад ме открије божанство јесењег лишћа
и пожелети заувек остати, можда ћу бити сам,
непрепознатљив,
можда корњача или пев на морској обали, рећи ћеш, сада је
готово. Драма ветра међ
боровим иглицама у гладним зимским ноћима.
Тада плачу смрзнуте очи, никога нема ко би их огрејао.
Можда се све то некад збило. Можда ћу се пробудити
над великим зеленим осунчаним крошњама. Јата птица
летеће
к речи. Можда ће управо рођене срне заспале на полицама
за књиге,
влажним њушкама потражити врата која уводе у лето.

Можда још увек не верујеш.
У светлости и високом дрвећу јесам,
лебдим у речима уз чај, прежедним сновима, што не
престају,
са оне стране папира и ломних корака пешака што земљу
мора премерити
властитим срчаним билом. Све је у речи, све је у песми,
све је у крви, што те милује. Можда је још не видиш, ти,
у градском замку, а читаву вечност већ је у теби.
Можда је већ можда могућ тајни наш разговор.

Убрзо би то минуло, бол би се поделила међ додирима
прстију
на руци, твојом јутарњом кафом и мојим прибележеним
речима.
У киши и пахуљама, можда у маглици преко речних јела и
врба,
можда у спасоносном љубљењу с незнанцем који те је
пожелео.
Мораш се усудити и поћи на пут, отворити тело, да зазуји.

Можда си у диму, деца се играју с њим и с лишћем,
играју се смрти. Вечно сама и вечно у мени,
у том “можда”. Где сам? Биће нестане у маховини и у
праштини.

Сунцокрет зазива из понора, конча се лето, гаси сећање.
Таласи. Одгонетке. Кретање, таласање, дисање.
Можда више на мене не мислиш, празна је река, лежим
ту, на свом камену, посматрам последње овогодишње
промицање снега. Како је ваздух чист! Обала писма,
расута, сестина ушију, мелодија очију, све копни,
јер волим.

Где су вишци зрења?
Можда у скривеној, непредвидивој кривини песме,
у њеним осенченим али осунчаним чудима, њен космос
настањен је свуда речима, можда
царићима, с три бајковита дрвета на путу
ка заснеженом грожђу, што путује ка највишим градовима
Планете, у самоћу, тишину, дах. У ваздух
крхких хаikuа, можда на њене усне,
капљице јутарњих пољубаца.

Јер лежиш полеђушке под дрвећем у лето. Пробудиш се.
 Препознаш песму лишћа и корења. Мирис и ветар доносе
 вече,
 преплављује те међукосмичко пуцкетање, можда очекујеш
 сведока открића. Ватра је. Зелена светлост, зелене очи,
 зелена кожа
 на мишицама непокретних бића, који те примећују, усред
 игре и забаве,
 у ватри која не убија. Померамо се зачас, за читав век.

О аутору:

Иван Добник (1960), словеначки песник, уредник, преводацац, есе-
 јист и критичар. Уредник часописа *Поеџикон* и оснивач Књижевног
 друштва *Хиша ђоезије*. Песничке збирке: *Ослобађање* (1980), *Калиграфија*
лире (1999), *Затворени очи* (2003), *Райсодија у хладној зими* (2005), *Затисци с*
листичића (2006), *Светионик* (2008), *Бела ђесма* (2009) и *Пре ђочетика* (2010).
 Живи у Шматевжу и Љубљани.

Преведене песме су преузете из часописа *Поеџикон*, *Ревија за ђое-*
зију ин ђоеџично, 7 / летник / јануар-фебруар, март-април 2011, шт. 35/36,
 с. 25-28.

Превео са словеначког ДУШАН СТОЈКОВИЋ

ТРИ АМЕРИЧКА ПЕСНИКА

Огден НЕШ

ДОБА РОМАНТИКЕ

Ова улази у доба младости,
Ране, зрела за нежне радости,
Зеленог момка је убрала, луда,
Хотећи да се најбрже уда.
Притиска усне и забаци главу,
Удаја следи, мисли сва је у праву.
Смело збори – заборав сада прија;
Ко то беху – Ромео и Јулија?
Не свађај се И не вичи;
Подсети је – то на пропаст личи.

Огден Неш (1902-1971)

Један од највољенијих и најчешће цитираних америчких песника. Његови стихови су „лаки, хировити, понекад бесмислени и често сатирични“. Интересантан податак: збирка песама Хард Линес, 1931 (Тешки стихови) доживела је седам издања само прве године по објављивању. Неша описују као песника који је и обичан и јединствен; његове песме засмејавају читаоце јер су духовите, а у исто време се позивају на свакодневно искуство. Песник Арчибалд Меклиш, његов савременик, рекао је да је Неш „изменио сензибилитет свога времена“. У стилу су приметни: претеривање, апсурд, елемент изненађења, игра речи, неочекиване риме...

Вејчел ЛИНДЗИ

ЗА ЛЕЈДИ ЦЕЈН

Увек је романса млада.
Ти си и дошла сада
Само осам лета стара
Косе тамне – што нема пара.
Млађа но што те Данте нађе
Када си његова срца кут,
Чиста, усмерена на пут
Што на степениште рајско изађе.

Погађам зашто смо странци.
И признајем:
Душа ми Дантеу припада,
И твоје нежности ланци
То ћу да луткама дајем
Чије руке милују, обојене сјајем
Неупоредиво твоју косу сада.

Романса, месечевог цвета лица.
И очи јутра.
И усне – црвеносветлих нити проричу:
Лицемерје непозната будућа краља.

Сети се, кад му се придружиш
Сутра
На престолу,
Чак И мене, трубадура далеког,
И удени, како ваља,
Неку обичну ружу за душу – мени
Под велом својим.
Која краљевском смрћу вене,
Срећна и бледа,
Страшћу угушена,
Чуђењем заробљена,
Славна и очајна,
У замку ухваћена као роб сам,
Због најлепше косе црне, коју знам

Вејчел Линдзи (1879-1931)

Песник, идеалиста, трубадур. Линдзи је био фасциниран обичним човеком, што је очигледно у његовој поезији. Такође се бави питањем хармоније тј. слагања међу расама; са тим на уму, настала је и песма „Тхе Цонго“ (Конго), једна од најпопуларнијих и најпознатијих песама у светској литератури. Његов стил се одликује лирским квалитетима и једноставним, мелодичним, снажним ритмом. Интересантно је да је и сам Линдзи често јавно рецитовао своје песме што се временом претворило у прави омањи перформанс са певањем, рецитовањем, гестикулацијом рукама. Неке од збирки песама: *The Congo And Other Poems*, 1914 (Конго и друге песме), *Every Soul Is a Circus*, 1929 (Свака душа је циркус), *Collected Poems*, 1925 (Сакупљене песме)...

Рејмод КАРВЕР

СРЕЋА

Толико рано да је напољу још увек мрак.
Приближавам се прозору са кафом у руци,
И сасвим обичне ствари јутарње
Пролазе, што их мислима зовемо.

Тада видим дечака и друга његова
Како пролазе улицом пустом,
Разносећи новине.

Носећи качкет и джемпер сваки,
Једном од њих торба о рамену виси.
Тако су срећни
А ништа не говоре, ти момци.

И мислим када би могли
Држали би један другог за руку.
Рано је јутро,
И они раде све заједно.

Долазе лагано.
И светло са неба пада,
Месец, још увек, блед виси над водом.
Толико лепоте, у једном трену,
Да ни смрт, ни амбиција,
Чак ни љубав,
Не припадају ту.

trag drugih > tri ameri-ka pesnika

Срећа. Надолази
Неочекивано. И надилази, заиста,
Сваку причу о себи у ово јутро рано.

Рејмонд Карвер (1938-1988)

Песник и писац кратких прича. Његов стил се често описује као минималистички; стихови су кратки, моћни. Теме су изузетно разноврсне и све се тичу свакодневног живота. Критика га је често повезивала са групом писаца (са којима је иначе друговао) из 70-их и 80-их година двадесетог века; међу њима су били нпр. Ричард Форд и Тобајас Вулф. Њихова поезија је називана „прљави реализам“ јер је фокусирана на „тугу и губитак у свакодневном животу обичног човека“. Неке од збирки поезије: *Winter Insomnia*, 1970 (Зимска несаница), *Fires*, 1983 (Ватре), *Ultramarine*, 1986 (Ултрамарин), *A New Path To The Waterfall*, 1989 (Нови пут ка водопаду).

Превод и ирејев: Јелена Барачков и Милош Галетић

Дени ЦОНСОН

ЈЕДИНИ КОЈИ ЈЕ УТЕКАО

Џефрија Дамера ће свакако памтити.

Као и обично, првих неколико дана, таблоиди су имали више среће. Док су остали медији извештавали свакодневно - таблоиди су имали седмични рок. Када се прича догађа брзо нема се времена за гледање уназад. Број лешева се повећавао сваког дана док је полиција састављала Дамеров десетогодишњи пир - од костију и меса које је оставио.

Јадни Трејси Едвардс умало није постао дванаеста жртва. Само је он избегао ужасну смрт канибала убице Дамера, који је признао убиство и скрнављење бар једанаест мушкараца и дечака. Трејси је био заточен у Дамеровом стану ужаса - стану препуном људских лобања и делова тела. Налазећи се сатима у канцама смрти, успео је да се спасе зауставивши на улици патролна кола која су наишла - напола го, крвав, са лисицама на рукама.

Када је слободом репортеру Денију Цонсону додељен случај Дамлер, таблоид М.О. је држао до свог нарочитог обичаја. Цонсон је размишљао о насловници, не за сутра и локално, већ за следећу недељу и национално. Да би извео тај трик, Дени је трагао за детаљем који су медији (као у доба Златне грознице) пропустила првог дана. Детаљ који би био вест седам дана после. Вест чак и за медије који су покривали дешавања од почетка.

Првог дана пошто је прича изашла у јавност, Журнал је објавио један чланак на малом формату о Трејсију Едвардсу и његовом бегу - ту је Цон видео прилику. Извештај о Трејсијевом бекству био је кратак и без детаља. Налазио се у сенци великих наслова и фотографија Дамеровог хапшења као и личних података жртава. Други извештачи су бројали лешеве, испитивали ожалашћене породице и пратили дневне конференције за штампу. Међутим, није било информација о Трејсијевом доживљају са убицом у стану - није било приче изнутра. Денијев задатак био је да пронађе *оног који је утекао*.

Било је потребно недељу дана да штампа поново усмери сву пажњу на Едвардса. Он је у то време летео ка родном Тексасу, и

коначно, затвору. Џонсон је дотле већ обавио посао.

У чланак Журнала поменуто је да је Трејси Едвардс живео у истом крају где су пронађена тела. Дени се упутио у оближњи кафић. Наручио је флашу пива и запалио „малборо“. Обавио је кратак разговор са шанкером и неколико муштерија које је затекао за ручком. Није много новог сазнао све док човек у униформи на крају шанка није понудио праву информацију. „Знам где момак живи“, рекао је поштар који је био на паузи. И после неколико тура пива, пристао је да одведе Денија у Едвардсов стан.

Едвардсов крај био је етнички шаролик. Бунгалови помешани са стамбеним зградама и понеком двоапартманском дрвеном кућом. Трејси је живео баш у таквој. Двоспратна браон кућа која је вапила за поправкама. Зидови су били попуцали, дрво је било огуљено, а поломљени прозори су се видели још са улице. Боја на огради је отпадала док су се пењали оштећеним предњим степеништем. Поштар је показао Едвардсово име на једном од зарђалих поштанских сандучади. Говорио је са благом дозом ниподаштавања, „Едвард живи на горњем спрату. Срећно.“ А затим додао: „Ја испоручујем часописе сваке седмице старим госпођама у мом рејону. Жељно ишчекујемо Вашу причу.“ Намигнуо је. „Имам обичај да читам часописе пре него што их испоручим.“

Едвардс није одговарао на Денијево звоњење. Бацивши поглед са задњег степеништа куће утврдио је да у стану нема никога. Комшија из приземља потврдио је да га није виђао дуже време.

Дени је паркирао изнајмљени ауто испред куће, окренуо кључ на контакт, нашао станицу са локалним вестима - и чекао. Овакво осматрање није ни мало идилично. Напротив веома је стресно. Сваки пут када би полицајци прошли поред њега, гледали су га сумњичаво. Знали су ко ту живи и знали су да је Дени новинар. Једоставно је личио. Денију је било вруће и био је гладан. Није било тоалета, а понестајало му је и цигарета. За само десет минута лоши момци из краја сазнали су да је ту. Мислили су да је полицајац.

Ни после неколико сати Трејси се није враћао у стан. Вероватно се скривао негде другде. Али за то време, Дени је упознао све у комшилуку, сазнао за проституцију, наркоманију, пребијање жена. У међувремену је приметио и средовечног човека са кофом у руци за кога је помислио да је домар у згради прекопута. Пришао му је са видљиво истакнутом новчаницом од 50 долара.

Човек је стајао у дворишту једне повеће зграде од црвене цигле. Носио је фармерке и мајицу без рукава која није могла да покрије позамашан пивски стомак. Био је скоро ћелав, а оно што је имао од косе било је неочешљано и прљаво. Обилно се знојио. Када је приметио Денијевих 50 долара рекао му је да је познавао Трејсија. „Да,“ рече, „а тебе сам видео како чекаш прекопута. Помислио сам да си или репортер или федералац. Познајем већину локалних полицајаца. А ти ниси личио на неког новајлију - коса ти је прилично седа.“

Дени се рапситивао колико је новинара долазило. Он сам видео је веома мало комешања тога дана око Едвардсовог стана.

“Данас скоро да није било никога”, орговори домар, “али јуче их је било свуда наоколо, као црва у стану Џефрија Дамера.” Смејао се; био је то злочест смех.

Џонсон се кисело најсмејао. Фабрика црног хумора увелико је радила. “Да ли сте приметили да је ико од новинара разговарао са Трејсијем,” питао је Дени.

“Не. Тај никоговић се скрива у стилу Худинија,” рече домар. “Шта је са мојом педесетицом?”

“Да ли сте добро познавали Трејсија?” питао је Дени.

“Шта је с мојом педесетицом?” поновио је домар, бришући руком зној с лица. Дени му је пружио новчаницу а овај је зграбио и угурао у џеп својих левис фармерки; овлажио је усне, спреман за даљу причу. “Ја сам човек задужен за одржавање ове овде зграде,” подигао је палац да покаже на зграду. “Дуго овде радим. Знам много прича. Видео сам разне ствари у овом крају.”

“Сигуран сам да ћете написати добру књигу,” рекао је Дени, “али оно што ме тренутно занима је како да пронађем Трејсија Едвардса.”

“У реду, полако, стићи ћу до тога. Њега сви овде познају. Он живи у овом крају већ неколико година. То је пуно времена за овај крај. Сви су јуче видели његову слику у новинама и на телевизији. Пре тога био је обична протува, сада је постао ‘цењена роба’. Сви га траже, јер, кажу, умало га није убио и појео неки лудак. Могу само рећи да се то очекивало.”

Дени је обећао да ће га цитирати, као и још једну новчаницу од педесет долара ако успе да му пронађе Едвардса. “И обавестите га да бих платио хиљаду долара за разговор.” Дао је домару број телефона и отишао назад у хотел. После три сата телефон је звонио. За готов новац свако проговори.

*

Трејси је пристао на разговор – следећег јутра у Денијевом хотелу. Желео је сав новац унапред. Дени му је понудио 500 долара ако се појави, а остатак када заврше разговор. У почетку негодујући, ипак је пристао да исприча своју причу; ипак се радило о позамашној суми.

Дени је контактирао свој уред и у освит следећег јутра добио фотографа из Чикага. Он и Дени су направили план по раном сунцу уз кафу из рум сервиса. Прича би требало да буде у форми исказа у првом лицу о Трејсијевом искуству. Фотограф ће снимити спонтане фотографије Трејсија Едвардса. У 10.15 пре подне све је било спремно.

Трејси, једва висок 165 цм био је чврсте грађе. Изгледао је као апарат за гашење пожара. По Денију, имао је око 70 кг. Када се појавио тога јутра носио је белу мајицу, панталоне, пар „најки“, и плаву „дорцтаун“ тренирку и исту марку качкета. Рекао је Денију да има 22, и да је официрско дете. Дошао је у пратњи још једног младог човека који се представио као Цереми. Доручак, кутије „кул“ цигарета и бокал кафе били су Трејсијеви захтеви за обављење овог разговора. На другој страни просторије фотограф је дискретно

фотографисао призор објективом за увеличавање.

Едвардс је показивао манире и говорио прилично разговечно. Седели су за столом за кафу у пространом апартамну које је лист изнајмио за интервју. Сто је био прекривен шољама за кафу, полупуним пепеларама, дневним новинама и магнетофоном. На оближњем столу стајали су тањери које су Трејси и Цереми очистили до последње мрвице. У једном углу собе велики телевизор у боји, утишан, преносио је Си-Ен-Ен.

Денијев магнетофон је био укључен. Предао је Трејсију пет нових новчаница од 100 долара. "Почни од почетка," рекао је Дени. "Реци нам све чега се сећаш, а онда ћемо ми поставити додатна питања да рашчистимо оно што је нејасно."

*

Трејси је склопио новчанице, угурао их у панталоне и нервозно сео у столицу. Са цигаретом која му је дрхтала у рукама, затворио је очи и концентрисао се. Живописна сећања претакала су се у речи. "Нисам спавао два дана," почео је. "Не могу веровати да се то баш мени догодило. Није било излаза. Гледао сам ђаволу у очи и видео смрт."

"Верујте ми, Бог ме је спасио од сатане. Још увек сам у шоку. Више не верујем људима. Кад покушам да заспим, пробудим се нагло, усправљен у кревету - потпуно мокар од зноја. Још увек сам на смрт преплашен. Непрекидно гледам иза себе." Трејси се зауставио вукући брзо неколико димова из цигарете.

"Био сам у тржном центру када се Џефри Дамер појавио и понудио ми да направимо журку," рекао је Трејси, избацујући облак дима. "Сви у крају смо га познавали. Није било никаквих знакова да је био манијак. Био је сасвим обичан момак. У ствари, никада нисам о њему ни размишљао."

"Никад нисмо мислили да је геј или да је на било који начин посебан, јер момци у крају где је живео никада то не би толерисали. Да су знали да је геј, они би се постарали да га униште. Они нападају такве момке. То им једноставно није прихватљиво."

"Читаво то подручје је препуно банди и криминала, тако да вероватно нико није могао да зна да је геј, или да живи таквим животом. Не би могао да преживи да је ико знао за њега," Трејси је нагласио последњу реченицу уперивши поглед нервозно у фото апарат. Дени се питао да ли говори из личног искуства.

"Хајде да позовемо девојке и сви одемо крај језера на журку," рекао је Дамер, "имам 100 долара. Купићу пиво."

"Ја сам био без пара", говорио је Трејси слежући раменима. "А ова понуда ми је изгледала занимљиво. Било је веома спарно, тако да је журка крај језера била добра идеја. Отишли смо у продавницу где смо купили пиво. Дамер је онда рекао да мора свратити до стана да се пресвуче. Још увек је био у свом плавом радном оделу са именом 'Џефри' извезеним изнад џепа."

Интервју је прекинут на тренутак када је гласно куцање на вратима наговестило долазак хотелског особља - још кафе и још једна кутија „кула“.

Дени је сада био сигуран да је Едвардс лагао. Шетајући хотелским апартманом да протегне ноге схватио је да је Трејси знао шта се дешава када је прихватио Дамеров позив у стан. Бар је мислио да зна шта се дешава. Није знао за једанаесторицу који су пре њега посетили Дамеров стан. Као што се испоставило, Денијеви инстинкти су се потврдили.

У време када је срео Дамера у тржном центру, Трејси је био уличар који се скривао због Тексашког налога за привођење који га је теретио за силовање тинејџерке. Трејси се врзмао около. Био је свестан чињеница. Али тога дана у тржном центру ниједан од двојице младића није знао са ким се сусреће. То је био сусрет Канибала убице и Паклене поморанце. Али у том тренутку Дени је сумњао да је Трејси имао би-сексуалне склоности и да је знао да позив на пиво и журку не укључује присуство жена.

Намештајући се у својој столици, Дени је гледао Трејсија и Церемија како сипају свежу кафу, додавајући пуно шећера и млека, све време гласно звецкајући кашичицама. Дени је посумњао да је Едвардс вероватно отишао у стан да заради или украде новац. Гледајући чињенице, Трејси је био шворц а знао је да Дамер има новца. Дамеров модус операнди је био да жртвама понуди новац да би правио голишаве фотографије. Већина би прихватала понуду. Новац је и за Трејсија био главни мотив. Он је углавном живео данас за сутра. Дени је веровао да је Трејси отишао у стан сматрајући Дамера наивчином и - ђаволски се преварио.

“Било је јако вруће,” рекао је Трејси, палећи цигарету из тек отворене кутије коју је сада држао у капуљачи своје тренерке. “Све је изгледало прилично уобичајено, никада нисам видео место где је живео. Када смо дошли тамо изгледало је као фино место. Али када смо ушли на задњи улаз двоспратне зграде одмах сам осетио поган смрад,” причао је Трејси.

“Дођавола, какав је то смрад?” питао сам.

“Дамер је био смирен. Рекао је да је проблем са канализацијом у згради. Док смо ходали низ ходник, јак мирис трулежи терао ме да повраћам. На Трејсијевом лицу виделе су се боре. “Рекао сам му да само узмемо пиво и побегнемо одатле, а он је рекао да то звучи као добар предлог јер ни сам није могао да поднесе смрад. Он је рекао да је то било од канализације; а пошто сам ја већ имао прилику да осетим смрдљиве канализације, помислио сам да говори истину.”

Трејси се нагнуо у својој столици, а глас му је изненада утихнуо. Тај пригушени монолог деловао је хипнотички. Дени се концентрисао. Схватио је да се налазе на тачки где нема повратка. Фотограф више није сликао. Слушао је неприметно са ивице софе. “Његова дневна соба је била тесна, али климатизована. Неко ситно створење је зујало на прозору. Тамно обојене завесе биле су навучене тако да блокирају јако светло споља. Седели смо на каучу и отварали флаше са пивом. Имао је леп акваријум за рибице, а боје на рибицама су у тами изгледале чудесно.” Трејси је дубоко уздахнуо.

“Док сам гледао околом и привикавао очи на пригушено светло приметио сам да су зидови у соби били излепљени сликама мушкараца који вежбају.” Трејсијев изглед се изненада променио. Постао је нестрпљив, и узнемирен. “Надао сам се да ће Дамер пожурити са пресвлачењем не би ли што пре отишли одатле. Место је јако заударало, и подилазили су ме жмарци. Нисам се осећао пријатно.

“Дамер ми је рекао да је су слике залепљене због његове љубави према вежбању. Физички је изгледао добро припремљен, руке су му биле мишићаве и снажне; био је ситне али жилаве грађе. Седели смо на супротним странама кауча, али како је то био релативно мали кауч није било много простора између нас. Говорио ми је да су неке од риба биле пиране и да је у њиховој природи да једу једне друге. Седели смо ту и разговарали о његовом боравку у војсци”, причао је Трејси, док му је глас поново прелазио у хипнотично гунђање које је изненада прекинуо као да покушава да се извуче из предсмртног сна.

“Био је прилично досадан, и да није било тог пива, отишао бих много раније. Тако сам бар ја замишљао,” рекао је Трејси гласно и љутито. “Али тај момак је био прави професионалац. Био је далеко испред мене. Пре него што сам и схватио шта ми се догодило, лисице су ми већ стезале зглобове а велика сабља ми је додиривала мишицу. Тачно испод срца!” Трејси је додиривао своје груди изнад срца и неконтролисано се увијао у столици.

“Рекао је, ‘Ако не урадиш оно што кажем, убићу те.’ И додао, ‘Већ сам радио ово раније. Ни макац јер ћу те убити, ‘ пукнуо је прстима, ‘за час!’”

Дени се трудио да остане прибран, гледајући тешко Трејсијево стање. Дечак је тешко дисао, а очи су му влажиле. Приметио је да су му врхови прстију били жути од дувана, а руке дрхтале. Предложио је да направе паузу, али Трејси је одмахнуо у стилу ‘дај да завршимо са овим што пре’.

“Сабља је била војне израде - тешка и убојита. Са црном дршком и дугачким сребрним двостраним сечивом.” Дени је био зачуђен Трејсијевом моћи да се присети детаља и живописно их представи; то ће му знатно олакшати посао. “Изгледала је тако исукано да би могла да расече длаку. Никад нећу заборавити изглед и додир тог сечива.” Дени се сложио да ни он неће заборавити.

“Све се догађало тако брзо, био је искусан, вежбао је. Све је било у једном потезу. Једног тренутка сам пио пиво и причао о пиранама, а већ следећег - хоп! - лисице су биле око мојих зглобова, а врх сабље забоден и моје тело. Погледао сам доле и видео да крварим.” Трејси је миловао завој испод кошуље.

“Онда му се поглед променио”, рекао је Трејси. “Можда је приказ крви томе допринео.”

Свима у соби су напетом слушали. Дени је на тренутак бацио поглед на магнетофон; није желео да пропусти ни речи онога што ће уследити. Фотограф је устао с кревета, хватајући најбољи кадар. Цереми је седео укопан, ишчекујући.

“У почетку нисам могао да се суочим,” рекао је Трејси горећи, “али сам Бог ме је натерао да га погледам. Било је то као да гледате у очи ђаволу. Тако једноставно. Дамер није ни мало личио на особу из тржног центра. Промена је била потпуна. Трансформисао се у зло. По његовим очима сам могао да видим да је већ убијао.

“Дођавола! Знао сам да сам у невољи. Жмарци су ми прошли низ кичму кад сам схватио да смрад који се осећао у стану није стизао ни из какве канализације - био је то мирис мртвила!” Трејсијеве очи су биле разрогачене а Дени је погледао преко свог рамена да се увери да Дамер не стоји иза њега.

“Упорно ми је говорио да ће ме убити. За тренутак сам осетио да сам потпуно отупео,” рекао је Трејси тешко изговарајући последњу реч. “Онда сам схватио да немам времена да поново размишљам и да је све време смрдела лешина. А налазила се ту, крај мене.

“Тренирао сам борилачке спортове, и умет да се бринем о себи. Ја сам снажан момак, али је био и он. Изгледало је тако надреално. Није успео да ми ухвати и другу руку и веже је лисицама. Није ме ударао, већ ми је непрестано говорио, ‘Хајде, дај ми и другу руку.’ Али ја нисам престајао да се опирем, рвајући се да га отресем.” Трејси је гестикулирао паничним покретима увијајући и повлачећи руку близу свог тела. Обузела га је стравичнија мисао. “Дамер је хтео да ме придобије за моју сопствену смрт!”

Два кратка звона хотелског телефона продрмала су све у апартману. Дени је зграбио слушалицу одмах после другог звона. То је његов уредник проверавао напредовање приче. Дени га је укратко известио о ситуацији, и рекао му да ће предати причу касније тог дана. Остали су мрмљали чекајући крај разговора.

Окрећући се према групи, Дени је прекинуо жамор питајући Трејсија. “За све то време ниси ни једном дозивао помоћ? Зграда је била добро насељена,” наставио је Дени, “како то да ниси ни у једном тренутку викао да се спасиш?”

Трејси се намргоди. “Већ сам крварио од посекотина испод пазуха,” рече. “То сечиво је било оштро као жилет. Сашили су ми осамнаест шавова на том месту. Нисам се двоумио да ће ме, будем ли имало подигао глас, на смрт пробости.

“Натерао ме је да устанем. Водао ме је по соби држећи ме за лисице. Нож је био дубоко заривен испод пазуха. Рекао сам му, ‘не мораш да ме повређујеш, нећу се борити са тобом.’ Покушавао сам да га уразумим док ме је увлачио кроз врата у ужасан приказ.” Дај ми више детаља, молио је тихо Дени. Трејси га није разочарао. “Спаваћа соба, одмах поред дневне, била је исто тако мрачна и слутила на зло. Зидови, сиви од прљавштине, били су прекривени сликама голих мушкараца у свим одвратним сексуалним позама. Никада пре нисам видео тако нешто.

“Али нисам дуго гледао,” рекао је Трејси. “Нисам могао да престанем да размишљам о сечиву. Оштрица ме је пекла као ватра. Сваки пут када сам је погледао изгледала ми је дуже и опасније. За

све то време, Дамер је пролазио кроз различите фазе расположења. Непрекидно се оглашавао дубоким стењањем. Једног тренутка је био хладан као лед, а следећег је његов лик добијао ђаволски изглед; говорећи ми како ће ме убити и појести. Непрестано ми је говорио како се више не може веровати људима. Говорио сам му ‘Човече, мени можеш веровати. Да ти нисам веровао, мислиш ли да бих пошао са тобом.’ ‘Ти никад нећеш напустити ово место,’ рекао је Дамер. ‘Неће трајати дуго, видећеш. Показаћу ти ствари у које нећеш поверовати. Остаћеш овде са мном.’”

Трејсијев монолог је прекинуо кашаљ. Гримаса од млако-слатког укуса кафе обликовала му је лице. Када је Трејси подигао поглед Дени је приметио да његов поглед бесциљно лута. Али докле год је прича имала смисла, знао је да је био свестан.

“Спаваћа соба је била готово у мраку. Једину светлост одавала је лампа која се налазила у углу собе и телевизор постављен са друге стране једностраног кревета,” излагао је Трејси детаље. Филм *Истјеривач ђавола* вртео се са траке. Дамер је показивао на телевизор говорећи ми, ‘Ово је најбољи филм икада снимљен.’

“Скоро сам се насмејао. Тај тип је мислио да је филмски критичар,” ликовao је Трејси.

“Прозори спаваће собе били су блокирани. Видео сам на њима сигурносне аларме. Нико није могао да уђе или изађе одатле без њиховог оглашавања. Био сам у клопци. Није било излаза из те собе. Погледао сам кревет. Чаршав је био сав од мрља. Знао сам да су то мрље од крви, иако су добиле бледо браонкасту боју,” рекао је Трејси коме је лице бледело на подесећање. “Почео сам се губити. Мирис, звук телевизора, Дамер. Све ме је стизало. Био сам ошамућен и дезоријентисан.”

“А онда сам видео руку која вири испод кревета.” Трејсијеве очи су биле чврсто затворене и није видео осмех од узбуђења на Денијевом лицу који је гледао у фотографа. “Видо сам крај свега. Била је то шака на одсеченом делу руке. У почетку нисам могао да убедим себе да је била стварна. Личила је на ствар коју можете купити у радњи за трикове. Али била је.

“Хтео сам да повратим, али нисам успео. Суво дизање желуца је све што сам могао да урадим. ‘Немој да ти је мука,’ шапнуо ми је Дамер сочно у уво, ‘ја ћу се побринути за тебе.’ Притиснуо је сабљу јаче и расекао ме још више. Натерао ме је да седнем на уфлексани кревет, а он је сео поред мене.”

Све очи биле су упрте у Трејсија. “Дамер је поред кревета имао канцеларијски орман. Нагнуо се и отворио једну од фиока. У њој се налазила људска глава.”

“Побогу,” изустео је Цереми. Било је то први пут да је проговорио. Угасио је цигарету и отишао према тоалету. “Не желим да чујем ни речи више.”

Дени није обраћао пажњу. “Настави”, наговарао је Трејсија.

Трејси је трепнуо и протрљао очи. “Дамер је трљао врх лобање док ме је гледао у очи. Рекао ми је да личим на мушкарце са постера, али да сам боље грађен.” То је изговорио готово с поносом.

“Без престанка ми је говорио да сам веома привлачан, изгледало је као да то говори девојци. Био сам престрављен, али сам се и даље концентрисао на његове очи, тражећи прилику да збришем из паклене јазбине. Знао сам да је човек био обузет.

“Пустићу те да идеш ако ми дозволиш да ти вежем и другу руку да бих могао да те сликам наог,’ рекао ми је Дамер. ‘Препусти ми се. Пустите ме да те усликам наог неколико пута. Ослободићу те.’ Тада сам већ био тотално шокиран. Више пута би ме помиловао лагано. Ноге, леђа, главу. Ја нисам престајао да говорим - говорим било шта да скренем његове мисли од онога што планира да уради. Све време је чврсто држао лисице и у одређеним тренуцима би гурао сабљу дубље под мој пазух.” Трејси се трзао на помисао о сечиву.

“Кажем ти да ми мораш веровати, нећу те напустити. Остаћу с тобом. Покушао сам разумно с њим, али сам схватио да ће учити оно што мора. Није наседао. Рекао ми је, ‘ти си баш упоран! Добар си, заиста - али остајеш са мном заувек.’

“Тада сам схватио да ће ме убити. Сабљу ми је ставио међу препоне, и полако почео да притиска.”

У том тренутку Трејси поче да плаче. Наравно он је био преварант, али су сузе и дрхтање били стварни. Доживео је истински терор. Још стравичније је било схватити ситуацију из које је побегао - како је био близу свог властитог краја.

“С времена на време Дамер би отварао фиоку и гладио лобању, потом ми се уносио у очи,” говорио је Трејси поново дижући глас. “Као да је пролазио кроз неки ритуал. Радио је то већ. Затим је узео неке „полароид“ слике мртваца из ормана. Тела на сликама била су у распадању. Дамер ми је рекао, ‘Изгледаћеш баш добро овакав. Чак и боље од тога.

“Затим је зарио нож назад још дубље под моје мишице и заповедио ми да легнем на кревет. Рана ми је горела,” говорио је Трејси. “Легао сам на леђа а он се спустио полако својим уветом на моје груди. Рекао је да жели да чује откуцаје мог срца. Рекао је да жели да види како моје срце изгледа. Затим је рекао да жели да га поједе.”

Дени је кратко цикнуо што је тргло све присутне. Видео је наслов у новинама: “Убица је желео да ми поједе срце!”

Извинио се претварајући се да проверава магнетофон. Трејси је наставио. “Рекао сам Дамеру да морам до тоалета и ако ми то дозволи, скинућу сву одећу са себе да ме фотографише. Покушавао сам да добијем на времену, иако сам се већ сматрао мртвим.

“Док сам обављао нужду он је стајао поред мене и гледао, држећи сабљу под мојим пазухом. Кад сам завршио, откопчао сам кошуљу до краја да га натерам да помисли како испуњавам свој део договора. Предложио сам му да попијемо још по једно пиво. Он је отишао до фрижидера и узео два, вукући ме све време закаченог за лисице. Кухиња је била у нереду. Шерпе и тањира са одвратном прљавштином били су разбацани свуда унаоколо. Желео је да се вратимо у спаваћу собу. Ја сам рекао да би било пријатније да у

дневној соби попијемо пиво. Осетио сам да ми нож не забада толико јако, па сам помислио да се полако опија,” Трејсијев тон је први пут био пун наде. “Све време ми је говорио како сам леп и згодан. Али ниједном није покушао ништа физички. Претпоставио сам да то долази касније. Рекао је да воли да држи тела око себе. Рекао ми је да воли када се не померају и не отимају.

“Вратили смо се на кауч. Ја сам седео претварајући се да ми је удобно. Хтео сам да изгледа као да сам потпуно опуштен, али сам све време пратио његов поглед”, говорио је Трејси. Седео је усправно на столици ослањајући се на колена. Говорио је у магнетофон. “Дамер је понављао да ће ми ускоро показати ствари које никад не бих поверовао. Питао ме је да ли сам пијан, а затим ми рекао да је пио цео дан. Рекао сам му да сам само ошамућен. Он је почео да се њише напред и назад не говорећи ништа, само уњкајући ниским тоном. Изгледало је као да је у трансу.

“Тада сам схватио да ће овај момак морати да ме убије. Да му се нећу предати. Помислио сам у себи, да ће морати да ме избоде или шта год, али да ћу покушати да побегнем одатле. Схватио сам да немам шта да изгубим.

“Акваријум са рибама је блокирао прозор с предње стране, а у купатилу није било прозора. Нисам видео начин да побегнем. Рекао сам да морам поново до тоалета а овај пут он ме је пустио да сам устанем. Синило ми је - то је моја шанса. У тренутку сам зграбио своју торбу и полетео према вратима. Он је одреаговао успорено. Отишао сам до врата и окренуо браву. Отворила се.

“Тада сам осетио да ме је Дамер зграбио за руку. Окренуо сам се и ударио га по сред лица песницом и шутнуо га назад. Он се занео, а ја више нисам гледао иза себе. Потценио ме је и то је била његова грешка.” церакао се Трејси.

“Трчао сам брзо крупним корацима низ ходник, пролазећи поред људи који су ходали из супротног правца. ‘Шта се десило?’ питали су, али нисам чак ни успорио. Излетео сам кроз предња врата попут муње и коначно удахнуо слатак свеж ваздух. Истрчао сам на улицу са лисицама које су се њихала око мојих зглобова и у тренутку приметио полицијску патролу.

“Тамо је неки момак. Покушао је да ме убије! Дахтао сам у полицајце у колима.” Дени је помислио како је то први пут да је тражио полицајце. “Заједно смо отишли назад у зграду и стали пред Дамерова врата. Он је отворио као да се ништа није догодило. Наравно, пошто су полицајци прегледали његов стан, он је, тако рећи, постао прошлост.”

Било шта друго смањило би очекивања па су се Дени и фотограф нервозно играли са белешкама и филмовима док је Трејси завршавао своју причу.

“Касније док сам седео у патролним колима, дрхтећи од страха и захваљујући се Богу што ме спасио од људског зла, почела је да ме опседа мисао о свему што се догодило. Почео сам да плачем и брбљам као беба.”

Трејси је покушао да задржи побожан израз лица док је

морализовао. “Захваљујем богу што сам жив, и молим се за све јадне душе које су посетиле тај стан пре мене – и нису изашле. Знам да ме је сам Бог послао да средим овог момка. Моја судбина је била да га одстраним.”

Дени није постављао много питања за време или после Трејсијевог излагања. Понекад причу морате пустити да се сама исприча. Трејсијево препричавање догађаја је трајало читаво два сата. Неколико минута владала је тишина у соби, док је свако промишљао оно што је чуо.

Дени је нажврљао још неколико бележака и предао Трејсију преосталих пет новчаница од сто долара. И званично био је исплаћен у потпуности за допринос новинарству. Док је устајао, Трејси је ставио новац у џеп. Са Церемијем су спремали ствари за полазак.

“Да сам на твом месту,” рекао је Џони Трејсију на излазу из хотела “ја бих искористио тих хиљаду долара да нађем себи доброг терапеута. Мислим да би то користило.” Дени је знао да ће имати проблема са спавањем.

Следеће недеље, када је Денијева прича изашла, Трејсијева фотографија је била на омоту листа. У сваком супермаркету и продавници широм Америке обојени наслови привлачили су пажњу. Полицајац ван дужности у тексашком Волмарту препознао је Трејсија чим га је видео. Био је то полицајац који је покренуо случај против Трејсија за силовање пре две године, и који га непрестано тражи.

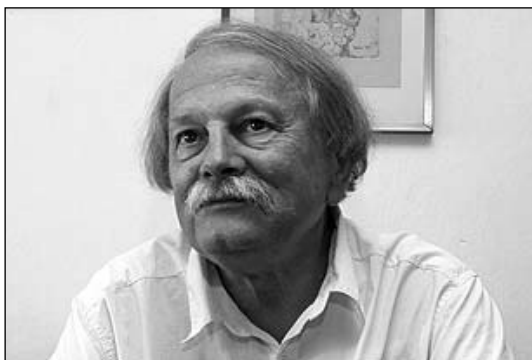
(Нашао је свог човека у реду за плаћање.)

Превео: Боривоје ПЕТРОВИЋ

ИНТЕРНЕТ И ФЕЈСБУК ПРОТИВ КЊИГЕ

(Разговор са Радославом Братићем)

СПКД „Просвјета” из Билеће и Гацка и АМД систем из Београда објавили су изабрана дела Радослава Братића (Брестике код Билеће, 1948), у осам књига. У овом комплету су романи: „Смрт спасиоца”, „Сумња у биографију” и „Трг соли”, збирке прича: „Слика без оца”, „Страх од звона” и „Зима у Херцеговини”, књиге есеја: „Шехерезадин љубавник” и „Писац и документ”. Свака књига садржи поговоре и мишљења наших најзначајнијих критичара о пишчевим делима. Портрете аутора радили су наши познати сликари: Момо Капор, Цветко Лаиновић, Милић од Мачве, Стеван Миленић Пикасо, Петар Миленковски, Живко Јањић и Растимир Поповић Цицо.

У својим делима Радослав Братић је прославио Херцеговину, као Бора Станковић Врање, Стеван Сремац Ниш, Бранко Ћопић Подгумч, Петар Кочић Змијање, Милисав Савић Рашку, Драган Лакићевић Морачу... Ономе који ништа нема, који је све изгубио, рекао је једном приликом Рајко Петров Ного, посрећило се, ето, да нађе језик. А ко је у милости језика, томе и немаштина постаје баштина.

У каменитој Херцеговини, где има само „хлеба и језика”, приче из давнина сачувале су се све до наших дана. Ошуда и Ваше интeрeсoвaњe за народна прeдaњa, обичајe, традицију?

– Наравно да се човек прво осврне око себе да види ко је, одакле је и куда иде. У више сам прилика говорио да у Херцеговини ничег другог нема осим језика, хумора. А када се мало боље залгедамо, видимо да има камена и сунца. Да – хумор нас је одржао.

Везани сџe за завичај. Све Ваше реченицe исклесанe су из љутог херцеговачког крша?

– Ја бољег материјала осим тога клесарског нисам нигде упознао. У Херцеговини има разне пробирљиве грађе...

Имали сџe, као и већина херцеговачкe децe, шeшко дeтињстџvo?

– А ко још није имао тешко детињство? Али, уз то увек, занимљиво и подстицајно. Што би рекао Калвино, детињство је писцу извод из књиге матичне књиге рођених.

Светџ, из џерсџектџивe дeтџетџа, џосамџратџe у више својих књџга?

– Најискренији поглед на живот и свет јесте из дeчјe перспектџвe. Дeтe не зна да лаже, да искривљује и подваљује. Детињи глас је нешто што дира и потреса, а смех најбољи лек и терапија. Погледајте разне књиге и филмове, где је год дeтe наратор – имате прворазредно остварење.

Вашe кућe у завичају нема, сачували сџe је на корицама свог џрвог романа „Смртџ сџасиоца”(у џрвом издању „Смртџ сџасиџеља”).

– Свака кућа у мом завичају је моја кућа. Иако је она права изгорела када сам имао шест година. Фотографију те куће, односно омеђину, али у рушевинама, ставио сам на први свој роман „Смрт спаситеља”. (Разлоге о промени наслова објаснио сам у другом издању). Та слика ме подсећа на митску кућу коју сам упамтио у раном детињству. Испред те куће налази се стабло ораха, око којег су почеле да се испредају приче и легенде. То је нека врста рудника за писца.

Роман „Сумња у биографију” својеврсни је настџавак Вашeг џрвог романа. Главни јунак Јаков Микeџић је сџудeнтџ у Београду. Како се сналази дeтџe са сeла у џресџоном граду?

– Хтео сам да испитам веродостојност биографских чињеница, а поготово како је уређен епски свет који сав почива на заштити дeтeтa. Пажљивим разматрањем овог питања, дeтe схвата да је оно, поред силних обећања да ће бити заштићено, у једном тренутку,

остављено на милост и немилост разним силама и страшилима. Ако пружи отпор често може невешто да страда. Зато је „Сумња у биографију” властити изазов, нарочито у млађим данима. А прелазак из села у град је огромна промена и цивилизацијски стрес. Некако смо се с тим изборили.

Јаков преиспитује и сумња у своју биографију зато што је и Микетић и Витковић.

– Јаков је Микетић по деди, по стаблу породице, а Витковић му је стварно презиме и матичарски запис. Њему је на овај или онај начин речено да се од традиције и прошлости не може никако одмаћи, нити има где. Можда га данас глобализам најбоље томе учи.

Помињете и демонстрације из 1968. године. Како Вам изгледа та студентска побуна данас?

– Студентска побуна из 1968. данас изгледа као једна варка која је ударила само чврсте оквире једној идеологији израженој кроз назив школе: „Црвени универзитет – Карл Маркс”. Шездесет осмаши данас су цвет режима, а у ствари су били и цвет режима јуче.

Брозово време многи куде, али је, како време одмиче, све више оних који га хвале.

– Оставићемо ово питање без одговора. Нека размишља свако за себе.

Јаков Микетић се појављује и у роману „Трџ соли”, иако да се може говорити о романескној трилогији.

– Намера је писца била таква да се читалац обавезе на заједнички именитељ. Редак сте и прави читалац који ме овако нешто, по први пут, пита. Дете је прави објединитељ и најбоља кичма композиције романа. Рекао сам већ да морал детета потреса... Дете писцу олакшава многе проблеме на које у прози наилази, тамо их најлакше решава.

Главни јунаци овог романа у девети рукаваца нису људи, већ – бело злато. Како сте дошли на идеју да на овај начин описате (не)слану историју Херцеговине?

– Читајући разне књиге из историје и прошлости Херцеговине, видео сам да је со тема свих тема и да су слани рукавци главни путеви нашег постојања. Наш историчар Милорад Екмечић – један од најбољих које имамо – бриљантно је то, на овај или онај начин – приметио. А збиља неслани путеви били су очај и беда свачијег живота. Када би гост пристигао изненада и када би

сео да попије кафу, сви смо буљили у џепове да ли ће да нам извади какав поклон. Тек у неко доба гост би се присетио и машио се руком за џеп да би извадио грумен соли – као дар свих дарова. Уретко би донео и коцку шећера. Јер слан човек је посебно благо и нека врста топломера о стању пацијента. А неслан човек је урушен и проказан у сваком погледу.

У роману „Трз соли”, ирејлићући јудео-хришћанску културу, мојиве из Библије, старозрчке митове и српску етику, Ви нам, заправо, одговориће зашто су људи уз со почели лажно да се заклињу.

– Управо то ми је био главни предмет интересовања. Со је у Библији главна тема чистоте и честитости. Одједном, нешто се догађа ненајављено, да се и уз со људи почињу лажно заклињати. То је та прича из које сагледавамо стање цивилизације и стање људског рода. Понављам ко зна по који пут: тамо где је било соли није било немира и ратова.

Јунаци романа су Борислав Пекић, Данило Киш, Момо Кајор, Рајко Петров Ноџо, Милосав Савић, Љубиша Јерemiћ, Милош Марковић, Борђо Сладоје, Милосав Тешић, Мирослав Максимовић, Мирољуб Јоковић, али и Радован Караџић и Рајко Младић. О свима говориће штило, с поштовањем и љубављу.

– У духу модерне прозе, унео сам у књигу један списак људи, мојих пријатеља, до којих ми је веома стало. Они су у сваком погледу јунаци и по ономе што су чинили и стварали.

Срби заборављају своју историју, свађају се, међусобно убијају, штално рајују. Дакле, неслан народ?

– Нисам мислио на Србе. Више сам мислио на људе уопште, на људски род. Мада ни моји сународници ту нису невини.

Не ваља бити неслан, али од штога ојасније је бити – преслан.

– Бити неслан је стање духа, стање беде. Преслан бити је стање обести, стање силине. Преслани људи чине злочине, чине зло, чине неправду. Неслан човек је угрожен у сваком погледу, спутан и затучен.

У роману говориће и о „милосрдном анђелу”, бомбардовању Србије 1999. године, када су, између осталога, зађађени сви „рукавици соли”.

– Довољно је да узмете да читате новине, да гледате телевизију, видећете да глобалисти светиа упропашћавају све што је за човека на земаљској кугли свето. Они језик брљају, ломе и упропашћавају. И „милосрдног анђела” су ставили у контекст који не приличи и тако реч понизили и упропастили. Погледајте у

последње време разне светле датуме – све су испљали и укачкали до неподношљивости. Оснивају се разне фашистичке организације, параде поноса, легализују се насиље и дрога. У једну суверену земљу као што је Либија, упадају и бомбардују је. Прво су исто то урадили у неколико околних земаља да би лакше пришли Гадафију. Побију и бројну децу и на крају објаве да траже легалног председника да му суде у Хагу. Зар то није оно исто што су радили нама на Косову и Метохији? То је планетарни тероризам. Као да увелико већ хитају и спремају се за трећи светски рат. Ако га већ одавно нису започели.

Прву збирку прича „Слика без оца”, објавили сите после два романа. Прозни писци обично почињу са причама, па се тек онда одлучују за „машину књижевности”?

– У праву сте када то кажете. А и лакше је кренути од прича. Ја сам кренуо од романа, јер ме је целина теме упућивала и подржавала. Епски свет се не да олако разламати.

Највећи број људи кад се лажи пера, пише песме. Да ли сите Ви, у њојаци, прво писали песме?

– Добро сте то рекли: сви који се лаћају пера, прво пишу песме. Мени је једном на ручку, био је гост БИГЗ-а, Чеслав Милош рекао: „Што бих писао прозу, кад могу да идем пешке дома”, а мислио је, наравно, на поезију. Уредник „Студента”, покојни Миодраг Перишић, који је био наш амбасадор у Канади, био је мој кум – први је објавио моју поезију.

Говорили смо о бомбардовању Југославије, односно Србије. Један од главних команданата који је држао прст на обарачу, то је био генерал Кларк, командовао је седамдесет осам дана и ноћи да бацају на наше главе касетне – уранијумске бомбе, кажу да је песник и филозоф по вокацији а злочинац по стварној спреми. Има и таквих случајева.

У књизи „Слика без оца” описујете догађаје из 1948. године када су „Стаљинове слике саме падале са зигова” (М. М.). Како је та преломна година изгледала из перспективе деце?

– Та година, из перспективе детета као и одраслог човека, изгледала је грозно и сурово. Све се одједном смутило и променило. Оно што *јесте* постало је његова супротности, претворило се у није. Огромна збрка је настала у главама људи. Причају да је Блажо Јовановић послао најверније људе да иду у народ и да агитују, да убеђују своје чланове да се одједном мора говорити и писати против Стаљина. Тек када су једном старцу запретили да ће му похапсити децу и затворити их, он је невољно слегнуо раменима и рекао: „Добро ако мора да се нападају Руси, онда на зиду задружног дома напишите – Доље мајка Русија! Толико може”!

Када сће имали само три месеца, ако се не варам: Ваш отац је „пуцао у рану, у болест саму”. Остали сће сироче. Ошуда страх од звона која најављују несрећу, и – књижа прича истоџ назива.

– Тај биографски податак сам испричао и исписао више пута. Пуцао је у рану, у болест саму. А страх од звона долази од чињенице да су звона оглашавала неке смрти или лоше догађаје.

Колико у Тијани има Ваше мајке Јоване, а у Јакову самоџ писца?

– Верујем да има доста, зависно колико је читалац спреман да поверује у то.

У збирци „Зима у Херцеговини” описали сће најновији грађански (и верски) рати у Хрватској и у Босни и Херцеговини. И како нас је Андрић учио – сћали сће на страну своџ народа.

– Писац, на овај или онај начин, увек мора бити на страни свога народа. Нарочито је то важно у тешка времена, када дође у питање његов опстанак. Морам овде нешто разјаснити. Михиз ми је то рекао: Волети своју нацију није никакав грех – то су нам западњаци подвалили. Онај који воли своју нацију није шовиниста, још мање нациста. Он само воли свој народ, а не мрзи друге. То је, уосталом, пракса на Западу.

Ваш завичај је мноџо стварао у Друџом светском рату. У Корићкој јами је завршило мноџо ваших сународника и комисија.

– Страдало је много и премного људи. У том крају једва да се могло напунити и проћи пет-шест деценија између два светска пожара. Видите, да светски моћници и данас непрестано звецкају оружјем. Стално нешто преуређују, отимају.

У збирци „Зима у Херцеговини” уместо ђоџовора објављен је текст „Сачувај свој језик” (писмо читаоцу и писцу), у којем описујете 1993. годину и ону стварну инфлацију, када смо сви били „кривци без кривице”. Било, нејовратио се!

– То је та 1993. година, време страшне и сурове инфлације, када се морало понешто забележити да би се то упамтило. То су они тренуци када се језик дроби и нестаје, када све постаје бесмислено. Цифре које су наведене у тој причи (у том писму) данас не памти нико. Зато су оне драгоцене.

Из овоџ текста, усудио бих се да кажем, настала је Ваша књиџа есеја „Шехерезадин љубавник”, дијалоџ између читаоца и писца. И прича и читање одбрана су од ствараха...

– Једина одбрана од ствараха, по Андрићу, јесте читање и

писање. Али томе нема краја, што ће рећи том леку, док, по Кишу, не дође „милост уобличења”. А до њега ће доћи, као што знамо, из „Хиљаду и једне ноћи”, после бескрајног приповедања и измишљања приче која забавља и продужава живот. Заправо, писац и читалац постају два лица једног те истог човека. И сва њихова питања и подпитања потичу из истих дилема и недоумица.

Кажеш да „писац не воли лењог читаоца”?

– Писац не воли лењог читаоца, јер зна да ће поред лењог створа његов свет остати недодирнут и неразбуђен. Зна да читаоца све време мора да држи да остане будан и заинтересован.

Књига аутобиоличких записа „Писац и документи”, коју је приредио др Миролуб Јоковић, верно је сведочанство о јунацима једне књижевне епохе у којој сте били и учесник и сведок.

– Производ мог дводеценијског уредничког рада у БИГЗ-у, мог рецензирања гомиле рукописа, јесте књига „Писац и документ”. Наравно, из тог су изостали многи важни текстови, као што се види у Јоковићевом попису на крају збирке. Да – може се тако рећи, да сам био и учесник и сведок тога времена.

Важни елементи Вашеј приповедања су хумор, иронија, гротеска. Умеш да се шалиш на сопствени рачун и у литератури и у животној?

– Нема тога створа који ће лакше поднети шалу и зезање него писац сам на свој рачун. Чак то може доживети као својеврсни лек. Миодраг Булатовић је знао да каже: „Е, узми понекада себе за јунака, задиркуј га и цеди. Пробај колико ћеш и како издржати у тој патњи”. Никада нисам сео у кафану са њим, а да он није платио. Умео је све да подвргне иронији, комици и хумору. Један од највећих српских писаца, разуме се, уз Андрића, потиснут је у заборав. Недостаје много овом времену.

Критика Вас је лепо прихватила, нема негативних приказа о Вашим књигама. Шта мислите о данашњој критици?

– Булатовић кога смо малочас поменули, ми је говорио: „Обавезно читај приказе књига. Али не даље од наслова! Евантуално, ако је занимљив, можеш прочитати и поднаслов. Даље се немој замарати. Важно је да пишу о теби, али не ваља када те прећуткују”.

Данас нема ни критике ни критичара. Млади људи, потенцијални критичари, убрзо се уозбиље, предају се науци и пишу озбиљне и тешке радове. Највише за то је крива неизвесност живота. Крив је распад система и непосотајње културе.

А шта је са модерном уметношћу? Шта ће од овога што се данас ствара, и што је добрим делом поштивање уметности, издржати што времена?

– Данас је све пропало, као што рекосмо: и култура, и држава, и све вредности на којима се темељи историја. Шта ће издржати време – то нико не зна. Интернет и фејсбук су озбиљни ударци страсним читаоцима и књижи уопште.

Уредили сте, као уредник БИГЗ-а, Сабрана дела Слободана Јовановића, у време када он још политички није био „погодан“?

– Боље да се не подсећамо на та тешка времена мог уредниковања у БИГЗ-у, када нам је над главом висила и осуда и пресуда, када је изгледало да ћемо отићи у затвор због Јовановића. Понављало се да је Слободан Јовановић непријатељ народа и као такав осуђен на смрт од стране комуниста и од стране Немаца. А мало се зна да га је, као председника владе у избеглиштву, Де Гол узео и поверио му да му приреди Устав. Осим тога, Јовановић је био и остао један од највећих српских интелектуалаца.

Били сте уредник комитети књига Борислава Пекића. Какве Вас успомене везују за овог писца?

– За Борислава Пекића ме везују најлепше успомене. Дружили смо се и виђали по кућама и по кафанама. Чини ми се као да га одувек познајем. Већ сам негде испричао или написао, не сећам се више где, када сам се јавио телефоном једног дана, с друге стране била је његова мајка Љубица. Иако није волела нова лица, Пекићу је рекла да је обавезно позове и упозна самном, кад ја дођем код њих. Када сам стигао у потрази за пишчевом сликом из затвора, за „Године које су појеле скакавци“, она је изашла из своје собе, упознала се са мном и ставила кафу да ми кува. Није дала кућној помоћници, лично је то она урадила. Ја сам се смешкао колико је Пекић био исти мајка, као да је главу са њеног тела преместио на своја рамена. Док је Бора тражио слику у другој соби – ми смо седели у салону и причали. Госпођа Љубица ме је питала да ли знам ко је Алекса Братић, учитељ са Цетиња. Да. Неки мој даљи род. Рекла ми је да је била заљубљена у њега и да јој је страшно жао што због очеве забране није могла да се уда за њега. У међувремену, појавио се Пекић и прича је промењена. Када му је мајка отишла из собе, Пекић је био изузетно радознао, желећи да дозна садржај наше приче. Наравно да сам одбио да му било шта кажем. Потрајало је то после тога дуже време.

Када је умро Киш, јавио ми се и рекао плачећим гласом да одмах узмем такси и да дођем код њега кући. Ишли смо потом из кафане у кафану. Причали смо о Данилу Кишу. У Клубу књижевника, већ смо били попили, Пекић ме је изнова питао шта сам са његовом

мајком причао. Рекао сам му потанко. А он је из пика, плачећим гласом одговорио: „Дођавола, значи ја нисам дете љубави”. Јер, ако је волела Братића, поставља се питање колико је волела његовог оца.

Дружили сће се са Данилом Кишом и уредили сће његова сабрана дела.

– С Данилом Кишом сам се упознао још као бруцош. Када је почела она прича о плагијату, ја сам, да би предухитрио гласине, поставио му питање за један велики интервју. Тада сам био уредник „Књижевне речи”. Он је тада, уместо да одговори на питања, написао велики текст Пси лају, караван пролази. При врху стране објавили смо Кишову слику, на којој држи чашу у руци, а испод наслова ставио је посвету: Радославу Братићу, њему и његовом таленту. Убрзо је организовао једно књижевно вече, где је и мене позвао да о њему говорим.

Сабрана дела, у четрнаест књига, било је лако уредити, јер сам имао велику помоћ његове бивше животне сапутнице Мирјане Миочиновић, иначе професорице универзитета и великог znalца књижевности.

Вечери код мене, где је и он учествовао, уз присуство Пекића, Ковача, Огњеновићеве и Копривице, биле су пуне смеха и раздраганости. Наравно, Киш је био главни козер. Мојој мајци је поконио гусле које је она чувала као највећу амајлију.

Приредили сће зборник „Ойџужујемо” о НАТО злочинима над Србијом. Ойџуживали су њисци, али је држава ћућала.

– Приредио сам ту књигу, на више од седамсто педсет страна, можда најбољу после књиге „Молитве и молбе – разговор са Патријархом Павлом”. Двадесетак нобеловаца је послало подршку народу Србије и Југославије и све сам то уврстио унутра. Много је тамо значајних људи из цело света. Одржавали смо сваког дана у пет до дванаест протестне наступе у Француској 7. Сећам се како су на првој вечери учествовали Петер Хандке и Владимир Волков. Ондашњи министар из Владе Србије обећао нам је дати паре да се књига преведе бар на енглески језик, а можда и још на неколико других језика. Уз то је рекао да ће нам се платити да одемо у неколико европских престоница и да направимо књижевне промоције (Атину, Скопље, Рим, итд). Наравно да нас је све слагао. Тако да је домет ове књиге остао много мањи него што је могао да буде. Држава није ни мрнула прстом да би ту нешто урадила.

Светјски моћници су нам ѓазећи све ѓравне и моралне норме, ойћели Косово и Мејџохију. Шћа нам ваља чинићи?

– Светске силеције су показале да међународни правни поредак важи само кад је у њиховом интересу. Отцепили су нам део земље, а прво су је бесомучно бомбардовали, и то уранијумским бомбама. И сејали свакојаке медијске лажи да би орпавдали своје злочине. Иначе, ја мислим да је главна сила постала центар медијских лажи. Шта год изјаве за извесно кратко време покаже се да је то била лаж и само лаж. Тако да је то постао и центар међународних цивилизацијских лажи. Важно је да се никада не помиримо са тим гангстерским чином и да верујемо да нам се тај део земље мора вратити. Уосталом, пет стотина година су Турци владали нашим крајевима па смо им видели леђа. И у овом случају права је лозинка: „Довиђења, идуће године се видимо на Космету”. Нека нам добар пример за то буде Израел.

Црна Гора више није српска. Окренула се Загребу и латиници.

– Црногорском бешчашћу нема премца. Веома је занимљив последњи попис становништва. У Црној Гори говори више од половине становништва српским, а тридесет пет посто становништва се писало као Срби. Без обзира на сва невероватна недела која су чињена у последње време, власти би морале да врате у Устав српски језик, као званични. Додуше, још је Мило Ђукановић шеф партије, а то значи да држи сву власт у Црној Гори. И скоро неће бити крај безочностима према Србима. Примера ради, објавили су „Горски вијенац” на црногорском језику, без увода и посвете праху оца Србије. Осим тога додали су нова слова Вуковој азбуци. Може ли Република Српска под оволиким притисцима да опстане? Наравно да мора да опстане. Додик се држи као хајдук, бар за сада. Ни тузлански злочини, ни Добровољачка улица још нису проце-суирани. Да не говоримо о великим злочинима који су почињени над Србима око Сребренице.

Главни стје и одговорни уредник часописа „Нова Зора”, који окуља стваралоце са чинјавој српској говорној подручја.

– Мислим да „Нова Зора” не окупља само стваралоце са српског говорног подручја, већ и светске стваралоце. „Нова Зора” посвећује доста пажње језику, тако да је показала да су сва три језика у новонасталим државама изашла из српског. Друга је ствар што то многи неће да виде. Чак су у Босни покушали да потпуно укину српске писце из Босне, па у библиотечкој бази података ако одабереш – српски, појављује се бошњачки. Срећом, да су неки паметни људи увидели на време тај промашај.

Рецијте ми на крају, ишја да ради ијсац данас у светју без ијравде, у светју без морала, у светју у којем се ијониишјавају све људске вреднос-ији?

– Можда је најбоље да мало себе цитирам. Писац је по својој вокацији хуманиста и човек који подржава солидарност међу људима. Хуманизам је поражен, а солидарност трагично одбачена. Дојучерашње мирне комшије, на овим просторима брдовитог Балкана, латиле су се оружја и похватале за вратове.

Писац је увек и у сваком друштву дисидент, јер за њега никада нема довољно демократије. Он је странац и опозиционар и према животу којим живи, а камоли да не буде према оном животу који му се после овог обећава. Самим тим што је он увек против сваке власти, он се издаваја из масе и о стварима и појавама суди као индивидуалиста, он је хулитељ и безбожник. Уместо да верује и прихвата чињенице какве јесу, он у све сумња и доводи у питање толике идеале. Писац не поштује светиње, и по правилу им се подсмева. Данас таква његова улога може бити погрешно прочитана и лоше доживљена. С друге стране, писац је природно увек родољуб, на страни свог народа.

Ипак, има ли бар мало наде?

– Може ли се писац радовати новом свету и времену у којем његова основна грађа доживљава свој пораз, јер тај свет је испуњен урлањем масе, псовкама, претњама, уценама, блаћењима и скрнављењима онога што се у цивилизованом свету не може доводити у питање. Како писац да пристане на нови језик када је он сав испуњен негирањем постојећег света, а да не нуди наду новог времена. Много речи и израза је преузето из прошлих времена, тескобе у којима се нуди нови живот прочишћења и просветљења. Може ли се веровати онима који траже да се све претходно сруши и почне из почетка, а то исто су већ једном, у не тако давној прошлости, баш они говорили. Зато је писца готово немогуће сврстати било где. Јер он старом свету олако зна да се наруга, а нови свет, толико сумњив, не прихвата лако.

А кад писац побеђе од сварности?

– Побегне ли од стварности у фантастику, читалац ће га лако прозрети, јер он није блесав. Схватиће читалац да му се нуди један непостојећи свет маште у којем нема ослонца. Варгас Љоса на једном месту вели да „стварност никада није била савршена као машта”. Читалац, наравно, прижељкује и тражи то савршенство, али само ако је наслоњено на збиљу или ако бар има неког додира са стварношћу с којом се он рве. И ако је уверљиво.

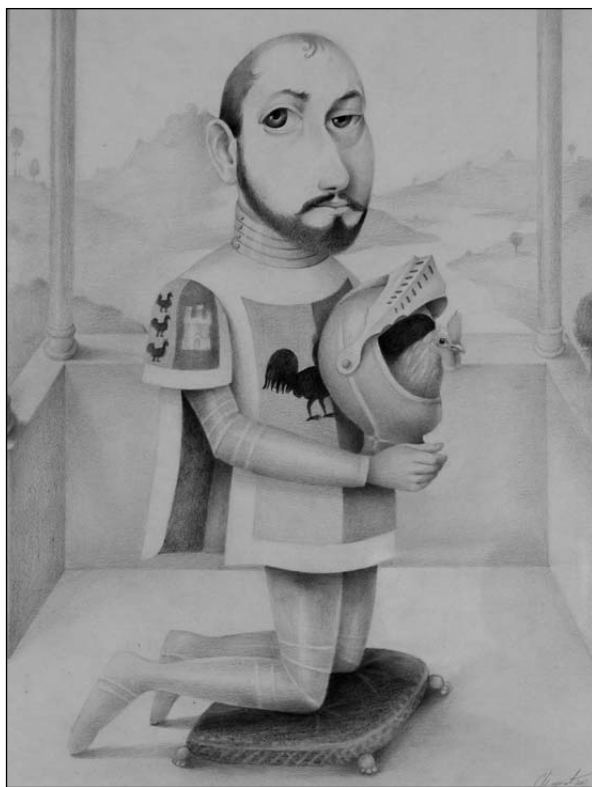
Писцу се данас нуде и бројне теме о јунацима светске политичке сцене, понекада о тужним ликовима који с врха крова света успостављају нови орвеловски модел истине и демократије. То је свет у којем велике силе за гушу хватају мале народе, туку их и даве. Њихове колонијалне навике никада нису престале. Шта да ради

писац данас када је из домаћих и светских средстава информисања напосто бомбардован разним лажима и опсенама? Шта може писац осим да уздахне и остане запрепашћен пред стравичном моћи новца Запада који цео свет претвара у једну тужну слику подаништва?

Шта писац данас може, када око њега теку све сами потоци устајалих и растурених табуа и митова? Шта писац данас може, када догађаји данашњег дана већ демантују оно од јуче? Када се толико намножило свакојакх шарлатана, будала и незналица, разбојника и силеџија?

Шта да ради писац у свету без правде? У свету нарушеног морала? Поготово када је толико изложен кушњи и надметању између Фауста и Нечастивог? Има ли шансе да писац одбрани Фауста и да му покаже пут?

Зоран Хр. РАДИСАВЉЕВИЋ

trag razgovora > Radoslav BRATI]

Јелица РОЂЕНОВИЋ

*САТИРИЧНИ ПОРТРЕТИ СЛАВКА КРУНИЋА
У МРКОЈ ПАЛЕТИ*

Постоји необјашњиви тренутак када се нађемо пред уметничким делом. Непосредно пре изложбе портрета Славка Крунића (Београд, 1974) у Француском културном центру, које је млада француска списатељица

Елоди Пинел у књизи „Сатириконе“ протумачила као „имагинарне биографије“, на овог нашег младог сликара скренула ми је пажњу Снежана Живановић из „Франкфуртских вести“. Због својих противречја, сатиричари и софисти ме никад нису

особито привлачили. Видевши, међутим, Крунићеве портрете пожелела сам да их изблиза погледам јер их је он и поред карикатуралног односа према људском лицу успео да наслика из једне перспективе која не захтева „сличност“. Тако сам се нашла у Крунићевом атељеу у Улици господара Вучића, који је својевремено био радионица његовог оца у којој су се окупљали повремено сликари „Медиале“. На изложби сам приметила изванредан портрет „Маркиза Где Сада“, и у збирци „Сатириконе“ на првом месту, чије ћу обресе покушати магловито да опишем: господин из „средње класе“ седи за малим столом у песку на самој обали Медитерана, на столу чаша белог вина, у чаши златна рибица. Линија хоризонта прелази тачно преко његовог дебелог врата, неки бели једрењак у баченој пластичној боци. Кажем утисак: „Тужно је видети стварност

онаквом каква она јесте?!“

„То је представа једног дезоријентисаног човека. Стварам неке ликове који би могли стати у исту раван са Раблеовим Гаргантуама и сличним сатиричним јунацима. „Где сада?“ је питање које се природно намеће посматрачу. Сусрет са лицем је увек нека борба. Мора да се балансира између различитих тежњи, између илустрације и карикатуре“.

Овде Славко направи паузу па уз смех заврши мисао:

„По оштрој путањи!“

„Хм“, узмакнем, настојећи да савладам оштар наступ и чујем објашњење: „Да ли је то, можда метафора за Европу, златна рибица у чаши?“

„Па, наравно! Европа која се спрема за пут. Да буде сервирана. А да ли ће се то догодити зависи од ветра који очекујемо. Мене занимају ликови који се осим код Раблеа могу срести и код Чехова, Владимира Војновича, Иљфа и Петрова, трагичних судбина. Сатирична литература ми је дубоко блиска јер ме ослобађа сажаљења, намеће строгању. Хумор са којим су они приказани забавља а не деградира.“

„Достојевски је на генијалан начин поставио филозофско питање које се заоштрава у нашем времену „Да ли да ја пијем чај, а да цео свет пропадне?!“

„Сатира се на хуман начин бави трагедијом“.

„На начин победника!“

Славко води дијалог са мном смејући се све време као дете које жели да пренерази.

Покушавам због тога да разговор скренем у мирније воде. Пада ми на ум мисао Елизабет Костело да ће сваки разговор у будућности почињати од питања „Које си вере?!“ као мост према другом? Чврсто уверен у своју филозофију живота и уметности коју обликује својим духом, на заобилазан начин покушава да ме исправи: „Мислим да битно питање треба да гласи „Да ли си верујући?“ Држећи руку под брадом, а кад ја учиних исти гест, рече објашњење: „Као сликар портрета морам да имам и ту врсту комуникације“.

Док буде света, кажем, биће и разлике у погледу истине и лажи, вере и мржње, зла и добра. Занима ме како Крунић коментарише своје необично насловљене портрете? Кажем му да ме његова „Сезонска невеста“ подсећа на једну Далијеву слику, благо приказано племенито женско лице, уместо косе око главе носи венац од жбуња и лишћа? Зар у овом свету не треба да постоје блага бића? Зар ће бити посечена као жбуње на његовој слици? Шта жена има од верности?

Кроз смех који се скоро није прекидао током разговора млади сликар ће ми шеретски рећи:

„Мислим да је „невеста“ срећена...већ!“ а затим пролазити мало тише и озбиљније, са задржавањем испред појединих портрета и са следећим убеђењима:

„Шта жене имају од доброте? Наду! Она последња умире. Не волим типове као што је овај на портрету који сам назвао

„Господин чврстих намера“. Такви организују ратове. Елоди мисли да би морао бити Прус, мада у лику нема ничег немачког. Витезови се уопште превише идеализују. Зашто вам смета што сам ја мог насликао уместо у средњовековном у оклопу од плаве крљушти, са косом која је неуредна и изгледа као змија? Једноставно немам жељу да будем витез! Обратите сад пажњу на те људе сличне њему: збуњени су и не могу да се снађу у свету у коме постоје. Као сликар заоштрио сам сарказам: то је једноставно мој поглед на свет. Сви моји ликови пате од дубоке меланхолије. „Лаура“, као идеална драга никад није ни постојала, али остаје у сваком бићу, за вечност, једно неразјашњено осећање као спој крајности туге и среће. Покушао сам да га дочарам. Са мрачним капетаном „Меденим месецом“ не бисте жели да се сретнете?! О, није он тако мрачан и опак лик, просто не жели да буде виђен као ауторитет, отуда такав назив. Чудите се што сам се определио за „девојку из Вавилона“? Не желим да се ограничавам географијом, наша ликовна сцена је постала интернационална. Ни гама није случајна. Највише волим земљане боје, мрки колорит, умбру, маслинасто зелену, боје дувана, фламанску палету. Девојка у једноставној белој хаљини, која се спремала за венчање, на глави носи венац од суве папрати, можда нема избора...”

„Лепота је једино против чега људи не могу ништа, а страсти су ветар у једра стваралаштва“, кажем, и питам Славка Крунића ко је од великих мајстора највише утицао на њега?

Он овде прави предах и из библиотеке у виду косих дрвених мердевина поред нас доноси на сто неку уметничку студију о Лувру да би ми показао слику Парнаса Андрее Мантење. На помен овог италијанског мајстора сетих се божанске радости која прожима његов свечани „Улазак Христа у Јерусалим“. Славко ми у књизи показује Андреину слику „Парнас“, рађену за Изабелу д'Есте у Мантови коју је први пут видео у Лувру.

„Оно што ме је привукло код Мантење кад се први пут сусрео са његовим сликарством је херојство и осећање савршеног склада. Гола Венера и Марс са копљем загрљени стоје на врху тријумфалног лука чувеног Аполоновог брега, који може бити и вијадукт јер је у близини извора. Испод лука девојке у лепршавим хаљинама. Уместо Аполона, као на Рафаеловој слици, у првом плану је Парис, лепи тројански принц, који једном руком држи на узди белог крилатог коња, а у другој руку лепе Јелене. Нема Одисеја, нема препрека.“

Да би се неке уметничке визије докучиле и схватиле заиста је неопходно знање и време. Као да ме је Мантењином сликом пренуо из сна, Крунића питам шта је нашао у загонетном пару који је инспирисао читаву европску уметност?

„Загонетку! Мантења се определио за поезију, а не за патњу.“

Од старих мајстора млади мајстор ми помиње и Луку Кранаха, чија је слика „Три грације“ недавно продата у Паризу за четири милиона евра, као другог великог портретисту:

„Кранах ми је бољи од Дирера. У галерији „Уфици“ Дирер и Кранах стоје један поред другог, и ту се може видети колико је Кранах бољи. На неки посебан начин Кранах је давао портретима посебну црту меланхолије и скромности. У гравирама можда има сличности са Дирером, али је сликајући портрете својих суграђана, часних сестара, девојака са црним врпцама око врата, показао да је бољи. У позадини слике обично наслика неки пејсаж на начин да се види контраст: у пејзажу има више живота него у самом лику. Била ми је значајна и „коректура“ професора Радомира Рељића. Био је доста строг човек, једноставно је пратио своја осећања.“

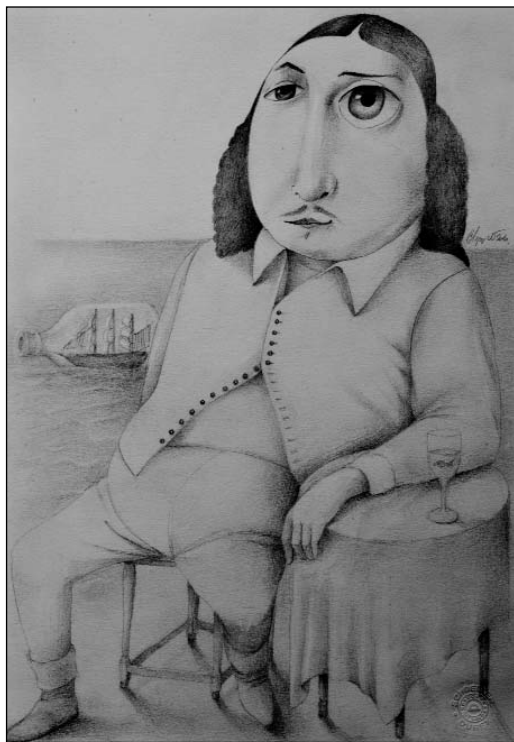
„Шта је за вас непролазна слика? Сваки сликар сања о њој?“

Истовремено смо погледали недовршен цртеж на штафелају.

„Нашли сте решење. Мојсије.“

„Изаберите своју боју за светлост?“

„Светлост има боју људског лика.Можда Бога..“

Стојан БЕРБЕР

КОСОВО ЈАНУАРА 1991.

У понедељак одлазимо уобичајено на посао после доручка. Аутобус нас хитро пребацује до клиника. На одељењу опет нема очекиваног распореда рада, па чекамо да нам се каже куда да идемо, шта да чинимо. Коначно ми се главна сестра јавља да имам консултативни позив за три пацијента на Реуматолошком одељењу. Нису непокретни, могли би да дођу на наше одељење, али је молба да ипак идем тамо. Не желим да приговарам, мада је обичај да такви, покретни, пацијенти дођу у пријемну амбуланту конзилијарног лекара, па одлазим ћутке.

Прегледам пацијенте у њиховим собама. Констатујем, као интерниста-кардиолог, да не налазим ништа особито, да су здрави. Занимљиво је једино што је неки лекар посумњао да млад човек од тридесетак година болује од срца јер је на оптерећењу имао електрокардиограм који би могао указивати да се ради о коронарној болести. Знајући да се оптерећење често неисправно изводи и видевши практично нормалан електрокардиограм, чија линија само споро врлуда вертикално па због тога прави депресију СТ сегмента, утврђујем да је човек здрав. Кажем да треба поправити неисправан електрокардиографски апарат, јер трома игла показује болест која не постоји.

Моле ме доктори и медицинске сестре, кад сам већ овде, да прегледам и неке њихове пријатеље. Прихватам без одуговлачења јер знам да им се не пружа прилика сваки дан да им је на услузи специјалиста из Војводине, која у њиховим очима слови као високо стручна средина. Не проналазим озбиљнија обољења код нових пријатеља, што их, видим, радује.

По повратку на матично одељење покушавам да разбијем ћутање између нас и медицинских радника шиптарске националности, које је прочити. Обилазим договорно са доктором Чанковићем кабинете одељења, са жељом да разговарамо са свима о послу. У Кабинету за ергометрију затичемо пацијента на бициклу. Причамо кратко са присутним медицинским радницима, па одлазимо даље. Улазимо у Ехокардиографски кабинет. Лекар онизак, коштуњав,

љубазан. Нуди нас кафом, ми захваљујемо, али одбијамо да се не бисмо дуго задржавали, па разгледамо апарате, нове, модерне, какве немамо ни у сомборској болници. Разговарамо уобичајено и неусиљено о могућностима набавке медицинске опреме. Шта ће се купити зависи од количине новца, слаже се колега. У дневној соби настављамо причу са доктором који разложно казује о проблемима одељења, посебно о недостатку модерне опреме, али и о слабој бризи, незаинтересованости за рад, о лошем чувању апарата. Разговарамо и са докторком на специјализацији из анестезиологије. Симпатична, уредна, нашминкана. Има шиптарско име које у преводу на српскохрватски значи “Искра”. У почетку је неповерљива, а потом одговара у границама пристojности.

Чини нам се да смо мало разбили монотонију ћутања, али се види да то не иде лако, да треба времена и упорности да домаћини схвате да нисмо непријатељски настројени и да желимо добру и искрену стручну сарадњу како доликује људима који су ангажовани на истом послу.

По завршетку рада одлазим по обичају у хотел, на ручак, а потом разгледам град поново са докторима Шијачићем и Чанковићем и сестром Илоном. Улазимо у Спортско-пословни центар „Боро и Рамиз“, где се налази и трговачки део, израђен модерно, како приличи савременом граду. Примећујем да је то најчистији део Приштине, мада и он показује распад: пуца и одваљује се бетон на степеницама, нечистоћа и блато навиру споља.

После подне јављају ми се медицински сарадници из Сомбора. Распитују се како је на Косову, је ли мирно, шта се ради на клиници. Забринуте су због могућег рата између Америке и Ирака у Персијском заливу, али и због митинга у Загребу, на коме се викало и бучало против Југославије, што највише подстиче председник Фрањо Туђман, чиме се све више супротстављају српски и хрватски народ. Одлука Председништва државе о распуштању паравојних формација и враћања нелегалног оружја не поштују за сада ни Срби ни Хрвати, што, кажу сарадници, забрињава обичан свет и плаши од могућих оружаних сукоба.

Предвече ми долази Милош Ђорђевић. Исправио је грешке у песничком рукопису „Сведок“, а дописао је и нове стихове. Договарамо се да један примерак текста пошаље сомборској штампарији, а други Народној библиотеци Србије ради каталогизације. Потом одлазимо заједно у Радио-Приштину. Потребна ми је писаћа машина ради исписивања одговора за лист „Јединство“ у интервјуу који припрема његова супруга Зорица. Зграда Радија је троугласта вишеспратница, полуосветљена, а на улазу, код портира, седе и два милиционера. Милош им се јавља руком, у мимоходу, па се пењемо уским степеницама до студија у коме се емитују вести из земље и света. Након што смо поздравили новинаре и зажелели им добар рад, одлазимо навише. Успут ми Милош показује две просторије у којима је, вели, некад била смештена читава редакција српског радио-програма, док је сва остала зграда припадала шиптарским програмима. Пасторчад у својој земљи! Сада је боље, простор је

правилније распоређен, али Шиптари бојкотују рад. Већ уморни од пењања улазимо у просторију где Ђорђевић ради са једним дописником новина изван Покрајине, узимамо на посуђивање омању писаћи машину, па се враћамо у хотел.

Настављамо причу о Косову и Југославији. Милош је песимиста када је реч о могућностима садашње власти да реши косовску кризу, јер се српски челници боре за позиције на друштвеној лествици, а слабо мисле о народу. Велико је питање како ће тећи и даљи међурепублички разговори о преуређивању Југославије. Све се, вели, заверило против српског народа.

Ја му помало опонирам. Покушавам да буде оптимиста, мада сам и сам сумњичав.

Милош ради докторску дисертацију о српском револуционарном роману. Посебно га интересују дела Оскара Давича. Причам му како су Давичо и Добрица Ћосић пре три деценије били у Сомбору, на књижевним сусрету са грађанством, како сам на цедуљи поставио Давичу питање како је могуће да у његовој најновијој збирци песама („Каирос“) објављује под другим насловима стихове штампане у неким ранијим књигама, и како ми је Давичо, не прочитавши питање јавно, одговорио да један слушалац пита како би се он, Давичо, осећао да је на месту слушаоца, а слушалац на његовом, након чега је настао лак смех публике, а потом се сусрет и завршио. Ја сам, као млађани писац, гимназијалац још, био, наравно, разочаран таквим Давичовим одговором, особито што сам ценио његову литературу, посебно његов роман „Песма“, и сматрао га једним од најталентованијих наших писаца.

Ђорђевић ми диктира питања што их је за интервју припремила његова супруга.

Након разговора са Милошем вече проводим у ванредно уредном ресторану на тринаестом спрату, у друштву са колегама и колегицама, уз пријатне звуке евергрин музике. Конобари услужни и љубазни. Место за угодан ђаскање како се само пожелети може. Европски ниво. Баш право и неочекивано изненађење.

*

У уторак, на послу, помажем докторици Славици Банићевић у визити. Заједнички обилазимо њене пацијенте, учествујемо у дијагностици и терапији. Добро сарађујемо.

Зову ме потом хитно у Коронарну јединицу јер се један од новопримљених болесника жали на лупање срца. На монитору се виде учестале вентрикуларне екстрасистоле, што пацијенти описују као „прескакање срца“. Болесник је по занимању учитељ, шиптарске националности, човек који је упознао своју коронарну болест, па се меша у терапију. Смирујем га речима, кажем медицинској сестри да му да седатив, јер већ прима антиаритмике и друге адекватне лекове, па је потребно само стрпљење и смиривање нервног система.

Иза подне, таман када се спремамо за повратак у хотел, доноси се пацијента средњих година са свежим срчаним ударом. Констатујемо срчани застој, а на електрокардиограму се види треперење комора. Доктор Чанковић, који је прећутно задужен за боле-

снике у Коронарној јединици, одмах покреће своју екипу и успешно врши дефибрилацију. Пацијент отвара очи, збуњено. Наставља се третман са већ уходаном терапијом. Задовољно констатујемо да је спасен један живот који је био кренуо у онострано.

После подне пишем машином, директно, одговоре на питања Зорице Ђорђевић. Немам ни воље ни снаге да прекуцавам након исправљања. Углавном сам задовољан текстом.

Предвече се налазим са мојим Сомборцима да бисмо разговарали са човеком из Службе безбедности из нашег града, који је такође на испомоћи у Покрајини. Он нам даје упутства како да се владамо у случају изненадних антијугословенских демонстрација. Углавном, да не излазимо на улицу и да се држимо повучено и будемо у вези једни с другима.

Након вечере одлазимо на уобичајен стручни састанак. Чује се много приговора на рад и организацију посла. Тврди се да је стручан рад на клиникама лош, да је слаба и неправилна организација, али да постоји и недостатак ваљане опреме. Највише приговарају хирурзи, који не могу да уредно обављају операције. Професор Радомир Бабић, са Радиолошког института, каже међутим да на његовом институту нема сличних проблема, јер он захтева рад и дисциплину. Професорица Софија Бига са Очне клинике, моја наставница у време студија, упамћена као захтевна и строга, сматра да принудни директори треба да боље контролишу потчињене. Постоји опрема, додаје, која је сакривена, одложена у забит, па за њом треба трагати. Професор Мирко Росић, директор Пулмолошког института, пронашао је некакав компјутерски апарат, а поред њега велик сто за који не зна чему служи. Позива све нас да дођемо на клинику и помогнемо у идентификацији опреме. Вели, можда онај сто и није намењен медицинској служби. (Накнадно сазнајемо да је у праву: то је обична покретна трака за самоуслуживање у ресторану!)

Разилазимо се са састанка, ко у собу, ко у ресторан, ко у телевизијску салу, са уверењем да ови састанци немају много сврхе, јер се наши захтеви за побољшањем слабо испуњавају, па нам се чини да се вртимо у круг.

*

Среда, шеснаести јануар. Рат у Персијском заливу још није избио, ситуација је напета. Војске стоје једна према другој. Очекујемо знатижељно шта ће даље бити. Тешко да ће расплет бити миран. За сада коалиционе снаге под вођством Американаца не нападају, али се ни Ирачани не повлаче из Кувајта.

На одељењу професор Светислав Миленковић прави велику визиту, обилази све пацијенте. Прате га и лекари и сестре, као што је обичај. Професор дискутује, али прихвата и туђе мишљење. Није искључив, што је похвално.

Стиже ми позив за консултативан преглед пацијента на Клиници за неуропсихијатрију. Налазим историју болести исписану шиптарским језиком, мени неразмљивим. Прегледам списе: нема ни електрокардиограма, нити било каквих других налаза. Дописујем да

је потребно да се ураде електрокардиограм и рендгенски снимак срца, те да ме након тога позову. Болесник болује од артеријске хипертензије и преглед није хитан. Захтев пишем српскохрватским језиком, ћирилицом. Кажем главној сестри Славици да ме обавести ако ме буду звали са Неуропсихијатрије. Она се смеје, каже да неће, вероватно, звати кад виде којим сам писмом писао. Смешим се и ја, кажем: како ми пишу, тако им отписујем.

У подне доносе у Коронарну јединицу пацијента са свежим срчаним ударом, али му је стање релативно мирно. Ординирају се лекови, под сталним је надзором.

У пролазу, у ходнику, наилазим на доктора Фаика Химу, о коме сам слушао да је радио и на Телевизији Приштина. Разговарамо. Међутим, не помиње наше дружење у Швајцарској, пре неколико година, кад смо водили пацијенте кардиохирургу Нинославу Радовановићу и кад је остао без швајцарских франака неопходних за живот, па сам му их љубазно посуђивао, а он их касније враћао у динарима. Некако се, чини ми хладно гледамо сада. Срдачност је обострана, али са дозом извештачености.

После подне предајем Милошу Ђорђевићу одговоре за интервју у „Јединству“, а он користи сусрет да са мном води разговор за новосадски „Дневник“ о утисцима са Косова. Покушавамо да анимирамо и доктора Тихомира Шијачића, да и он нешто каже, али је Шијачић за такву сарадњу незаинтересован. Опрезан је Тихомир и неповерљив кад је реч о новинарима.

Време је хладно. Студен ветар пуше и тера људе са улица. Чак је и корзо празан. Мало снега што је прснуло није успело да побољша лош зимски угођај.

Пре спавања бележим три разговора од значаја за косовске прилике.

Прво, млади лекари, староседеоци, кажу да је стање на Косову значајно измењено у односу од пре две године, мада још није онако како се очекује. Стара власт је пала, али ће још доста морати да се ради на промени укореваних навика.

Друго, продавачица у робној кући, досељена из Лазаревца, жали се да прима плату од свега сто динара. Муж је етнолог. Станују приватно, јер не могу добити стан. Српска бирократија остала је као што је и била: то су исти људи који беху на власти и у време косовске државности. Мисли да нема искорака унапред уколико се бирократија не промени. Очи трговкиње сузне.

Треће, две продавачице, њене колегинице, сматрају да је стање боље него раније. Могу гледати телевизију и на српском језику, могу слушати радио на српском, у кафанама се певају српске песме. Ипак, додају, то није довољно. Плата је мала, противника нове власти много. Без енергичних мера државе, до протеривања албанских имиграната и кажњавања терориста, нема бољитка. Сада нису учестале јавне крађе као раније, али има притајених. У време старе власти видели су благајника, шиптарске националности, како узима новац из благајне предузећа и ставља себи у џеп, а на приговоре да то не ради, одговорио им је да се не мешају јер директор – и сам

Шиптар - зна за то.

*

У четвртак, ујутро у пола седам, још буновни, у креветима, доктор Шијачић и ја слушамо вести Радио- Приштине. Почео је рат у Персијском заливу, сат по поноћи, нападом америчких и савезничких авиона и ракета на Ирак. Бомбардују се одабрани циљеви. Нападаци су надмоћни над снагама Садама Хусеина, дојучершњег америчког миљеника у вишегодишњем рату са Ираном.

У хотелу и на клиници коментаришемо светску ситуацију, очекујемо да се рат заврши за неколико дана. Савезници су много снажни. Особито су технички надмоћни спрам противника. Бринемо се да се рат не прошири, али одлазимо на посао као да је рат негде далеко и као да је немогуће да у њега будемо уплетени.

Сад је, мислим, прилика да Југославија среди своје унутрашње прилике и рашчисти са сепаратизмима, пре свега са хрватским. Америчке очи уперене су у Персијски залив, тамо је усмерена пажња и Запада, па њихову заузетост треба искористити за енергични акцију према усташтву. Пре свега неопходно је разјурити и разоружати страначке паравојне формације Хрватске демократске заједнице, које је Туђман наоружао илегалним увозом оружја из Мађарске, али и из магацина Територијалне одбране, чиме се републичка Територијална одбрана окренула против Југословенске народне армије, што је могло бити предвидиво још у времену парцелисања југословенског одбрамбеног простора.

На нашем одељењу данас недостаје један интерниста, који је одсутан приватним послом, па вршим визиту у његовој соби. Објашњавам колегама-стажерима потанко дијагностику и терапију, а они изражавају жаљење што није пракса на клиници да се у оваквим приликама детаљније разговара о пацијентима. Кажу да им то много значи за практично разумевање болести и да им олакшава учење.

Сазнајем тек сад да не могу давати изјаве новинарима о здравственој ситуацији без одобрења директора Клинике, а то је професор Светозар Нагулић, који је као испомоћ дошао из Београда. Познат ми је из стручне литературе као особа која се успешно бави оценом радне способности кардиолошких пацијената. Проналазим га у његовом кабинету, где управо разговара са сарадницима, представљам му се и казујем да имам понуду од приштинског новинара да разговарам за Радио Нови Сад о косовским здравственим приликама. Одговара ми да нема проблема, нисам непознат, имам његово одобрење.

Вршим потом консултативне прегледа пацијената са других одељења.

Доводе ми медицинске сестре, преко везе, младог човека код кога се сумња да има срчану ману – дефект атријалног септума. Прегледам га пажљиво, па смирујем родитеље казујући да болест није потврђена. У сваком случају, битно је да налази не упућују на њу. Благ шум који се чује није срчаног, него респираторног порекла.

Младој болесници, којој је неко поставио дијагнозу корона-

рне болести на основу погрешно протумаченог оптерећења на бициклу, предлажем да се уради индерал тест, па објашњавам сарадницима како се изводи јер се на одељењу до сада није практиковао. Код наше пацијенткиње након теста електрокардиограм сугерише да се ради о тегобама неуровегетативне природе, а не о болести коронарних срчаних артерија..

У приштинском листу „Јединство“ читам вест да је око 1400 бивших милиционера Косова затражило од Суда удруженог рада да буду враћени на посао. Од тога, наравно, неће бити ништа, јер су сами себе отпустили верујући својим политичким налогодавцима у земљи и иностранству. Бојкотовали су српску власт, сами су својевремено одбили да раде под знамењима српске државе, па се сада бојкот окренуо против њих.

Сазнајем да је и једна медицинска сестра, шиптарске националности, отпуштена својевремено са наше клинике јер је одбијала редован посао.

После подне, одмах после ручка, стиже Милош Ђорђевић. Вуче касетофон, жели да медицинаре интервјуише за Радио Нови Сад. Неки војвођански лекари се нећкају, други прихватају. Седамо нас четворо са Милошем за одвојени сто у ресторану. Нуде ми да први почнем. Милош поставља питања, пушта технику, мени мисао стаје у пола реченице, мора да се крене од почетка. Доктор Предраг Вулета, гинеколог, мој студентски друг, крупан и гојазан, такође није задовољан својим одговором, тражи и он да се питање понови. Ђорђевић куцка касетофон, који не ради добро, крчи, застаје. Таман и друга два лекара одговорише на питања, а касетофон дефинитивно стаде, чиме се снимање заврши.

Гинеколог Михаил, Словак, некадашњи потпредседник града Новог Сада, части друштво јер му је син добио стипендију за последипломско усавршавање у Енглеској. Каже да је познавао Михајла Михајлова, политичког дисидента, и помагао му док је био у затвору. Преписивао је Михајловој мајци, додаје, витаминске препарате, а она их предавала сину да му сачува здравље. Михајло је у то време био буцмаст, паметан и храбар: на суду је у својој одбрани говорио да је Кардељево самоуправљање имитација Мусолинијевог фашизма.

Увече се дружим са доцентом Љубомиром Ћеранићем. Разговарамо о ситуацији овде, о нашој генерацији (разбијеној), о партијским клановима, о Милошевићу. Каже да је као политички радник био пре две године често у друштву Мирјане Марковић и Слободана. Слободан би долазио пред супругу која је на састанку и чекао је врло толерантно, не мешајући се у дискусију. Деловао је културно, и благо. Љубо сматра да Милошевић није смео да прави грешке које подсећају на Титов начин живота, посебно да се усели у вилу на Дедињу, јер му због таквих поступака опада популарност. Слаже се Љубо са мношвом да на парламентарним изборима није победила Социјалистичка партија, него Милошевић као политичар у кога народ још верује.

Каже Љубо да није ни у једној странци, али симпатише Савез

комуниста – покрет за Југославију.

*

У петак рат у Персијском заливу се наставља. Ирак узвраћа ударац, али слаб, шаљући бомбе на Израел и Саудијску Арабију, америчке савезнике.

На одељењу правим визиту, одређујем терапију. Чујем да један професор, лекар шиптарске националности, има примедби што тражим да се у болесничку листу уписује лек који се стварно даје, а не ординирани лек. Њему није битно да ли сестре дају лек који је написао, већ да ли слично делује, да је „паралелан“. Скроз погрешно. То је лењост да се на листу упише ново име лека, а сестрама се омогућава да саме процењују шта је „паралелан“ лек, што може бити врло опасно.

Занимљиво је да је пронађен апарат за вештачку вентилацију плућа и донесен у Коронарну јединицу. Био је некуд склоњен, али куда, не знамо, као што не знамо ни како је доспео натраг.

Изгледа да је професорица Бига била у праву кад је говорила да има намерно склоњене опреме.

Из Београда су нам стигли и поправљени монитори за праћење електрокардиограма, па је сада лакше да се ради са пацијентима који се лече од срчаног удара.

Долази ми пацијент за консултативни преглед. Историја болести опет исписана албанским писмом. Нема медицинске сестре да помогне при прегледу, нема писаће машине, загубио се и апарат за мерење крвног притиска. Незадовољан сам таквом организацијом посла. Сналазим се како знам и умет, а закључак исписујем опет српском ћирилицом. Резонујем: ако се мени може упућивати документ исписан албански, ваљда и ја могу у Србији да отписујем српски!

После подне стиже ми у хотел Милош Ђорђевић и доноси лист „Јединство“ у коме је интервју са мном. Задовољан сам текстом, мада примећујем да је грешком у последњи пасус стрпан део извађен из средине. Очита немарност коректора или штампара.

Милош доноси и цртеж на коме је осликана Пећка патријаршија. Слику намењује мени као поклон. Пријатељски. За успомењу, каже, на мој боравак у Приштини и дружење. Аутор је познати овдашњи сликар Зоран Фуруновић. Осећа се, по потезима, професионална и сигурна рука уметника. Одлазимо до занатске радионице у центру града, којој предајемо цртеж да га уоквири.

Успут свраћамо код Драгана Дамјановића, новинара “Вечерњих новости“, који је секретар Социјалистичке партије. Млад, лепушкаст човек. Има много посла, каже, па не стиже до лекара мада има тегоба. Пита да ли би могао да дође к мени на преглед. Како да не, одговарам, може ме потражити на Интерној клиници.

Предвече путујем аутобусом са другим лекарима у Грачаницу, у српско село где се налази истоимени манастир. Монахиња нам живахно прича манастирску историју, неумерено хвалећи краља Милутина, ктитора, а неумерено кудећи професора Воју Ђурића и

његове студенте који су пре три деценије, наводно, уништили део манастирског здања, све под фирмом научног истраживања. Изражавам сумњу да је професор Ђурић одговоран за такав варварски чин који му се приписује. Ипак је он озбиљан научни радник. Мислим: лаици вероватно погрешно тумаче његов учинак. Разгледам манастир који обилује лепим фрескама. Њих нема у великом броју као у Дечанима, али су старије. И овде, каже монахиња, постоје практично три цркве у једној.

Купујемо сувенире, купујемо манастирско вино и ракију. Потом се утопљавамо у оближњем ресторану, где чујемо само српски говор и где се кува добра домаћа ракија.

Потом се, у сумрак, враћамо у Приштину.

Увече се налазим са Милошем и његовом супругом Зорицом у хотелу „Косовски божур“. Зорица је плавуша са великим наочарима на бледом лицу, шармантна и спонтана у разговору. Одмах се оглашава да припада политичкој опозицији. Посебно цени Вука Драшковића. А ја јој казујем да ми се „Јединство“ допада: занимљивог је садржаја и није претрпано досадним штивом, што га чини „ваздушастим“ и лако читљивим.

У кафани је музика електричарска. Слушамо углавном народне песме. Певач је млад човек. У једном моменту започиње песму о четнику Јовану Дероку („Над Краљевом жива ватра сева“), који се борио против Немаца, а страдао у сукобу са партизанима. Гости знатижељно ослушкују, али нико не реагује, не протестује. Неко мирно рече: и четници су се борили против окупатора.

Уз бучну музику слабо се може разговарати. Зорица прича да је интервјуисала владику Амфилохија Радовића. Казује о њему све лепо: изузетно паметан, окретан човек, зна седам језика. Верује да би било занимљиво видети Радовића на положају патријарха. Од њега је, каже, борбенији само Атанасије Јевтић. А патријарх Павле је мирна личност, прави светац.

Примећујем на јеловнику да је име „Косовски божур“ исписано шиптарским начином. Прецртавам га, дописујем управнику, на истом листу хартије, да би требало исписати име хотела онако како се чита. Дајем лепушкастој конобарици да такав јеловник преда шефу. Брзо је схватила о чему се ради; каже да није сигурна да ли ће шеф разумети шта му се пише, али ће поруку свакако предати.

У повратку, на улици која је пуста, притежемо одела.

Ноћ је хладна.

*

У суботу је, по обичају, дан одмора. Планиран је, опет, излет. Око десет сати пре подне крећемо великим аутобусом у Призрен. Хладноћа притисла. На обронцима Шар-планине затичемо снег. На успону аутобус стаје: мрзне се нафта, мотор не може да ради. Возач поправља цев за довод горива, па крећемо даље. Промичемо кроз раскошне брдске пределе, спуштамо се у Суву реку, омањи планински градић, стижемо ускоро и у царски град Призрен, који се сместио у котлини, у подножју високих и претећих планинских масива.

Улазимо у улице ониских кућа. И овде је доста народа у покрету. Пролазимо кроз препознатљиве косовске улице, кривудамо лево и десно, стижемо пред градски хотел, застајемо поред плитке Бистрице. Снег и мраз око нас. Излазимо из топлог аутобуса, па преко моста одлазимо у двориште православне Богословије. У Богословији никог. Очекивали смо да ће нас дочекати жагор младих богослова, а сачекује нас мукла тишина. Неколицина нас улази у зграду, разгледамо учионице. Хладни зидови, хладне старе дотрајале скамије. На зиду увећана географска карта Палестине: предели куда се својевремено кретао Христ. Све делује скромно, чак сиромашно. Види се: православље је и овде потиснуто исламом.

Враћамо се у центар, разилазимо по трговинама. Тражимо хваљене и чувене призренске златарнице, да купимо поклоне. Овде је накит, кажу, јефтин. Злато и сребро су испод уобичајене цене. Мушкарци бирају полако, консултују колегинице: треба одабрати праву ствар за супруге и пријатељице, а да не буде скупа. Прегледају се помно огрлице, наруквице, минђуше. Жене купују саме.

На врху узбрдице проналазимо радњу која је најјефтинија, па се златан накит из ње брзо разноси.

На улици наилазимо на патролу милиције. О раменима аутомати. Поздрављамо махањем руку. Наши смо.

Неко ми виче име. Окрећем се и угледам познаника из сомборске Службе безбедности. И он дошао на испомоћ. Срдачно разговарамо. Договарамо се да се и накнадно видимо. Ових дана, можда.

Групно одлазимо у цркву Богородице Љевишке. Није далеко, брзо је проналазимо. Споља је добро очувана, али је изнутра рунирана. Живопис је највећим делом оштећен, а онај који је сачуван, избоден је длетом, кажу, још у турско време ради наношења малтера и креча да би се црква претворила у джамију. И поред тога фреске су међу лепшим које смо до сада видели. Постарија жена, кустос, објашњава нам детаљно историју цркве и зналачки одговара на постављена питања. Помиње и цркву младог краља Марка, Вукашиновог сина, помиње и друге цркве које постоје или су некад постојале. Казује о њима са очигледном љубави.

О тврђави на врху брда, изнад града, која је у развалинама, прича нам да је била прво римска, па српска и турска, зависно од државе којој је Призрен припадао.

Питамо колико има Срба у Призрену.

Одговара: „Некада је Призрен био пун Срба, сада их је свега око десет посто.

Знамо: последица је то изгона нашег народа под социјалистичком титовском влашћу. Јединствен пример у Европи: протеривање народа из једног у други крај сопствене државе.

Улазимо у аутобус и возимо се кроз ониску варош Урошевац према Брезовици, чувеном излетишту на Шар-планини, где је српски живаљ већински.

Појавило се сунце, дан је светлији, нама је лепше. Пролазимо кроз узбуркане планинске пределе путем према Штрпцу, у чијој је близини и Брезовица. Стижемо до невеликог хотела „Нарцис“, али

даље не можемо, јер се возач не усуђује да вози узбрдицом пуној снега и поледице.

„Нарцис“ је грађен у модерном стилу, али је унутра хладно, па самим тим и негостољубиво. Нема ни прикладних топлих јела, што нас изненађује, па свраћамо у засебан ресторан, у српску брвнару са ћириличним натписима. Унутра је угодно, конобари су у српској националној ношњи. Размештамо се по приземљу и спрату, у амбијенту рустичном, наручујемо кувано вино, а за јело домаће специјалитете. Много нас је, па је услуга спора. Да нам брже прође време уморнима и гладнима, забављамо се песмом. После дужег времена завршавамо коначно и са вечером, па аутобусом, одморни и сити, крећемо по мраку и хладноћи натраг у Приштину.

А у њу кад стигосмо, ускочисмо у каде са топлом водом или под вруће тушеве, да се повратимо од косовске студени која нам се увукла и у кости.

*

Недељни дан почиње тихо. Тихомир и ја одмарамо се од раног јутра, потом доручујемо, па одлазимо у шетњу градом. Ништа ново, једино је народа мање него радним даном. Радње затворене, осим продавница за нужне кућне потрепштине и киоска за новине.

Након ручка, медицински радници заинтересовани за излет, којих није много, искупљају се пред хотелом, седају у минибус и крећу на Гази-Местан, на узвишицу недалеко од Приштине, где је била највећа српско-турска борба у Косовској бици. Где се највише и гинуло.

Пут је чист и сув, а саобраћај слаб, па идемо брзо. На Гази-Местану пењемо се на високу камену кулу, разгледамо њен уређен плато и план Косовске битке, у коме су означене српске и турске војне јединице једне наспрам других. Објашњавамо међусобно како се историја дешавала, како се битка водила. Сматрамо да је и турских и српских војника морало бити много с обзиром на дугачку линију фронта. Историографија вели да је Турака било дупло више него Срба. Центар српске војске предводио је кнез Лазар, десно крило његов зет Вук Бранковић, а лево Влатко Вуковић, војвода босанског краља Твртка првог. Зна се да је српски племић Милош Обилић успео да продре до турског султана Мурата (борбом? преваром?) и да га убије, али се зна и да је кнез Лазар био заробљен и погубљен (мачем Муратовог сина Бајазита?). Остаје нејасно каква беше улога Вука Бранковића, који је од народа означен као издајник, односно да ли је договорно са турским султаном Муратом напустио таста пред крај битке и тако Турцима омогућио победу. Већина српских историчара, предвођена Иларионом Руварцем, тврди да издаје није било, али сам склон да верујем, као и неки други писци, да се Вук није случајно повукао благовремено, пре краја битке, спасавајући себе и своју војску, што је својеврсни чин моралног издајства. Тамо где је изгинуо цвет српске властеле, на челу са кнезом Лазаром, требало је, по народном моралном осећању, да се до свог краја бори и Бранковић.

Показујем познаницима мермерни стуб, што је сазидан 1989. године, у време шестогодишњице битке, на истом месту где је некада давно сличан подигао кнежев син деспот Стефан, са уклесаним текстом који се деспоту приписује, а у коме се казује укратко о бици и изриче похвала кнезу који се супротставио Агаренима.

Одлазимо потом минибусом на омање брдо Мазгит, до Муратовог турбета. Налазимо приземну зграду у којој се чува успомена на Муратову погибију, мада му је тело одмах после боја однето у Турску. Чувар мисли да је овде сахрањен царев трбух. Тражи да се изујемо ако улазимо у просторију, али се већина задовољава разгледањем са врата: на средини собе је имитација ковчега, по патосу се налазе ћилими, а околи, по зидовима, су текстови из историје на арапском и српскохрватском језику. Плаћамо, међутим, и такво разгледање.

Недалеко је и турско гробље. Невелико.

Неко рече да је у близини и Милошев гроб, али њега не видимо. Коментаришемо да би било исправно да се овде подигне спомен-дом Милошу Обилићу и кнезу Лазару. Ако постоји Мурату, освајачу и непријатељу српском, зашто да нема браниоцима наше отаџбине? Петвекловна турска владавина овим простором прошла је одавно, време је да Срби своје светиње васпоставе или обнове. Помишљах да би сомборска „Солидарност“ могла покренути акцију да се такав дом изгради, чему је, верујем, склон и адвокат Спасоје Салатић, председник.

Дува студен поветарац, хладно је све више. Чекамо да се из града врати аутобус, који је однео госте незаинтересоване за додатно разгледање и дружење.

Нас неколицину, промрзе, носи онда аутобус у село Чаглавицу, недалеко од Приштине, где проналазимо, између више ресторана са српским ознакама, један омањи, угодан, у коме је чисто и топло. Наручујемо пиће и јело, неко шницле, неко јагњеће печење. Везе се разговор, одјекује другарски смех. Наилазе и неки милиционери, и они седају и наручују јело и пиће.

Овде се само српски збори.

Увече смо у нашем хотелу, где гледамо телевизијску емисију „Бољи живот“, у нади да ће и овом народу једног дана бити боље. И да ће се у Југославији националистичке страсти смирити, да ће се кренути у посао а не у рат. Нада постоји, иако танка.

*

У понедељак доносе нам на клинику средовечног, крупног милиционера из села Глоговца, са свежим срчаним ударом. Пореклом је из Ниша. Боловао је, сазнајемо, годинама од повишеног крвног притиска. Одмах ординирамо инфузија глукозе и лекове против болова и за смирење. Његови другови долазе касније да се интересују како болест напредује. Као што је и ред. Искузујемо суздржани оптимизам: стање је стабилно, али са инфарктом миокарда никад се не зна какав ће бити крајњи исход.

Учествујем у професоровој визити. Помажем у доношењу дијагнозе код два пацијента: код млађег искључујемо помисао да је

срчани удар, а код старијег установљавамо да су неочекиване патолошке промене у крви последице хроничне упале бубрега.

У време ужине се дружимо скупно. Доручак који нисам конзумирао у хотелу предајем особљу на одељењу, да се умножи шареноликост на столу: кифле, сир, јаја, паштете.

После подне, након ручка, одлазим са Милошем Ђорђевићем у Универзитетску библиотеку у центру града, у зграду коју је пројектовао хрватски архитекта, а која својим бројним стакленим куполама, налик на шиптарске капе, изазива позорност сваког госта. Споља је то импозантно бетонско здање, а унутрашњи простор је већи од очекиваног. Просторија доста, мада су омање. У средишту зграде налази се повелик хол у коме је изложба скулптура познатог вајара Светомира Арсића Басаре: мотиви су из историје српског народа.

Свраћамо код управника Слободана Костића, књижевника, али он има састанак са сарадницима, па се поздрављамо успутно. Том приликом поклањам библиотеци неколике своје књиге, па са Милошем силазим у бифе који се налази у приземљу. Десетак гостију, углавном Срба, пију воћне сокове. Има нешто и алкохола. Већ је три сата поподне, истекло је време за послуживање, али ипак добијамо наручено пиће.

Столу нам се примиче књижевник Ратко Поповић, који је у веселом стању. Огорчен је, каже, неправилним државном политиком на Косову. Каква је то помоћ, вели, да се дође у хотел, једе, пије и спава, па се после две недеље друштво враћа натраг, док косовски Срби остају где су били? Каква је то помоћ ако из Београда дође глумачка трупа, одигра позоришну представу и врати се откуд је дошла? Потребно је да глумци и други стручњаци дођу овде да живе и да иду и у најмања српска насеља! Потребан је контакт са целокупним српским народом, а не само са овим у Приштини!

Не супротстављам се његовом размишљању јер схватам да би било залудно, већ са Милошем излазим на улицу: он одлази породици, а ја у хотел.

Долази ми предвече опет Милош и доноси ми уоквирену графику сликара Фуруновића. Одлажем је на портирници, па са Милошем одлазим у његов стан. Очекује нас Милошева супруга Зорица, нуди срдечно јело и пиће. Домаћинима уручујем скроман поклон, па, раскомоћени, ћаскамо о свему, највише о медицини. Ђорђевића интересују проблеми здравства на Косову и моје мишљење о њима, а разговарамо и о конкретним болестима.

Каже Милош да је написао докторску дисертацију и да је сада дотерује. Тешко му је падало што је морао да чита и романе који нису много квалитетни, који му се не свиђају.

То је мука, која мора да се поднесе кад је у питању наука, додајујем сувисло.

Око девет увече крећем у хотел, до којег ме Милош превози својим аутом.

*

У уторак визита на одељењу пролази брзо. Болесници су поз-

нати, проблема нема, а професору Миленковићу се жури због других обавеза.

Милиционеру са срчаним ударом је боље. Нема компликација. Стижу му посете из Ниша и Прокупља. Долази му и родбина. Пружамо потребне информације, очекујемо да ће се болест завршити добро.

Поклањам одељењу своју књигу “Кардиологија у Београду“, што је заправо моја докторска дисертација, са надом да ће то бити зачетак одељенске библиотеке које за сада нема.

После ручка налазим се поново са Милошем Ђорђевићем, који ме одводи у Дом штампе, у високу бетонску вишеспратницу. Лифтови иду брзо, али ни овде чистоћа није превелика. Прима нас књижевник Радослав Стојановић, главни уредник „Јединства“. Крупан, кратко подшишане и уредне браде. Сазнајемо да је милиција данас опколила бувљу пијацу и легитимисала пролазнике. Не зна се да ли је то било трагање за неким појединцем или акција одузимања оружја које се овде навелико илегално продаје. Стојановић и ја подсећамо се његовог боравка у Сомбору крајем прошле године, када је био гост са групом писаца. Измењујемо куртоазне речи.

Свраћамо и код песникиње Даринке Јеврић. Она је у листу уређује културу. Висока, крупна, оката, седи са колегама у повеликој просторији издељеној у боксове. Зидови од дрвета облепљени су различитим сликама и плакатима. Виде се Свети Сава, Његош, Матија Бећковић. Ту је и Вук Драшковић. По месту где ко стоји одмах се уочава разлика у симпатијама. Запажа се да нема слике Слободана Милошевића. Поздрављам се срдечно са Даринком. Упознали смо се пре неколико година, у време аутономашке владавине, када је долазила на књижевно вече у Апатин, а о њој говорио Мирослав Егерић, па после агент Службе безбедности М.М. долазио к мени да се распита о појединоцима, откуд српска песникињи са Косова да је апатински гост, а нарочито зашто је баш Егерић, тада проказан наставник универзитета, беседио о њој. И како је публика реаговала. Као да се радило о смишљеној непријатељској провокацији, а не о уобичајеној књижевној трибини. Даринка сада има доста посла, каже да исчитава текстове за новине. Измењујемо неколико речи, опет куртоазно, па Ђорђевић и ја настављамо својим путем: он породици, ја у хотел.

После подне одржава се у Дому ЈНА промотивни скуп Савез комуниста – покрета за Југославију. Добро је посећен, сала је пуна. Процењује се да је присутно око петсто људи. Има много официра, а верујем и много радозналаца. Прво слушамо уводну реч, затим југословенску химну „Хеј Словени“. Други реферат је на шиптарском језику. Говори потом секретар Извршног одбора странке Вукота Поповић, о коме кажу да је морнарички официр. Програм се наставља музиком војног оркестра, потом пева девојка о војницима, после ње Шиптар на свом језику. Декор красе Титова слика, југословенска застава, црвена звезда петокрака и нова, модернизована петокрака. Препознатљиво, само мало преуређено.

Очекујем разговор, дискусију, питања, али тога нема. Неки

нови манир: слушај и ћути, не питај!

Напуштам салу са Милошем који жури да о овоме преда извештај Радио Новом Саду. А нешто ми је и сценарио састанка превише познат, давно већ виђен и превазиђен. Ни партија ми се не допада много, не по програму одржања Југославије, за шта сам и сам, него по начину формирања – путем војничког диктата.

Из телевизијског дневника сазнајем да се рат у Персијском заливу наставља, мада јењава. Американци снажно напредују копненим трупима. Отпор Садамов је неочекивано слаб.

У Југославији је пак истекао рок за повраћај оружја од паравојних формација, што је тражило Председништво државе. Мало особа и организација је реаговало на тај захтев. Туђманова Хрватска демократска заједница мисли да треба да се Срби у Крајини разоружају, а Срби то исто мисле за паравојне хрватске „постројбе“. Нешто оружја је ипак предато у Книну, нешто у другим српским областима. Колеге лекари коментаришу да нема ко да скупља оружје и поред формалне наредбе јер не постоји газда у држави који то може не само да нареди, него и да спроведе. Неће ваљда Туђманова полиција разоружавати његове страначке присталице? А ни војска није више војска, и она се растаче.

Увече на састанку лекара јавих се и ја за реч. Рекох да овде многе ствари нису у реду, посебно у организацији здравствене службе. И да зато треба радити озбиљно, као да се креће од почетка. Најодговорнији су, кажем, принудни управници, јер имају и власт и моћ да спроведу своје програме, а они не чине што је неопходно. Наше присуство овде је, додајем, и политички важно, а не само пружање здравствене помоћи. Незадовољан, закључих на крају горко: какво нам је државно руководство, таква нам је и држава.

*

Јутрос, у среду, на одељење је примљен четрдесетогодишњи Шиптар са свежим срчаним ударом. Немиран је. Хоће да устане, млати рукама и ногама на све стране. Медицинске сестре не могу да га савладају. Дају му две ињекције за смирење, али без ефекта. Ординирамо јачи лек, интравенски, како би дејство наступило одмах, али је тешко пронаћи вену због пацијентовог немира. После тога накратко се умири, па се поново буди и рве са сестрама. Ињекција га на крају ипак смирује, па тоне у сан. Писменим путем тражимо конзилијарни преглед неуропсихијатра. Понекад се тако понашају хронични алкохоличари, а то већ није домен кардиолога.

На одељењу прохладно јер су у многим просторијама непотребно отворени прозори, па, уместо спремачице или медицинске сестре, одлазим из собе у собу да бих их затворио.

Професор Миленковић прави велику визиту уобичајено, са лекарима и медицинским сестрама: контролни прегледи пацијената, разговори о току болести и терапији.

Долази ми у посету доктор Шијачић. Прича да је на Клиници за хирургију пронађена нераспакована нова опрема за преглед трбушних органа. Некад купљена, никад употребљавана. Ништа нас не може изненадити, каже и смеје се.

Радио Приштина јавља на српском језику да је одржан протестни збор радника у просвети и Медицинског факултета: тражи се изједначавање скромних плата на Косову са платама у Србији.

У подне купујем ситнице пре повратка кући, за поклон породици и пријатељима.

Послеподне долази нам у собу Тибор Балинт, наш Сомборац, и прича да је и код њега, на послу, откривена нераспакована роба за потребе лабораторије. Стоји годинама, нико се за њу није ни интересовао. Чак јој и рок трајања истиче. Чудо, каже Тибор.

У „Јединству“ читам наводна сведочења Александра Ранковића о југословенској државној политици. Тврди чланкописац да је и Комунистичка партија на челу са Титом водила националистичку и антисрпску политику. Пише да је први Тито био неки Босанац, који је смакнут у августу 1941, а после њега дошао је други Тито, тзв. Валтер, и наставио руковођење борбом. Тешко је да се у то поверује. Ко може да посведочи да су Ранковићеве речи аутентично пренете када њега поодавно нема? Данас се свашта пише, свако има своје виђење прошлости, лаж и истина су измешани, па читаоцу није лако да се снађе у том галиматијасу.

Увече, после састанка лекара, организује се другарско опроштајно вече у ресторану „Опленац“ у српском месту Косово поље. Има неколико и Косовара. Слушамо староградске песме до поноћи уз обилато јело и пиће. Певамо, наравно и ми. А потом се уморни враћамо у хотел, да још једном преноћимо, па да напустимо Косово и Метохију.

*

У четвртак, двадесет и четвртог јануара, хитамо после доручка, неиспавани још увек, на клинике, да позавршавамо најнужније послове, јер нам је ово последњи радни дан, па се опраштамо од домаћина срдачно и помало са жаљењем. Краткотрајно дружење нас је толико зближило да смо почели да верујемо како ћемо и убудуће бити добри знанци и пријатељи. Мада знамо да идемо у сусрет времену које нас може развејати и променити да се касније и не препознамо. Србима - домаћинима је ипак теже него нама: ми одлазимо породицама и у средине у којима нема физичких сукоба нација, а они остају да се носе са проблемима који угрожавају читаву државу. И да својим присуством бране Србију на Косову.

Ми смо само њихови привремени помагачи.

Ручамо у хотелу, пакујемо кофере и чекамо нову смену.

Она стиже аутобусима, као и ми што смо стигли пре две недеље.

Опет гужва, коју смо једном већ доживели: ми наваљујемо у аутобусе, придошлице у хотел.

Проналазимо међу пристиглима старе познанике, дајемо им кратка и важна упутства за овдашњи живот.

Опраштамо се од нових познаника и пријатеља и полако улазимо у аутобус, који је уредан и удобан.

Већ се полако и мрачи када крећемо према Београду и

Војводини.

Застајемо у мотелима и ресторанима, на кратко, окрепљујемо се пићем. Прво у Блацама, потом на аутопуту.

На улазу у Београд аутобус са Београђанима нас напушта.

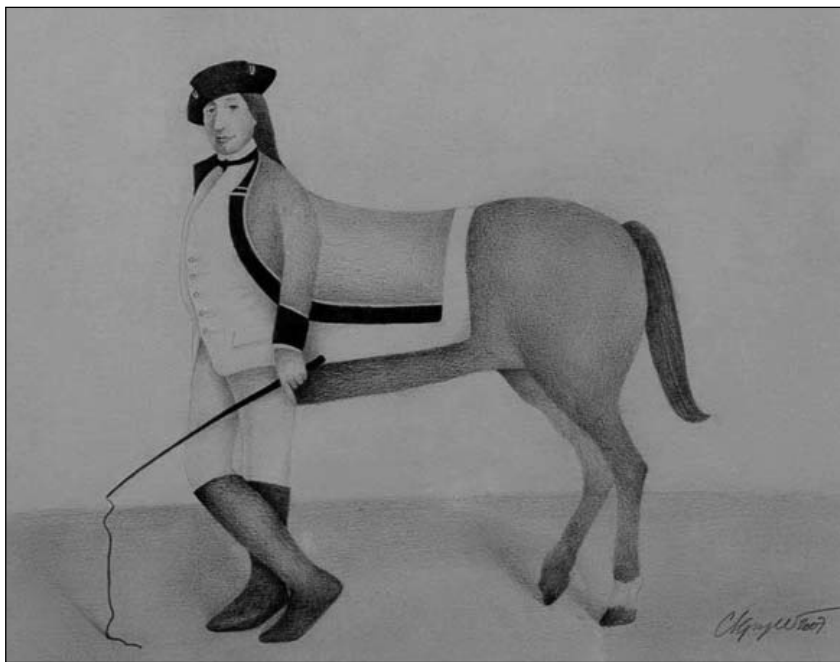
Пролази поноћ када стижемо у заспали и прохладни Нови Сад.

Без много поздрава растајемо се у мраку, под уличним светлима, од Новосађана и колега из других војвођанских градова.

Свако жури својим путем.

Сомборце два службена аутомобила хитро носе према северу.

*(Наставак из прошлог броја.
Из мемоарске прозе „Сведок времена“)*

Драгана БЕЛЕСЛИЈИН

ЛИРСКА ЛЕГИТИМАЦИЈА
(о поезији Емсура Хамзић)

Поетско писмо Емсура Хамзић формирало се у специфичним геопоетичким околностима – оно је у исти мах везано како за Босну и њене урбане просторе (пре свега Сарајево, град у којем је песникиња живела), тако и за историјске, етнолошке, теолошке и друге чиниоце типичне за шири регион Војводине, Србије, па и Балкана. Стара веровања, дијалектолошки облици, архаизми везани за Босну, те историја суживота њених народа – чине незаобилазне мотиве, више или мање уткане у раскошан поетски вез чији један део представља читаоцу ове књиге: као да се карасевдах старих севдалинки, обасјан панонском светлошћу, указује у новом руху, у исти мах и близак и далек, али и непоновљив, неостварен, насилно избрисан из нашег памћења, са својом поетиком уздаха и узвика, неме патње и изнијансираног страха, са свим својим питањима, упућеним вишим силама, али и самима себи, када се више силе не огласе, или уместо гласа ваздух пробију ударцима бича. Цео један живот, истргнут из интимног круга породице и пријатеља, насилно промењене навике, низ приватних, женских питања – од наративне распричаности, једног готово античког оспољавања, па до гласова митских јунакиња и јунака који су носиоци ововремених дилема, али их, у складу са својим простором, друкчије формулишу – певани су, а могло би се рећи и узвикивани, како би се, међу многогласјем алтова, баритона и басова, што боље чули и што бриткије секли стварне и измаштане душмане. Суптилно и укусно дозираном патином старинског читалац се непрекидно задржава у стању приправности, будности и појачане пажње, какву захтевају само сугестивни песници и песникиње, чије метафоре превазилазе оквире херметичног бежања од стварности и сливају се у снажну поруку личног бола децентрираног субјекта који пева у инат новом светском поретку, индустријализацији, урбанизацији, тековинама транзиције, капитализацији тржишта и новој дигитализацији свега постојећег, па и људског ума.

Напуштањем Сарајева и Босне песникиња своја осећања

исказује у форми носталгије апатрида који, будући да се не може вратити месту свог детињства, породичном дому, гробовима родитеља и брата, може само да са далеке, двоструке удаљености, пише стихове њима посвећене и шаље их у непознатом правцу. И управо та запитаност над недокучивим, аморфним облицима и бојама појава које се не могу описати позитивистичким знањем, јесте, поред већ поменуте емоционалне свепрожетости и снаге израза, поетски амалгам, знак препознавања, лирска легитимација Емсура Хамзић.

Зашто слободно можемо рећи да јој није било лако да, у мушком поетско-прозном забрану, чије рубове кадкад окрзне ретки женски рукопис, утисне свој печат? Њена двострука другост, родна и културолошка, чине је тешко уклопивом у контекст савременог српског песништва и, усуђујем се да напишем, ограничавају рецептивни домет њених стихова на један уски круг посвећеника. Када се томе дода и већ опште место о сведеној и скромној улози поезије у друштвеном животу, њено све учесталије узмицање пред мега-формама прозног стваралаштва (у којем се, опет, Емсура Хамзић обрела романом *Јабана*), добија се права слика тежине књижевничког позива у времену данашњем и простору овдашњем. Песнички идентитет Емсура Хамзић не открива се лако и не открива сваком.

Скидајући лист по лист са песникињине златне гране, ослушкујемо крвоток биља заступљеног у њеним стиховима, осећамо дамаре жилица и њихових укрштаја у различитим формама. При избору песама за ову репрезентативну збирку, песникиња је само делимично поштовала хронологију објављивања песничких књига, па је тако песме из збирке *Боја стјраха* (2002) сврстала у истоимени циклус који долази пре циклуса из истоимене, старије збирке *Тајна враћа* (1999). Управо је таквим распоредом фаворизован лични ритам, а укрштаји добијени у новом контексту имплицирају преображај – од младалачке побуне против ратног удеса, до извесне контемплативне пуноће и спокоја песникиње која је своје лично, ратом обележено искуство вешто трансформисала у колективне, социолошке и митолошке оквире.

Збирком *Уљевље* (Сарајево, 1988), која и отвара ову песничку књигу, Емсура Хамзић је антиципирала многе своје мотивске целине које ће постати важна чворишта њене поезије. Пре свега, мислим на митске просторе и један посве лични, женски, дијалог с историјом, традицијом, обредима и обичајима. Форма посланице, то фамозно друго лице које је само одјек болне тежње за присуством саговорника, напосе, слушаоца, обележиће прву, али и потоње песничке књиге Емсура Хамзић. Већ ће *Пјесан жеља моћном* *сказана ђосјом* бити испевана у форми заповести, а затим ће се друго лице јављати у различитим варијантама: апострофираће се и сам Господ (*Уљевље*), Лазар Хребелјановић (*Лазар*), певаће се и брату (*Молићива*) и мајци (*Пјесма*), необичном (сакато дрво и путник у песми *Неминовности*), али најчешће непознатом сабеседнику (*Ако сумњаши, Ткање покроба, Бискање, Прича с ону стјрану браве, Усуд,*

Сувишник) и сабеседници (*Сунце ђод кошуљом*), песнику Момчилу Настасијевићу (*Помући се све*), сестри Тијани (*Чемерна*), или се друго лице апострофира у наслову, али се песма даље остварује као ја-говор (*Прах си*). У интимном мушко-женском разговору какав се остварује са вишим силама често се реско и гласно траже одговори на многа питања везана за колективни усуд и личну драму условљену њиме. Љубав је као мотив скрајнута, сведена на породичну или супружанску бригу, а егзистенцијалистичка стрепња и питање краја условљава читав низ опеваних ритуалних радњи, најчешће везаних за биље. Басмични карактер неких песама, имплициран и насловом збирке, остаје присутан и у другим књигама. Лирски субјект који, својом женском склоношћу да одговоре и лекове пре потражи у народном веровању, у природи и њеним женским моћима, супротставља се мушком принципу, хијерархији християнизоване маскулине доминације, те јуначком, патријархалном поретку у којем је улога жене сведена на уски круг породичних обавеза. Стога баш, осећа се дух паганства (*Сунце ђод кошуљом*, *Пред обред*), а смело зазивање мушких фигура, владара небеског и земаљског простора, може се читати и у кључу деконструкције родних стереотипа и у правцу откривања модела њиховог превазилажења. И сама магијска природа носећег реквизита, угљевља, указује на медијалну улогу жене у успостављању комуникације са божанским силама¹. Песникиња, попут древних русаља и додола, не моли скрушено и тихо, већ грленим гласом са много узвичника. Нада се полаже у биље: босиљак („Привијам те/босиљак с туђег прозора,/ на руке сагореле!//“), коприву, траву, милодух, дрво, маслчак. Није ретка ни телесна идентификација са биљкама:

„Моја стабла освојићеш
отворивши страшне двери,
и остаће додир дуго.
Све док грана не олиста.“ (*Бискање*).

Стрепња од непознатог починиоца зла формира се тек кроз нејасне слутње о неминовном крају, о капији крај које се нерадо застаје. И сам еуфемистички карактер термилошких решења судњег дана указаће на једну древну појаву страха од изрицања имена силе које се жели држати далеко од свог дома. Он се, као колективни чин, често настоји одложити или ублажити уз помоћ женских ритуала, али се апокалиптично-детерминистичка порука песме испољава без устезања (*Појтой, Неминовност, Претјойтойска*). Тај колективни усуд оличен је у првом лицу множине, као многогласју које се,

¹Видети: Лидија Радловић, *Пол/род и религија: конструкција рада у народној религији Срба*, Београд, 2009.

епски, слива у један глас. Песма *У криво вријеме* демонстрира ту колективну немоћ, али и скрушено подношење патње:

„Безмјерно се дајемо,
кушајући промијенити
распоред фигура /
– Воде и Копна.
Расту нам руке,
но бивају слабије!“

Слабост резултира прихватањем неименоване више силе („а над нама неко“), а усуд уверљиво рефлектује песма *Биље, узаман*, која пева о добу „хладнога дрхтања“, када „нико већ, ником, не куца на врата,/ и не носи цвијеће.“

Оправданост зебње и страха испољиће се у песми *Неминовности*, лирском пандану приче *Кисмет* из збирке *Вечери на Нилу* Емсура Хамзић. Низањем слика које дочаравају немогућност да се избегне оно што је записано и нарочито одабиром другог лица, ствара се камерна атмосфера у којој су два бића сведена на једно, а дијалог наликује на говор са самим собом:

„Узнеси се, сакато дрво,
до ничије бјелине.
Не остави у себи ни сјен.“

Та „ничија бјелина“ као знак крајњег одустајања од социјализације, од удомљења, метафора изопштења, болног штрчања у поретку једнаких, којем, јасно је, личност песника не припада, своди биће на јетко помирење, на резигнирану патњу затворену у себи самој. Одмах након ње долази следећа слика:

„Путниче, корачај погурен
кроз мравињак.
Не квари вјечито!“

Однијеће те на штиту,
макар и не дотакнеш мач!“

Ова слика је потврда непроменљивог поретка ствари, апсурдности борбе, предодређености жртве. Антиномија путник–мравињак појачава изопштеност, а сугерисана *пожуреност* само је иронично признање пораза и немоћи да се друштво, онај фамозни *тим* и *тимски рад* о којем непрестано слушамо од демонстратора маркетиншких порука, славних и успешних у смутљивим временима, приволи на укључење уметника у свој поредак. Његов немирни дух (он је путник, сакато дрво) вазда је изван мравињака, те безличне масе која га чека истргнутих мачева, но спремна да му, након егзекуције, лицемерно ода посмртну почаст. Слична је и порука песме *Прича с ону стлану браве*, која почиње стиховима:

„Из превелике складности свијета
Лудак дозријева.“

После ове деутопизације прелази се на друго лице, коме се низом слика предочавају квазимогућности избављења, тј. самоизопштења из „складног света“:

„Заборава разлику ноћи и дана,
и добићеш нов, празан хоризонт.

У њега можеш ставити врача
да ти намјести кавез за дане,
да ти браву на јаблан стави -
могао би рећи тајну висина.“

Изопштење се манифестује потрагом за новим, празним хоризонтом, за тајнама висина. Поново је дрво, овога пута јаблан, бирано за место уточишта. Неизвесност у погледу одабира искуственог саветодавца разрешавају стихови у којима се признаје:

„Знам – ако ме нађу, /мој маслачак одуваће.
Зато, кроз траву црвену, /корачам, /у бијелој кошуљи, боса.“
Жена, лудакиња, крије се од складног света, бежећи у више сфере (јаблан) или у непознате просторе (црвена трава). Субјект је у песми троструко угрожен, не само одабиром станишта, већ и својом родном предоређеношћу и својом улогом непомирљивог, неуклопиво, прогоњеног. Страх од света који спутава наметнутим конвенцијама демонстрираће и песма *Снохвайица*, где се лирски субјект обраћа мајци:

„Мрачну ми постељу спреми, мати,
да ме не дотакне свијет.
Голубови данас одвећ ниско лете.
Чувати треба утробу свакодневну!

Циклус песама *У зраду* означава нешто конкретнију стрепњу и алијенацију, овога пута кроз судар с урбанизованим мравињаком, с динамиком и лажним сјајем, којима се супротставља властита кула с пушкарницом, као скучени, но сигурни простор. Град у којем *једни друге очима ђијамо*, као место неугодности и бола, постаће носећи мотив наредних збирки. Већ ће *Боја стјраха* (Београд, 2002) тај град препознати као предратно и ратно Сарајево. У низу песама ове књиге биће забележено да су написане у Сарајеву, но датиране различитим годинама – од 1983. до 1992. Већ прва песма *Пољегат синак*, која отвара циклус *Боја стјраха* у овој књизи, сасвим ће конкретизовати тај страх:

„Не носи црно рухо, синак,
ти то не можеш знати!
Оно ће сáмо по те доћи
кад црну вуну спреде мати!“

Обраћање *синку*, као неискусном саговорнику, појачава црне слутње и судар младог живота с извесностима смрти. Готово као у *Илијади*, када се Ахил обраћа уплашеном противнику храбрећи га пре погубљења, овде се бира ауторитативни тон, којим се синак иронично саветује да не хрли смрти у сусрет, иако се нови значењски слој њене извесности помаља иза првобитног значења. Искуство често потиче из личног доживљаја, из сопствене патње, која исијава из стихова песме *Прейаси*:

„И све чешће очи склапам
чекајући дане худе –
– кад шарено навек мине,
да ми црно блиско буде!“

Песма *Боја стир*аха увешће још једну интимну и блиску фигуру као потенцијалног непријатеља – брата. У првој строфи песникиња изванредно дочарава атмосферу страха и безуспешног покушаја да лоцира прогонитеља:

„Тешки се застори спусте,
иза њих неко дише.
Завирим, претражим простор цијели,
ал само глас, и ништа више!“

Неодређени страх, условљен предсмртном извесношћу, конкретизује се наговештајем непријатеља који би се могао указати у познатом и драгом обличју:

„Храстов навучем ормар
на непробојна врата.
И куца, куца неко...
Кад оде – препознам брата!“

Зато је последњи стих песме, *саспем се у њрах*, управо добровољна предаја жртве джелату, свесно одабрана смрт као боље решење од балансирања између драгих људи, међусобно супротстављених. Ако је онај ко вреба, брат, лик којег је народна поезија усталичила на пиједестал највеће женске љубави, онда је и бирани везани и римовани стих својеврсни дијалог са таквом песничком традицијом, готово као њено гротескно изневеравање: с једне стране, највољеније биће, с друге – прогонитељ иза храстових врата. Решетке и непробојни ормани на вратима говоре пре о страху од препознавања, него од могућног исхода. Стога ова, носећа песма збирке, уноси нове, тешке наслаге мрачних нијанси у вешто колори-

зовани забран страха. Њега ће попунити и *Сувишно покајање*, с мотивом недоречености и питања над неидентификованом фигуром молиоца:

„Из коријена лишће стрепи,
ослушкујућ тајне звуке –
да ли ништи, или кријепи,
онај који склапа руке?!“

При том, сувишно покајање указује се опет у двосмисленој игри живаца: да ли је лажно, па је зато сувишно, или је дошло касно, у маниру хамлетовског *да пре но паднемо предугреди пад и опрости онда кад паднемо већ*.

Занимљиво би било песмама из овог циклуса (збирке) придружити песму *Да сам остала у Сарајеву* из последњег циклуса, *Ватрица*. Ова песма је настала двадесет година касније, када се песникиња са временске и просторне дистанце осврнула уназад, настојећи да у исти мах пројектује могућности свог живота у граду љубави и бола, рата и неспокоја. Она се пита:

„Да сам остала у Сарајеву,
Какве би биле моје промоције књига,
И да ли би их уопште било.
Ко би говорио о бескрајним празним ормарима
и досади средњега доба.“

Премештајући људе, ситуације и догађаје из једног простора у други, песникиња их нехотице пореди, разврстава, анализира. Низ питања (о промоцијама, личностима на њима итд.), са покојим ироничним потпитањем („и да ли би их уопште било?“) нижу се са предзнаком да ће остати без одговора, све до преломног тренутка који је враћа у реалност и оправдава њен избор одласка:

„Али, нисам! Водила ме трогодишња рукица,
безусловно тражећи да живи,
и ја сам тај налог живота,
од свих осталих јачи, испунила!“

Над овим стиховима може се само немо климнути главом. Редак у уметничкој поезији, па и у песмама Емуре Хамзић, мотив материнства, изненадно укључен у причу, буди из кошмара, трезни и опомиње.

Свикнутост на патњу и страх рађа резигнираност и једну готово стоичку помиреност са патњом. „Ја сам газио у крви до колена/ и немам више снова“, вели песник Душан Васиљев. Рат је најснажније људско искуство, а песникиња је, у нестабилном и страхом обојеном времену, нашла савршен баласт између мушке запитано-

сти о његовом смислу и исидоријанског окретања сопственим главобољама и тај интимни, забран уског круга својих најближих, наставила да форсира и у потоњим песмама. Када пева о о сопственим емоцијама везаним за искуство рата, те промени пребивалишта, тој дводомности, која и јесте друго лице бездомности, она је најубедљивија. Тиха поратна резигнација осталих песама из ове збирке у дослуху је са стабилним метричким формама, са покушајем да се у сопственој микрокозми открије покретачка снага. Љубавно искуство и дуго памћење „стидљивих руку“ (*Сећање ратника*) може бити уточиште – опет је жена извор снаге, моћи и утехе. Но, резигнираност најбоље демонстрира песма *Позлати*, која, иако побраја све боли сопствене и ближњих, завршава у готово прижељкивању огољавања истине:

„Тако брзо позлата ми
са свијета спаде,
па ипак пуштам –
нек мајстори раде!!!“

Ако је песникиња од романтичара црпела обресе фигуре усамљеног и уклетог бића, те демонских, злосутних знакова у природи, од модерниста ће, поред поратне резигнираности и лудила као склоништа, рабити меланхолију старих, дисовских очију у песми *Ал касно биће*. Готово као да све одише атмосфером безнађа и отупелог, немог бола. Још једино песма *Изађали су ме* пева у повишеном тону, тону узалудне побуне над удесом и актерима егзодуса, па били они људска или божанска бића.

Док су претходне песничке књиге пулсирале између првог и другог лица, за *Тајна враћа* (Нови Сад, 1999) карактеристична је честа промена лирског субјекта, који варира од историјских личности (*Александар*), митолошких бића (*Касандра*, *Јустина*), књижевних и филмских јунака (*Андреј Рубљов*, *Иван*, *Лей изнад кукавичије* *звезда*, *Варљиво сунце*, *Гранић*), па све до светских и српских писаца са којима се успоставља дијалог (*Томас*, *Смрт у Венецији*, *Лујк*, *Измаглица*). С друге стране, *Усуд* и *Басма* инспирацију налазе у усменој поезији и етнолошкој грађи, потврђујући отклон *Тајних враћа* од пројекције сопствених осећања у песничку грађу и игру туђим идентитетима, налик на тему романа *Јабана* и неколиких приповедака Емсуре Хамзић. Не би, при том, ваљало помислити да је на делу и отклон од личног – пре је то конверзија, пресвалачење у туђе рухо и покушај драматизације осећања других, као у песми *Александар*:

„А када последњу крпу с мене скине,
У полутами голо тело сине,
Ко алабастер, као месец пун!“

Док Песме *Касандра* и *Јусџина* одликује слобода у варирању митолошких тема, и њихово осавремењавање, песма *Лук* готово пародијски изневерава почетни цитат поеме *Ситражилово* Милоша Црњанског.

„Још лутам, витак,
Без сребрног лука,
И плашим се да ће
задрхтати рука
Намичући омчу
За Целата!“

Овај изненадни преокрет од меланхоличног, задатог штимунга, ка побуни против друштвено задатих стереотипа (джелат је извршилац казне, а не жртва) указује на непрекидну потребу песникиње да се научени и историјски потврђени идентитети још једном преиспитају, да се деконструишу убацивањем изненадних дилема и недоумица у погледу сопствене мисије. Зато је имагинарни дијалог са песницима и редитељима још један повод да се старе теме претресу, да се есенција, као разлика која остаје када се од уметничког дела одузму све његове друге функције, углача и изоштри, те да се уметничко делање потврди као јасно хуманистички опредељено занимање. У том кључу треба читати и песму *Лети изнад кукавичијег жнезда*, дату из перспективе заточеника болнице, суманутости која покрива читав свет и која је један од понуђених видова искупљења:

„У башти ревности лудило дозрева,
У врту принуде безумље проклија,
Док у кавезу мртва птица пева,
Склапа се јалова, страшна хармонија!“

У контексту свега до сада реченог, циклус *Семирамидин врџ* (Нови Сад, 2008) треба читати као синтезу сопственог усуда и туђих идентитета. Као што се Сарајево, стари дом и породица појављују као семантичка средишта у песмама *Сарајево*, *Сарајево*, *Ријечи* и др., тако и туђе судбине, устаљене у историјско-митолошком поретку, бивају преиспитане изнова у песмама *Обраћање I-III*, *Семирамидин врџ*, *Кармина*, *Веје снијеж*. Све је у знаку питања, зазивања више силе, па била она хришћанска или паганска, како би се дошло до одговора или нарушио устаљени поредак. Нарочито су питањима и молбама обременени женски субјекти: у песми *Обраћање* непознатом поданику или гласнику налаже се посредовање у комуникацији са небеским телима отелотвореним у владарима:

„И скажи Сиријусу, звијезди, да узалуд чека на ме!
 Но, нека она језди, док видам Вјетар подерани,
 док тјешим Вријеме помодрело, заодјенуто у
 кафтан туђи,
 Док ушивам Своду Небескому у тучи друге
 звијезде потргане,
 И гласовима нејасним боју док додајем.”

Читава песма је у знаку преиспитивања смисла једног божанског устројства кроз низ персонификација којима се постиже убедљива антропоморфизација планетаријума, синхронизација мирко-и макро-космоса, која се жели напустити у корист новог принципа. Док савесно „вида вјетар“ и „тјеши вријеме“, јунакиња песме се непрекидно жали и стрепи за властиту судбину, надајући се повратку у завичај и боравку у кругу породице:

„О, Сајресе, о домајо мила, овдје ли ме остави,
 даде у сиротиште, да усвоје ме странци, незнанци
 срцу, крви и жилама мојим!”

У знаку непрекидне чежње за неухватљивим је и песма *Семирамидин вриј*, у којој се истоимена митска јунакиња исповеда, вечно запитана над удесом живота и смрти. У песми *Сами смо*, *Боже* ламентира се над људским удесом, а честе су песме које опевају универзалне стрепње, колективне егзодусе и патњу, те отуда и спорадично посезање за другим лицем:

„Сами смо, Јединствени, ко дрво на врх бријега,
 и шиба нас олуја Твоја,
 и вријеме Твоје тече, вршећи се над нама!”

Посвећеност биљу и вера у његову натприродну моћ отелотвориће се и у последњем циклусу, *Ватрици*. Трагање за нешто стабилнијим формама, као и цела једна ботаничка опсерваторија, крунисана *ђул-башићом*, тј. двома песмама о ружи, заокружиће песникињу фасцинацију етнолошком грађом, оном народном религијом и њено настојање да се оствари као медијаторка два света. Отуда зазивање мајке (*Маји*) и умрлог брата (*Невен и кадуља*), отуда вода као нови елемент снажних моћи очишћења. Отуда, коначно, и кратки стих бајалица, са апострофираним женским носиоцима моћи (поред воде, ту је и травка), посебно ватром, која сагорева и изнутра:

„Цијело љето у себи палим ватру,
 ал оно неће, па неће!
 Крешем шибицама, кресивом и трудом,
 упаљачима, сунцем и лупом,
 дрветом о дрво тарем, ал неће, па неће!”

Убрзо, итеративну природу неуспелих покушаја смењује перформативни карактер басми: речено треба да услови испуњење жеља, да синхронизацијом са женским телом, „умије биће моје, и обасја утробу/ мраком освојену“. Међутим, жељени исход се пролонгира одговором пламичка:

„О, само ватрицом, платити можеш, другом,
мој пламичак,
само бићем својим које гори,
дозвати топлоту и мој сјај! –
узвраћа однекуд из дубина, или висина,
ил бескраја васионе, пламичак,
гласник ватре, мајке живота свеколиког!“

Имплицитно еротизовани карактер бића које гори у дослуху је са ведрицама воде из песме *У дан врео*, која, опет, помиње ватру као метафору љубавне страсти и снажног заноса

“Падали су и падали у језеро бића мога
ватрени мачеви!
И поцрни ноћ ко очи твоје, и ко дан без птица,
и мека постаде туга, без бридова,
као пријатна и удобна лаж,
коју мени причају врачеве.”

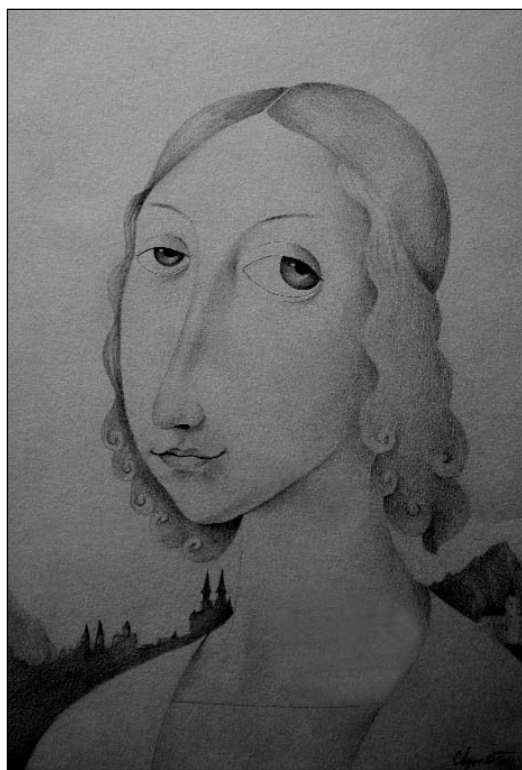
Занос добија космогонијске размере, а размекшана, готово разводњена туга налик је оптимистичким пророчанствима у која се не може лако поверовати. Тај амалгам изневереног очекивања, но и нове снаге која се оформљује кроз бол и свесни одабир патње, зарад посмртне славе и дуге успомене у коју се инвестира, очитује се и у песми *Ох, ружо*:

„Зашто умиреш, ружо,
на трн се властити парајући?
Зашто успомену,
о, зашто траг о себи,
волиш више него себе саму!?”

Ова песма поигравање је устаљеним симболом, који се, као име презасићено смислом, зазива управо стога да би истакло вредност и величину трага. Жртвовање, као још један од обредних манифестација, није мимоишло ни цвет. Ружа је, опет, као женска фигура, чији траг надмашује и саму њену појаву, али и као узвишени, привилеговани цвет, као владарка, прилежна у жртви. Моћна госпа, како је названа прва јунакиња ове књиге, помало каприциозна, која затвара круг симбола и смислова, биће окамењена у песми *Кегар*:

„Па нек по спаљеном свијету
Љубав траже у пламену,
Не би ли сунце поново гријало, /
Не би ли преживјела ружа у камену“

Зато је последња молитва, управо *ијесан-жеља*, везана за наду у њену моћ преживљавања. И зато је она, ружа лично, достојна да сведе песничке рачуне, женске рачуне, да се овековечи у вишој сфери, којој лирски субјект из песме у песму непрестано тежи, бирајући брижљиво осматрачницу, па била она кула-пушкарница, узносито дрво или простор у који се не залази без зазора, свет безумља и опсена, магије и лудила. Сва ова места уједно су и женски континенти, сфере резервисане за повратне разговоре са вишим силама, међупросотри у којима обитавају жене, које, када бајају и врачају, то чине зарад својих ближњих, зарад заједнице чији су неотуђиви, но, нажалост, често потцењивани и недовољно признати део.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

ЛИРСКА ВИЗИЈА СВЕТА
(о причама “Пролазна кућа” Србе Игњатовића, Беоштампа,
Београд 2011.)

Збирка прича “Пролазна кућа” песника и приповедача Србе Игњатовића је врхунско прозно дело, драгуљ промишљања, плод истинске књижевне зрелости у коме се сјединио песник и приповедач дочаравајући индивидуално и колективно које се недвосмислено прожима. Збирка прича је подељена у поглавља под насловима Судбине, Историје и апокрифи, Случајеви, Сличице, Неповрати, Пролазна кућа које повезује лирски субјекат, искуство приповедача, одабир “малог формата” који је у суштини текст изузетне ерудиције и божанске промисли постмодернистичке кратке приче.

Игњатовићеве приче и кратки записи, под насловом “Пролазна кућа”, заправо су мозаичка и дијалектичка лирска визија света у којој се огледа раличитост и шаренило тема и медитација, безброј варијанти и облика који се смењују и преплићу, у којима се пишчева мисао показује и преображава откривајући безбројне лавиринте човекових поступака и усмерења, чудесни антрополошки калеидоскоп различитих слика и нијанси, безбројних сукоба и негације и афирмације прожете дубоком и сталном иронијом и наглашеном дијалектиком смене супротности. Јасно је поцртан и истакнут модерни човек као биће у ћорсокаку, са којим је живот стигао до коначне крајности. Ове приче под насловом “Пролазна кућа” су нека врста филозофске поезије у прози на бази личних искустава и самосазнања властих егзистенцијалних одређења. Психолошка искуства и доживљаји кроз сложену и слојевиту форму кратких прича, предочили су укусе и утиске који су се транспоновили у својеврсну апсурдност егзистенције на општем плану:

“Пре десџа година љознавао сам извесноџ рачуновођу, обичноџ, љородноџ човека који је радио у локалној љрђовинској фирми и ни љо чему се није истљицао, није заслуживао никакву љосебну љажњу - љачније речено, не би је заслуживао да својом физиоџномиом није неоодољиво љодсећао на љадашњеџ америчкоџ министљра одбране. Књџовођа се чак и чешљао на истљи начин и носио наочаре истљоџ обли-

ка и величине: мали човек у малом месту, неважан ма коме осим себи и својој породици, лишен било какве свесности да би могао да буде двојник светски познати личности". (Пролазна кућа, стр. 54)

Борхесовско-кишовском поетиком Игњатовић је у својим причама применио "приповедачко одузимање као естетску категорију". Редак дар за сажимање демонстрирао је у причама "Пролазна кућа" следећи Чеховљеву мисао да са мање речи више каже. Мера и тачност су основа ове збирке ограничене дешавањима у романескном значењу коју пре свега карактерише рационално сажимање, "намерно ограничење" испуњено пуноћом и оскудицом истовремено. Слажући речи с опрезом Игњатовић је досегао Чехова, Киша и Бабелја и повиновао се самоцензури и прецизности, али ниједног момента не лишавајући се ироније као примарне одлике. У својим записима Игњатовић трага за интегралним изразом нашег доба, а у њему се огледа креативност и сензибилитет:

"Најпре је важио као један од најдаровитијих у читавој генерацији студентске филозофије. Рано је, међутим, подлежао очаравајућој моћи партијске апаратуре: постао је њен члан, солидно ситуирани службеник идеје". (Пролазна кућа, стр. 55)

Својим записима писац субјективизује и поетизује, уводи и обликује нове садржаје. Субјективизацијом и поетизацијом животне грађе прозни текст се појављује као релативна истина, индивидуални доживљај који прераста у специфичан облик интимне исповести. Игњатовићеве лирски записи су у уствари уметникова контемплација сопственог индивидуалног искуства, пут у подсвесне слојеве бића, начин уласка у мистерију. Снагом медитације и осећањем за детаљ демонстрира се духовна енергија која тежи самоспознаји и комплексном разумевању. Писац често прибегава и интимним поетским сликама и симболима који остварују личну уметничку космогонију али, и колективну неутешну ситуацију:

"Али ојет, како уздрхитим, устрејерим када - обично у новинама - нађем макар једну једину, савршену реченицу, такву да је у њој читав роман, да је она, у неку руку, роман по себи! Претпоставка је да сажима и садржи све - стилеве асоцијација и алузија, тајну и мистерију, спрежу виших и нижих кругова, сензацију с примесом криминалног, атмосферу зотског романа, фантастику у примереном кључу, да обухвата социјалну стварност и, коначно, да није лишена еротике, али с блажим узмаком од посве ласцивног и порнографског.

Како се не би помислило да блефирам, кријући празне картице у руци, ево једне такве реченице (нађене у новинама, 20. маја 1974): "Француски кардинал, језуит, Жан Данијелу, некада смањан либералним, проглашен кардиналом због преласка на страну конзервативаца и одбране догме о њайској непогрешивости, умро је у стану стиритизације и повремено проститутке Мими Сантони." (Пролазна кућа, стр. 72, 73)

Својим литерарним стварањем Игњатовић открива суштину људског што причама даје додатну снагу. У њима је у мери присутна и парадоксална одсутност радње. Свака кратка прича је час анатомије људског у свести и подсвести. Јунак модерне приче не

успоставља дијалог са светом јер за такав дијалог нема претпоставке. Он дијалог започиње у дубини свести питајући се о основама на којима почива људско биће. Без обзира колико понекад банализовао ствари, спуштао се до потпуних безначајности и прожимао све огромним дозама ироније, ипак јунак из живота Србе Игњатовића покушава да одгонетне темеље човека и света. Након сумрака идола, распада свих утопија, губитка илузија, потиснут из света значаја и акције, Игњатовићев јунак из чудесних цртица живота препуштен је очајном трагању за својом и туђом људском супстанцом. Суочен са ирационалношћу зла, немерљивим силама које га надилазе “мали човек” тражи уточиште у празним ситницама, у неким изворним завичајима бића:

“У београдској кафани „Под ланом” открива ми да је његово излетничко место у које пристијаше из раселинуће северне вароши: ту среће другове, ђеснике који му не раде о глави као они тамо, “код куће” ... и неке најорне жене једном обележене.

Седимо сучелице, квадрат белој стољњака је између нас, најољу лећо и благо појодне, а у мене гледају његове њијоме, крујне очи.

Повремено, а нарочито лећи ова слика ми се враћа као просев: њега одавно нема, родна кућа је празна, село најушћено. У завичају се повремено читају неки његов стих.” (Пролазна кућа, стр. 130)

Кратке приче Србе Игњатовића су књига са више планова, компонована мозаички. Причалачки предочавајући свет, притајени лирски песник је у прозној форми и лирској рефлексiji испричао безброј исечака из живота подвргавајући их индивидуалној медитацији. врло често је успевао да личну и колективну драму преточи у приповедачки облик, објективизирајући је у наративној слици. Понекад записи попримају чак и облик фелетонистичких скица или филмски искиданих дијалога, снимак гласова што се преламају у приповедачевој свести:

“Нико нам није пријатељ. С тиме се морамо помирићи. Због тога не треба бринући ... Ја сам ђаволов адвокат” (Пролазна кућа, стр. 81)

Игњатовићева поетика у себи свесно садржи ризике непрекидних таутологија, обнављање образаца, успостављање веза између властитог текста и већ постојећих сведочанстава, али на један особен и непоновљив поетски начин чудесних осветљења у којима су тако приметне фантастичне и ишчашене измишљотине (посебно приметно у причама о спајалицама). Иронијским поигравањем, фингираним подацима, писац је прерадио, допунио, проширио тему и идеје и дао им ново усмерење.

Пишући кратке лирске есеје у којима властито ја проговара о драматичним сукобима унутар света и личности, о важним и баналним стварима писац је заправо дочарао егзистенцијалну драму, снажан потисак даровитог сензибилитета прожет оштром свешћу о индивидуалној и колективној трагици која је пригушена и разблажена иронијом, па тако надраста тон сентименталне жалопојке:

“Најпре је изложио оно што се подразумева и затим се на то више није враћао.

Овај наук би, пре него мислилац забављен аистирацијама, могао да има на уму уздржани приповедач”. (Пролазна кућа, стр. 71)

Посебно и почасно место у збирци приповедака заузима идеја о стању тескобе и страха. Оправдање страха, као облика душевне хигијене (тако присутно у Андрићевом делу), Игњатовић проналази у модерној историји наводећи Стаљинове речи, односно “Стаљинову поетику” да је “љубав пролазна, а страх вечит”. (Пролазна кућа стр. 29) То је објашњење сложене психичке дијалектике човекових стања у којима се једним средством прождиру све коначности и открива човеково кључно одређење. Приче натопљене митским ситуацијама, симболима и алегоријама одигравају се у модерним временима и према њима је подешена структура и идејно-филозофска мисао:

“Идеални високи чиновник настајаје када се нађе човек чије се личне склоности потпуно поклањају са државним интересима”. (Пролазна кућа, стр. 8)

“Амерички сан” који се намеће као највећа тековина Новог светског поретка заправо је провидна лаж једне лихварске империје зла која на најперфиднији и најбескрупулознији начин намеће свету свој модел друштва иза кога се крију неправда, лаж, насиље, злоупотреба и никад остварена демократија. САД су велики узурпатор и хегемон којим влада јудејско-масонска олигархија која је развластила већину којом перфидно манипулише потчињавајући народе, гушећи националну свест и веру и стварајући некакав глобални свет, односно Нови светски поредак са израженом сатанистичком намером. Овај злочиначки тим убица и монструма, окупљен око НАТО пакта, починио је грозоморни геноцид над српским народом у последњих двадесет година и веома је поучно и добро што велики српски писац Игњатовић у својим кратким причама подсећа наш народ на историју и геноцидну природу америчких планетарних убица:

“Шеснаестог марта бурне 1968. године амерчки војници су ойколили вијетнамско село Сонг Ми. Потом су ушли у њега и на познат начин, повицима и ударцима, почели да окуљају у жрује све ухваћене ситановнике: мушкарце, жене, децу и новорођенчад - како ће касније бити наглашено.

Најпре је по наређењу подофицира жруја од четрдесет до педесет војника ойпочела да се забавља усмрћивањем једног стирајег човека на улазу у село. Потом је нервозни поручник Кели, дајући лични пример, почео да пуца у окуљену овећу жрују сељака. Уследио је прави масакр.

Људи су затварани у колибе у које су потом убациване бомбе, ситеривани у јаруге и засипани мецима. Изненада је неко повикао да треба штедећи муницију па је хаотичана њалба обуздана. Прешло се на појединачно убијање “заробљеника”. (Пролазна кућа, стр. 8)

Давид КЕЦМАН Дако

СВЕТЛОСТ ИЗ ДУБИНЕ НЕБА

(Никола ВУЈЧИЋ: „Докле поглед допире“, Српско културно друштво „Просвјета“, Загреб, 2010.)

*Колико погледом понесеш
толико ћеш имати.
Не више од капљице која траје
док је сјај не измори
и повуче
у дубину.*

Никола Вујчић: „Јаковљев бунар“

Као да је реч о леку, тако и при отварању књиге песама „Докле поглед допире“ Николе Вујчића (1956. у Великој Градуси, на Банији, Хрватска), ваља пажљиво, дакле, лагано и с предумишљајем, уз оно обавезно упозорење „*пре упоишребѣ добро промућкајти*“, ишчитати обе целине пролошког лирског слова „*Чишћење ђесме*“. Јер, не само да је предочено као „упутство за употребу“ оног што се из песме у песму а све с горчином касних спознаја белином хартије, кап по кап, невидним током многих путања слило у ову мелемну књигу самооткровења, смишљено „упаковану“ међу корицама небескоплавог бескраја, у чијем средишту је „речити“ (и)реални пејзаж дела „Телескоп“ *Рене Магрија*, што се након дугог скривања у љуштури/оклопу од тела, попут вина, кад за то дође прави трен, писањем преточило из невидела у видело, у песме/капсуле, или од дуге животне студи смрзнуте капљице мелемног дејства горчине, са свим ознакама универзалности у значењу, већ је најпре свака песма сама за себе, а потом и књига као добро замишљена, потом изграђена кућа, истовремено и смело, па и ризично ауторско предочавање оног што сам поима (и ка чему тежи) под појмом добра песма („*кад је ђесма цела леја*“), или успело је и кад је „само“ делимично добра („*кад јој заискре сѣтихови/ кад налетѣши на неку слику/ уђеш у њу, и/ дуго, дуго, не можеш да се вратиши.*“)

И доиста, у свих седам поетских целина/кругова (нимало случајно овај број), песмом/сликом, лирским мозаиком, од заборавачуваним непреболом и погледом из себе садашњег у себе некадашњег, сажимањем зрака из свих даљина у једну тачку, погледом у ону даљ где изнова бива целина саздана од јаве и снова, у којој се и срцем и оком вечитог детета, у тихости и у зебњи, нетремице/непрестано загледа, тек књигом „Докле поглед допире“ бива изнова са свих страна и из свих тамнина доживљен/спознат властити живот.

На страницама овог дела седам је лирских кругова луцидно остварених као седам телескопом оку најпре из свих даљина приближених, а у њима, потом, светлошћу препознатих, па одабраних тренутака/белутака ослобођених сувишне, оптерећујуће наративности, у погледу функционалности небитних детаља при опису предела, например, или неуверљивости при предочавању блискости са оним што га је у времену дечачке немогућности да схвати свет и своје место у том свету, обележило остављајући оком невидне, али увек и саму њену знане ожиљке. Из песме у песму и увек нови поглед у делић сопственог незаборава, али сада *са дна самог себе (Васко Поја)*. И бива, изнова бива потпунија, дакле, животноја стварност доживљавања оног трајног, иако са годинама све теретнијег себе у себи, бива лирском сликом потпуно обелодањена и речима које размагљују видике разоткривена истина/одговор на питање: ко сам, иако увек самотан, у том свету од немира, од трептаја и дрхтаја, неодбрањен од неспокоја, рођењем/доласком под светлост намах и неминовно усмерен ка коначности у тамнини, принуђен на кретање ка непробојном зиду... Тек кад је повратком у слику, која се васцели живот носи испод очног капка, све минуло у њу сажето разбистри/размагли погледом оног који је прешао обе стране живота и обе преживео, песмом као одразом у огледалу, стиже до самооткровења. И то не ма каквог, него оног погледа у себе који је ослобођен готово свих зебњи, сумњи, свих илузија... И у свих седам лирских кругова, на шта аутор отварањем књиге/пролошким словом указује, упозорава, а на шта се истовремено и самообавезује, знатнији је број песама које су *целе леје* и толико *добре* да им се више и нема шта ни избрисати, а ни придодати. Ово су доиста песме које након читања искреношћу и сугестивношћу изазивају/призивају на дуго читалачко преслишавање које се *„улажењем у слику“* остварује као огледање песмом, као виђење себе у средишту нечијег ока, као у капљици јутарње росе на листу или на длану... Свеједно како, тек такво стишано и промишљено, дубинско ишчитавање/доживљавање песме могуће је једино оном ко песму остварену са таквом искреношћу и сугестивношћу током читања прими/доживи, односно препозна и као ехо свог гласа који му се из давно пређеног бескраја враћа и само њему бива чујан. Предложак, или предуслов таквом читалачком доживљавању као огледање у слици од речи, јесу само песме које су *целе леје*, дакле, целе мудре, дубоко мисаоно искрене и до краја испуњене капљицама горчине изазване болом изнова доживљених прелома/боли у самом средишту до краја незацељивих рана, или жигова испод само песни-

ку/вечитом дечаку видљивих ожиљака. То су те Вујчићеве *лирске слике* са страница књиге „Докле поглед допире“ које су толико животно присне да упијају погледе из сваке даљине, потом и све трептаје из доба детињих радости и дрхтаје које за собом оставише многе упитности и неодгонетнуте зачуђености, зебње од страхотних снова... Поетске слике су му често и немило импресивне толико да оног који им се, дубоко удахнувши, с поверењем и отвореним очима преда, вртложном спиралом готово магичне лирске (ис)повести односе до самог дна пређашњег недовида у себи. Изроном, након што се у трену додира дна сачуваним зраком оствари услов за повратак, могућа је изнова светлост а њоме и суочавање са собом садашњим, можда и трајним: *„Светлости је брза. Најтеже зраке падају као стирелице. Волео бих да видим оно што и оне виде. Поглед ме вуче/ у даљину. Ошуда незадрживо, навиру слике./ (...)/ Скупчени уљови се расветљавају./ Из црних ојни просија се шаренило боја./ Светлости мили и мами. Осећам радости и страх./ (...)/ Гледам оно што сам већ гледао./ Да ли ћу се нагледаћи? (ДАНИ, И, стр. 73).*

Полазиште свих погледа у свих седам лирских кругова књиге „Докле поглед допире“ Николе Вујчића „скривено“ је у изнова пронађеним и препознатним сликама/призорима у простору/даљинама његовог детињства. С тога не изненађује пропратна мисао, као одраз читалачког доживљаја при одгонетању оног суштинског у нити која повезује све кругове/вртложнке, у њима и све погледе из времена прошлог у трен садашњи, да је управо овом књигом, књигом потпуног стваралачког зрења, на себи својствен начин, искуством личног удеса вечити дечак, а сад песник/човек горког животног искуства, наравно, њему примереном самосвојношћу поетског концепта којим се поодавно издвојио из мноштва, поткрепљује Фројдову тврдњу да је *детињство родитељ човекове личности*. Истовремено, негде из прикрајка, из увек отржењујуће хладовине крај оазе читалачког незаборава у мисли аутора ових редака при ишчитавању ове Вујчићеве, и у његовом опусу јединствене књиге, „чује се“ и глас/наук саздан у стваралачком кредоу *Анђона Павловича Чехова*, тог мага у откривању људске душе и зиду људске равнодушности: *Сав смисао и сва драма човекова је у њему самом, а не у спољашњим манифестацијама.*

Фројдовско одређење човековог саморођења, али и могућа одгонетка упитности откуд у нама и оно знање које од никог до нас раније учењем није стигло, а без чега, засигурно, не би било ни креативне/поетичне самосвојности, па и изузетности, јединствености у мноштво, садржана је и у овом лирско-медитативном запису *Марине Цветајеве*: „Осећање израније и боље све зна...Осећању не треба искуство, оно одржиће зна да је изгубило./ Осећање нема шта да ради на периферији видљивости, оно је у центру./ оно само је центар./ Осећање нема шта да тражи на путевима./ Оно зна да ће доћи и довести- у себе.“

И доиста, у многим Вујчићевим песмама заискре

стихови/мисли које су сплет/рој искрица касних спознаја себе трајног а из времена давнопрошлог, којег, попут Сизифа, непрестано пр(а)ти, или погледом из даљине изнова одгонета, као у песми „ИЗ ДЕТИЊСТВА“: „ Далеко је сџабло крушке о којој би ти најрадије/ џоворио. Храџава, накосџирешена ојна хладноће од/ удараца сада има друџачији дуборез./ О, како сам сићушан у џом дворишџу./ Трошио сам се као сјај на сџвари, усџуџи џледајући,/ џприближавајући се џрозирносџи./ Да ми речи све знају!// кликџао сам у скровишџу склоџљених дланова./ Теретџу мој, да ли ћу џе моћи вући?/ (...) (Божје, кад си сџварао, да ли си се замарао?)// (стр.13). Ипак, или за разлику од митског волшебника, песник речима и „осећањем израније“ чини тако да му се заборавом, све са нераскидивом сенком и камена и човека са теретом у себи, у амбис не стропошта. Неминовност је то, јер, казује Вујчић у песми „Мера“ (која није на страницама ове књиге): *Прошлосџи не џресџаје да долази./ Тече из будућеџ. Нахруџљује!// (...) Смањио се размак до оноџа у шџа џледам./ А шџа он мери?/ Тај милиметџар, у овом бескрају.//*

Врсног писца, било да је реч о приповедачу или о песнику, а тек о проницљивом есејисти са добрим осећањем за метафизички п(р)оглед у скривено, у хамвашевско *невидно збивање*, одликује/открива ванредно умеће да пронађе, одабере и расветли оне тренутке/детаље на којима се темељи целина од приче, од песме, а тек доброг есеја, који је неостварљив без алхемичарског умећа писца-мудраца, јединства Мистеса и Мага. Управо на такав, хамвашевски начин, и с таквим лирско метафоричким, али и веома присутним и у питку лиричност утканим метафизичким нервом, Никола Вујчић твори песме са примесама и есејистичког, аналитичког. С мером оствареног приступа у предочавању оног суштаственог у поетском призору, (про)налази и сведеном и питком лирском сликом, у песми предочава само онај драматични, или садржајем довољно уверљиви трен из времена прошлог и у простору завичајном/детењем. То је онај трен кад и слика њиме остварена бива искра која настаје као да је удар кременом о кремен. Судар је то, изнова сучељење са давним призором при наставку хода лавиринтом свог једино горким сећањем од незаборава сачуваног доживљаја живота. Оног његовог делића када је „само“ осећао а није знао да је песник, па је време и оно теретно у њему које непрестано носи а именује га као „мој живот“, дечак мерио само погледом у далеки, жуђени циљ и не знајући да је смисао кретања не само у достизању циља, него у путовању до места после којег више нема ни простора, ни времена, тиме ни погледа. Јер, пред сумрак, трен уочи уласка у таму, у мрклину, веома је битно с каквим се сећањем на дан одлази у свет неизбежног Несмираја: „Поџлед ми је исџоџила даљина. Осџала је/ само црџа која реџе небо./ Излећу искре и/ односе светџлосџи. Сџабло јаблана сџаја земљу и висину. Боли ли џо месџо, џде се забио/ њеџов шџљати врх? (СУМРАК, стр. 54) То место или тај трен коначности до нас никад не стиже, индиректно упозорава песник док расветљава језу оног трена када се први пут детењом

знатижељношћу упитао „Где њочиње небо“, при сећању на мирис липе у време јунског браћа „жућкастих минђуша“, „приврешћен њодегом за жрану која се љуља, јер се њлаши испружене руке“, увек намеран да „само обрађује свој врт да бих живео од мириса ружа“. И непобитно је: какав је у лепоти, у пуноћи, или у сртепњи био тај детињи доживљај света, такав занавек у нама и остаје.

Иако смрт (као појам је ту и тамо присутна) није средишни лирски мотив у овој књизи, лирско слово о неминовном ходу/пролажењу и незаустављивом пристизању/приступању у оно где ћемо се неминовно наћи, у простору испуњеног тишином, (поимајући тишину као средиште свих душа, лирским словом изазваним осећањем о властитој, као и о трошности свега оком видног), песник Никола Вујчић одражава/рефлектује понајвише оно тешко одгонетљиво у себи. Погледом у себе/промишљајем након свих препознатих даљина, истовремено трага и за одговором на питање смисла, најпре свог, потом и свеколиког доласка на светлост. Поетске, лирско-медитативне слике/призори из завичајног простора, стазе детињства, родни дом, затрављено двориште, („О, како сам био ситиушан у њом дворишту...“) погледом из средишта ока изнутра обасјани непрегледни и тренуци у њима, призори у које песник изнова, из садашње даљине, као и увек до сада – самотан улази и из којих, очито је, не може миран да се врати у свој трен садашњи и у простор сваком видљив... Све су то навиљци од бола из времена које песник носи у себи, простори од свесажимајуће даљине која је, заувек, место његово не само физичког рођења. Место рођења доиста је и сав онај простор и трен у њему у коме смо свесно спознали себе. Ту се зачиње и време и линија/путања узрастања од првог корака који је неостварљив без пада, до сигурног хода, како би, бивајући човеком, све то оставио и кренуо путем сазнања/успона до све већег камена на релацији земља-небо. И такве слике туге, страха и незаборава, као и те тренутке несавладивог бола могуће је стварним сагледати, а тиме и разумети, тек под пуном светлошћу а која бива сажимањем свих даљина, оним *иза* и оних *сага* – свуд око себе. Ослушкивањем, при том, и дрхтаја у тихости која се догађа кад се, управо под таквом светлошћу, временом шири и простор у који смо поринути, с мишљу да нас доиста има подједнако и у свом минулом и у животу који још пулсира, кад се испунимо несвладивом/теретном празнином и осећајем апсурдности, затечени и заточени испред зида од непролаза, од непрозира, од нечуја и невидела, ухваћени у клопку између два празна длана, исцрпљени и застрашени пребрзом стварношћу, под теретом празних речи, самотни и малени између недостижног, које је Небо, и тврдог, које је Земља: *Да сам као њрун, у оку, сваки ојис/ ѡрејивара ме у кривца./ Да је свети сјворен ѡрема овој слици коју гледам,/ био бих невидљив. Или, можда бих био само зуј,/ оѡребан од додира,/ у ѡежњи да ѡсјанем реч која би ме наѡварала на/ нешјо ѡанко као лед, ѡоуцао у сојсјивене ошјрице./ Сјарио сам да бих ѡи ово рекао, ѡоуѡи вајре која је/ ѡрејиворила оно сјабло у ѡејео који се,/ хвајајући даљину, расјейелио.//* (ИЗ ДЕТИЊСТВА, стр.13).

Ходом/пролажењем све ближи трену кад бивамо безречни/скамењени између два бескраја која су, давно већ, у оном простору и времену од незаборава, детињим оком виђена и упамћена, у споју усправним стаблом, не ма каквим, него стаблом високог јаблана, оним које је дечаку/песнику вечни стожерник и оријентир, па и крушке у (сада, након избега, изгона, нестајања...?) затрављеном дворишту око чије крошње је светлост и бива живом иконом, то стабло незаборава, уз које се бивши или вечити дечак, у мисли, сећањем, још увек вере са намером и вером да ће испруженим ручицама, кад својим телом „продужи“ вертикалу, успети да задржи то небо да у сумраку не падне, јер: „*Шта ако му се уруши свод, ако ђрсне/ као мехурић сајунице и сирштии нас/ доле, у хрти, сийне-сићуине?/ И данас мислим да је небо – сјоро крећање/ оџромне ђовршине у којој је светлост/ ловац који се ђрикрада џоџово неџримеџно. / Осећам џо нежно, лукаво миловање. / Ено сџабла, уз које сам се верао, да бих ушао у њеџова неџра./ Свуд око мене је небо./ Свако има своје небо./ Ја своје носим.*“ („НЕБО И ЗЕМЉА“, стр. 30).

Светлост, даљина, ђоџлед, тиишина, време, реч(и) и зид кључне су речи у песмама (не само) ове књиге Николе Вујчића. Готово да и нема песме на страницама ове ванредно добре, у сваком погледу зналачки остварене књиге „Докле поглед допире“, (овенчана Наградом „Мирослав Антић“ за најбољу књигу 2010), а да је без речи светлост, или да синонимом, слутњом/сенком не допире, ма и посредно, кроз исказ о даљини, о тузи, или о жељи, о ђутању, или о додиру, па и о самом свом погледу у све што успут сагледава, па и у само своје лице, макар то био одраз у води/барици на улици, у капљици јутарње росе на листу, кад се у истом трену и истом простору, истовремено, огледа и делић небеског свода и лице оног који је на трен, сензацијом овом заустављен/ слеђен застао несигуран/упитан: на коју ће страну? Горе, где више нема неба, или доле, где више нема земље? „*Између ђоџледа настјаје ђрича. Тиишина је/ развучена и светлост је џлача, ђа се љеска./ Неко, најсличнији мени, као да је мој близанац,/ ђреџворио се у мене. Тако сам ушао/ кроз тјај оџвор, чак до дна, мереџи џа./ Па, да! Прошао сам кроз сџакло и лед,/ кроз џо, видљиво, до/ невидљивоџ*“ (ОГЛЕДАЛО, стр. 24)

Светлост, како је мирски а христијанским духом поима песник Вујчић, није та која открива, него оно што нам она чини да *џре-џознамо* то *докле ђоџлед доџире*. Поглед који крстари пределима душе која је једна, у свим временима и у свим пределима, вечно детиња, јер у забрану је, ушушкана од свих осипања, бедемом недогледа заштићена од сваког истека. Она је саживот, као што је и сам живот *сџање душе* (Нацуме Сосеку у роману „ДУША / КОКОРО“).

Повратком простору и добу детињства и неискорењене завичајности, бива светлост и сазнање себе, бива утеха и нада, бива смелост и лепота, бива накнадна снага (уз ону ненадмашну жељу детињу), а временом/зрењем, погледом из таме, кроз ожиљке у светлост, отворена је могућност да се збирањем свих даљина докле поглед допире, коначно и са сигурношћу схвати и прихвати истина:

Оно невидно у нама, као и невидно и нечујно свуд око нас, битније је и трајније, па и пресудније, од свега „доиста“ видног, све/чујног. Оно наизглед тек непостојано, као и оно све/недодирно из времена детињег – младачког, хитрог хода/верања по хоризонтални и по вертикали, доиста је и чујније и присније од свега што нам далеким и од себе самих неодбрањеним, треном у коме поглед лакше допире до краја оног што нам преостаје, него до оног што свему претход би, уништава слух и увек жари/пече прсте:

- *Жудио сам за њом даљином. Ето ње, сад у њој!/ добацује ми неко из ње невидљивости./ Зањихао сам се у њеној сјајној светлости, као да сам у/ заљубљеном чамцу, на сред јучине./ Он ће ме даље одвести./ Заједно смо сјарили, помислио сам, убрзавајући га завеслајима./ Неко ме зове, из дружбе собе, примакнула ми се даљина./ Даљина је и одакле сам отишао. Даљина је прозирни зид./ Гледам, и не одазивам се./ Речи обнављају свет, кад се додирну, сведоче о њему као да је мој.// (ПУТ, стр.46).*

Вујчићев лирски исказ ослобођен је свега сувишног, а што је, у погледу његовог потпуно заокруженог „личног печата“, веома битно истаћи као једну од препознатљивости у свеколиком знаковљу његове давно потврђене самосвојности засноване на јединству традиционалног и урбаног, припадањем више поетици егзистенцијалности.

Песме су му проткане дубоком, не и патетичном емотивношћу, не и безразложним жалом за минулим, зебњом услед оног удесног, оног што погледом до њега допире а увек је иза видикове линије. Ту су и песме са садржајем сведене дескриптивности, виђене/доживљене посредством најбитнијег детаља у простору, снажном рефлексijом уграђеног у питку, једноставну, јасну поетску мисао. Песмама, које су често веома блиске поетици граничних стања, усредсређеним на детаљ, уместо оног традиционалног, наративног, бојом речи прозирни призори који су „дозвани“ из дубине сећања, бивајући потпуно довољни да се „кроз њих“ види и све оно друго чији су (пра)одрази, рефлексija. Зашто платно „прекрити“ облацима, звезданим небом, кад све видљиво бива и „портретом“ у капљици росе, на листу или на длану, капље/сузе у којој се огледа и небо и онај ко у њу гледа и погледом све(т) око себе мери, размиче и примиче: *Гледам/ како кај росе клизи по листу/ да би видела/ своју дубину,/ а онда се дуго/ и зрчевићу/ држи за руб./ Да се не ућоји/ у ономе што је видела./ Разнесена – она је и жртва/ гледања/ јер је и сама огледалце/ или нечије око,/ а може бити - и суза/ која је једини сведок./ Можда је то/ баи суза/ оног који ово гледа.// (ПОГЛЕД, стр. 29).*

Како су постварени као интроспективни одјек/одраз тихог непробола и од исцељујуће носталгије, те се и доживљавају (и тиме потврђују) као странице тајне књиге чије је име човек, песме са страница дела „Докле поглед допире“ одраз су и оног што *Тин Ујевић* у једном од својих есеја дефинише као *касне сјознаје*. Погледом из

трена неминовног (садашњег, самотног) у оно двориште одакле је немиран, свега жељан измаглио, отпловио, одлепршао ка далекој светлости, ка огњу од живота и где се, као и све друго чега се ватра дотакне, *распљелио*, песник стиже до оног суштаственог у својој судбини, у свом бићу. До сазнања да се *речи прозори*, да је све од Творца задато, *све што је на овом свету ситно / нестало је од суза./ Овај каменчић, видиш га,/ моја је суза.//* Стиже до самооткроења да су речи и разговор *наше огледало*. Даљина је најнепрегледнија ако је у нама самим/теретним препознајемо. За њу *праињају речи* и при- свајају је, те тако стижемо до истине да су речи попут мехурића на води, *зачас и на сам дах, прсну и оставе празнину*. Следи, не само песнички) наук/сазнање, као сукр(и)вица из изнова касном спознај- ом отворене ране, мелемна поука: *Зајмо/ заћућимо,/ да из речи ништа не процури./ Да у њима, тек зачућући, то/ далеко, сасушено сећање/ од кога смо саздани.//* (ЛИЦЕ МЕСТА стр. 18).

Најбоље Вујчићеве песме су оне у којима су (или: кад су) у њој сабране све оне у његовој поетици кључне, рекли бисмо и усудне, већ издвојене речи: *светлост, даљина, поглед, суза, реч, зиг*, а између свега докле поглед(ом) најпре аутор, потом и читалац допире, дише, такође једна од кључних речи у метафоричном, снажно симболичном песниковом вокабулару, реч *тишина*. Погледом, у тишини, у све што му је и сећањем, ма како далеко, и стварносним треном, надасве у самоћи, заувек тако блиско, а доживљено је изнова и без ропца, као да је и оно што у песму није стало такође читљив, чујан и једино стварни ехо свему што се може „чути“ при разговору са Свевидећим у самом средишту васељенске немости, или све/мирске неумштости. У том погледу, чини се, најбоља је, и као примерена поткрепа овој тврдњи, песма „Пут“. Пут као синоним за живот који је дуг, јер води кроз невоље, непроходе и неповрате, кроз блато које оно што кроз њега ходи у даљ загледан успорава, крати му корак, у себе би да га слије... А кад све мине, простором оним докле поглед допире: ... *Сијају прагови/ сече ме поглед. Отикнућу, тако у даљину/ носим све што имам. Мокре су ми очи,/ свака суза/ отвара нову слику (...)/ Погледом мерим само даљину,/ размаке њених набора,/ Оооо! вичем, и ослушкујем докле то дойде. Шире се дрхтаји...//* . (ПУТ, стр. 45).

Све на том пут/животу, пост фестум виђено, личи на облутке (што је само привид), а уствари су *илодови* које је *време* окаменило. Личе понајвише на исколачене очи које виде како *један камен испод другог завирује, јер тесно му је место*. И ма како негостољубив, пуст, беживотан био простор којим води тај пут, другог му нема. Само ту се, на том путу, може чути да *шуми светлост*. При осврту, из угла, или са места одакле се пређени/преживљени пут/ простор и ход/траг њиме, властити живот најбоље види, а све докле поглед допире, (можда управо треном самоће, кад *светлост сасече дан на пола* и кад соба бива *дубока њина* у којој песник управо у том трену „*проналази остатке прошлости*“ („Ноћи“, стр. 67), слика се, у поне- ким нијансама, детаљима боље осветљеним, увек изнова друкчијом показује. И бива само даљина, никако сећањем изнова живот. Бива

само *дно даљине*.

Даљина, која као честа (кључна) реч у песмама Николе Вујчића бива и другим именом са значењем све пунијег, све теретнијег, али и све даљег живота, истовремено је и оно одакле смо (одавно) отишли, па се доживљава и као давнина: *Пољедом* - вели песник - *мерим само даљину, размаке њених набора*. Могуће је „измерити је“ само ехом оног што је из нас отишло и вратило нам се као неминовност, као једини поуздан доказ да смо јаукнули, кликнули, огласили се тишином и невиделицом, макар и дрхтајем. Иако му је тешко то кретање у самоћи, у свим правцима, још је несношљивије то стајање у месту. У кретању је исход/пут будућих успомена: При крају пута, освртом/сећањем све бива даљина, а нама у њој – ми сами дно даљине.

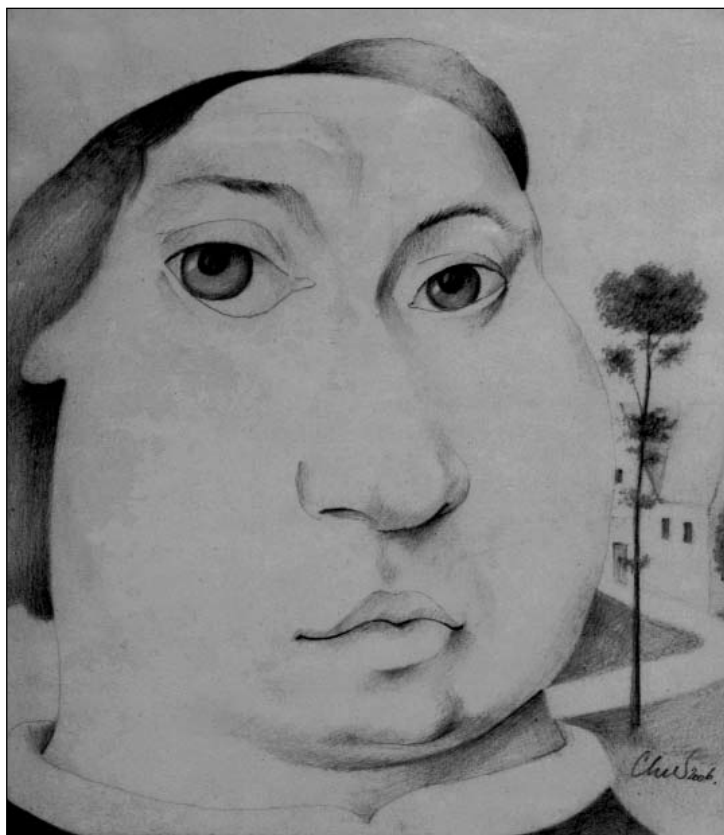
Измерена, сабрана, дозвана погледом, оном свемирском светлошћу из средишта ока, даљина је и друго име празнине, пустоши, свеколике невиделице. Стижући до линије непрохода, за песника је она *прозирни зид*. Било куд да идемо у било шта да се загледамо „*тај заривени пољед, који ти држи*, - вели Вујчић - *боли, кад се одмакнем. А даљина се и не помера*“. Или, како то вели у песми „Небо“ (стр.55): „*Пуне су ми очи даљине./ Кад гледам, виђено ми се испречи/ као зид./ Али, ја волим то иза,/ то плаво, које ће ускоро, бити црно.*“

Лирски записи о даљини, о светлости, тишини, о смрти, тескоби, самоћи, непрегледу, о невидном и нечујном, о завичајном простору који је погледом у даљину (у свим правцима) занавек упијен и сећањем сачуван од промена, од неминовности/нестајања, о јутарњој роси, о снази светлости, небеској, као и оној која увек зрачи из људског а драгог нам ока, надасве и сам начин на који песник *залеђене слике* свог живота, свеједно да ли стварног или сневаног, изнова проживљава, а све виђено/доживљено овом књигом у једно ткиво уткано, сугеришу мисао о блискости Никола Вујчића, у погледу осећајности према невидном стању, нечујном и недодирном, само наизглед, имагинарном, са поетиком и филозофијом Беле Хамваша, који, у делу „Невидљиво збивање“, осим осталог, записује и ове речи: „*Сваки песник поново, изнова и испочетка почиње и мора да проживи до краја судбину која је њему посебно намењена... Светлости се претвара у благослов само ономе ко и другима од ње даје... Срећа је оно из чега су рођени богови*“. Блискост са Хамвашем и по томе како је јасним сликама, без апстрактног, или разговорног/сувише наративног, у погледу стила и без тешког *иро-дијанског језика* Вујчић у себи сачувао оног који се, као и дете, сваким погледом и радује и стрепи, који се виђеном/изнова доживљеном и чуди и одгонета га, ишчитавањем ожиљака коначно разазнаје и ставља на место где му је (у властитом) животу недостајао.

У седам лирских, а безимених кругова књиге „Докле поглед допире“, светлошћу жудње за животом, из песме у песму до препознавања/обелодањења (без речи које творе свет невидне) велике лирске ниске остварене дајмоновским језиком. Јер, *песник је*, по Хамвашу, *оно биће које користи језик. Ни разговорни језик –*

поремећено средство; ни стерилни језик, иродијански језик аистирак-
тине невиности којега се Маларме толико ужасавао. Песнички језик
је дајмонички језик, који традиционално песник чува у себи сва имена
Сила свемира, чува у себи мађијске, чаробне знаке којима се
ослобађају или обуздавају Силе - чува у себи сећање на божански пра-
лозос. А пралозос – вели Хамваш – је реч која твори бивство, која
твори свети.

Сродно Хамвашу, али на свој начин, песмама/сликама које
се ишчитавањем доживљавају као светлост која стиже из дубине
неба, Никола Вујчић у песми „Молитва“, где је и стих из чијег је
делића и именослов књиге, „Докле поглед допире“, казује: -
Додирујући се. То ти језик./ Дланови су моје небо. Неко ме зове./
Одјек ме односи и иако/ мерим даљину... Далеко,/ докле поглед допи-
ре. При малој/ светлости, пријатељу за капице,/ твоје прозирне-
дућасте које су/ заиста моје сузе.

Милослав ШУТИЋ

ЕВОЛУЦИЈА ХАИКУ ПЕСМЕ

(Душан Видаковић: *Балкан/Балтик*, „Либер“, Београд, 2010)

Хаику песма, или “хаику” као готово магична реч, имају посебну улогу у целини песничког феномена. Структура и историја ове песме, иако локалног, јапанског порекла, доспели су до нивоа универзалног значаја и познатости, не губећи ни у једном моменту своју двоструку садржинско-формалну изворност. Та изворност у мотивском смислу подразумева природу, пејзаж једног, јапанског поднебља, а на нивоу језичког израза тростиховну песничку форму. Хаику песма је добар пример да се постави питање о могућној еволуцији не само овог песничког облика, већ и поезије у целини, посебно оне лирског карактера. Одговор у овом смислу је кратак: еволуције као неког сталног повећавања естетске вредности у уметности нема. Постоји нешто што се дешавало и дешава се у виду мотивских и формалних промена појединих песничких облика, а што је, опет на посебан начин, видљиво и у оквиру хаику песме. У том контексту је прихватљива поменута реч “еволуција”. Као утврђена, тростиховна песничка форма, хаику песма се разликује од другог, формално задатог песничког облика, сонета. И док је формална организација сонета (четрнаест стихова у две почетне четворостиховне и две завршне, тростиховне строфе) остала од почетка до данас непромењена, дотле је форма хаику песме на нивоу организације стихова доживела формалне измене, још од самог настанка ове песме. Родоначелник класичног облика хаику песме, Мацуо Башо, није се строго придржавао броја и распореда слогова у тростиховној форми те песме (5:7:5) као једног од правила њеног формалног устројства, што је и до данас присутно у песничкој пракси. Али се тростиховни облик хаику песме уздигао до нивоа симболичке песничке форме, подразумевајући, истовремено, *сажећивост*, као основну одлику песничког израза.

Мотивски слој хаику песме има знатно већу постојаност него њена формална, језичка организација. Сонет је песнички облик чија је мотивска структура много мање условљена од задате форме

као језичког распореда (наведени распоред строфа у сонету је, додатно, условљен употребом риме, док његову мотивску основу не спутавају никаква ограничења). Хаику песма, тачније, класични облик хаикуа, од почетка је везан за један мотив, за природу. И до данас преовлађује оваква мотивска оријентација у хаику песништву, које је постало феномен и по великој популарности, раширености на готово сва важнија језичка подручја. Међутим, како се појам природе мењао више него неки други облици физичког света, или, како се човеков однос према природи, појавом индустријске и технолошке цивилизације, изразито, веома брзо мењао и променио, морала је да се, адекватно тим променама, промени и улога овог мотива у поезији. После почетног, естетског доживљаја природе, у поезији је најпре преовладао пасивни однос према том мотиву, а онда је човеков агресивни однос према природи готово у потпуности ову појаву искључио из онога што подразумева појам песничке инспирације. Једино је, поменули смо, хаику песништво остало доследно привржено природи као песничком мотиву, али и ту, рекло би се све више, долази до мотивских иновација, које, под одређеним условима, укључујемо у појам еволуције једног песничког облика.

Претходне напомене биле су неопходне као увод у стваралаштво једног песника, Душана Видаковића, чије је име, уверени смо, поред значајних песничких вредности, посебно актуелно и у оквиру еволуције једног, хаику песничког облика. Видаковић је стваралац на ширем подручју. Познат је као новинар, аутор великог броја новинарских текстова на које се, сасвим сигурно, могу применити најстрожији критеријуми новинарске професије, али и најстрожија књижевна мерила, јер је то новинарство у сфери културе, са посебним, естетским мерилима. Таква мерила опредељивала су Видаковића и за његово друго, књижевно, односно песничко опредељење. У првом случају, Видаковићево новинарско стваралаштво репрезентује низ текстова који припадају жанру новинске књижевне критике, а који, строгошћу критеријума, сажетошћу и критичко-књижевном формом, припадају најбољим нашим савременим остварењима у оквиру овога жанра. Уочљива је може се рећи природна кореспонденција између Видаковићевих књижевнокритичких новинарских текстова и његовог хаику песништва. У оба случаја долази до израза тежња за сажетим изражавањем, која није само последица неких објективних околности: ограничености простора у новинама и краткоћом хаику песничке форме, већ је једна поетичка и естетичка одредница Видаковићеве стваралачке свести. Онако како се, у фотографији, која је трећа Видаковићева стваралачка преокупација, простор сужава на један мотив, у једном моменту, тако и Видаковићево песничко и новинарско стваралаштво одликује једна врста строге језичке сведености, која, истовремено, подразумева и мотивску сажетост, наравно са вишезначним семантичким учинком. Управо је таква, мотивска сажетост, како ћемо видети, најважнији допринос овог песника еволуцију хаику песме у овим просторима.

Могло би се рећи да је једно стваралачко начело обележило целину Видаковићеве хаику поезије, и то начело подједнако важи за његове фотографије и хаику песме. То начело садржано је у мисли Сјерена Кјеркегора о откривању онога унутарњег посредством онога што видимо. Полазећи од става који је ушао у све уџбенике психологије: “лице је огледало душе“, Кјеркегор додаје нешто што је и основна премиса поетике хаику песништва: “...али треба ухватити тренутак“. О овом начелу управо се највише говори поводом фотографије, с тим што, понављамо, оно истовремено открива суштину поступка у остваривању хаику песме. Цитирани искази о човековом “лицу“ и “ухваћеном тренутку“ саставни су делови једног Кјеркегоровог фрагмента, који је Видаковић узео за мото циклуса “Аритмије душе“ у збирци *Брзином воза* (1992). А та збирка је израз неколико стваралачких начела посебно важних за иновације у оквиру хаику песама, које су у центру наше пажње. Већ наведена синтагма “аритмија душе“ доноси нешто ново у односу на поетику класичне хаику песме. Док је основни циљ те песме било хармонизовање душе путем уосећања у природу, дотле Видаковићева синтагма упућује на “аритмију“, као нарушавање склада те душе, што је условљено убрзаним ритмом савременог живота, али и крајњом неусклађеношћу у међуљудским односима. Новина је, дакле, утемељена у антрополошким чињеницама, које, између осталог, условљавају појаву ироније, која је крајње наглашена, драстична, јер се само тако могу песнички изразити парадокси савременог живота. Таква, разорна иронија покушава да прати изразито дисхармоничне социјалне појаве савременог живота, а истовремено, у нешто блажој форми погађа и само песничково “јаство“, као стваралачко изходиште савремене хаику песме. Тако је необично инвентивна у својој благој ироничности следећа посвета на почетку збирке *Брзином воза*: “Сјајном типу,/мом најбољем пријатељу/Душану Видаковићу,/с поштовањем“. Степен ироније у наведеном антрополошком контексту повећава се у следећој Видаковићевој збирци *Исцрпљивање ничим* (2003), посебно поднасловом те збирке: “Хаику из доба горчине“. Ту већ долазе до израза социјални мотиви, тек назначени у класичној хаику песми, а сада исказани у афористичкој форми са благом хуморном нијансом: “У реду: игре./ Једино не знам где ћу/тај хлеб да нађем“.

Најразорнија иронија блиско је повезана са Видаковићевом основном иновацијом у хаику песништву: увођењем урбаног пејзажа и мотивске преокупације призорима свакодневног живота. Проширење мотивске основе хаику песме на урбани пејзаж, боље рећи на урбани простор, јер се тешко може говорити о градском пејзажу, најизразитије је у поменутој збирци *Брзином воза*. Неминовно је то значило и премештање хаику визуре са једног облика живота, сеоског живота, на други, градски живот. И док су у првом случају преовлађивале слике природе у чијем се контексту слободно одвијао живот људи, у другом случају се намећу призори градског живота. Суштинска разлика између једног и другог, у

основи упућује на проблем прозаизације песничких мотива. Тако се песник нашао у ситуацији двоструке стваралачке обавезе: естетизовања прозаичних песничких мотива (које је, опет у новије време, приметно обавезујуће захваљујући продору *ружног* у уметност), и песничког, језичког обликовања таквих, прозаичних мотива. Наравно, коначни уметнички домет не зависи од овакве мотивске условљености, јер је у крајњем случају у уметности важније оно “како” него оно “шта”. Овакво песничко осмишљавање, управо због контраста, захтевало је и посебну иронију као опробано средство усмерено против парадоксалних ситуација савременог живота. У градском животу доминирају отуђеност и неспоразуми зато што су људи непосредно упућени једни на друге, као у кавезу. Ту се, опет снажно иронично обојени, појављују призори социјалне беде, које хаику форма стеже у упечатљиве сликовне утиске: “Циганче дрхти./Сузе буђи цеди руб/картонске шупе”.

Недавно објављена Видаковићева песничка збирка *Балкан/Балтик* (2010) представља један нови песников иновацијски продор у традицију хаику песме. Већ сам наслов ове збирке указује на правце кретања песникове инспирације. Збирка је, како ће песник на више места истицати, омаж познатом шведском песнику Томасу Транстремеру, чије су песме преведене и на наш језик и чији ауто-поетички фрагмент отвара Видаковићеву збирку. У том фрагменту Транстремер каже да су његове песме “места сусретања”. Различите појаве се у тим песмама “ненадано доводе у везу”, с тим што су повезане појаве “супротности”, али песник, односно песма те супротности “претвара у везу”. Довођење различитих појава у везу стара је девиза песничког стварања. Ипак је у новије време та девиза добила замах идући у два смера: у правцу спајања што удаљенијих појава, које има корене у романтичарској чежњи за даљинама (суматраизам Црњанског је постромантичарски израз овакве тежње); затим, у настојању да се приближе и повежу појаве које су различите до изразите супротности, и да се тако покаже како саме крајности кореспондирају, како поезија једина мири те крајности, постижући оно што су руски формалисти, почетком двадесетог века, идентификовали као *онеобичавање*, очуђење (*остранение*). Надреалисти су посебно тежили остваривању необичних спојева, чиме је њихова поетика непрекидно обавезивала стваралачки поступак да спаја неспојиво и тако нас, из стиха у стих, изненађује. Већ сам наслов Видаковићеве збирке показује тежњу за спајањем удаљених подручја, Балкана и Балтика. То није само географска перспектива повезивања различитих предела, већ и кореспонденција различитих области духа, менталитета, језика. Видаковић се, међутим, у овој збирци не задовољава само спајањем онога што је удаљено као нешто на први поглед неспојиво. Оваква веза за њега је оквирна, структурна претпоставка продора у дубину, где се значењска димензија речи једва препознаје, јасност прелази у нејасност, а прелазак од значења према смислу максимално затамњује херметичка форма, стављајући читаоца пред задатак одгонетања и иначе

сажетог израза хаику песме. Кратка хаику форма је, дакле, у овој збирци послужила да се једноставна класична хаику песма, која својим јасним изразом и предметом најчешће кристално јасно дефинисаним, али са зачуђујућом моћи вишеструког значењског и мисаоног учинка, сада замени речима од којих свака захтева мисаони напор усмерен у неколико праваца: у правцу препознавања предмета, па разлучивања различитих, разнородних спојева предмета, праћења необичних асоцијација таквих спојева кроз херметизовану форму, до одгонетања нејасних значења и дубина само наговештеног смисла. Оваква, веома амбициозна, у традицији хаику песме свакако иновацијска поетика има доста убедљивих резултата у најновијој Видаковићевој хаику збирци. Док Башоов хаику, избором крајње једноставних облика природе, директно покреће у нама таласе меланхолије условљене тим облицима који непогрешиво утискују у нашу свест идеју о пролазности свега, дотле поједине песме у новој Видаковићевој збирци, као и модерна лирика у целини, траже од читаоца улагање мисаоног напора, како би се разумевање ускладило са одлучујућим естетским доживљајем песме. Био је за настанак таквих песама заиста неопходан велики “рад у језику”, како би хаику песма, тек посредно, преко поменутог разумевања, не директно него индиректно, изазвала естетско узбуђење, естетски доживљај који увек, макар накнадно, доприноси хармонизовању читаоцевих осећања и мисли.

У складу са начелом довођења у везу различитих појава, предмета, стања, појмова, о коме говори Транстример, истичући распон тих појава од “сићушних појединости пејзажа” до уметности, природе, “индустрије”, и Видаковић у овој збирци повезује појаве које су удаљене једне од других толико да је тешко одмах уочити било какву сличност међу њима. Речено је да такав поступак подражава надреалистичка поетика, али, док се надреалисти често препуштају непосредним токовима свести под непрекидним утицајем подсвесних асоцијација, дотле је у Видаковићевим песмама поступак спајања различитих појава стално строго контролисан, имајући у виду како језик, његове денотативне и конотативне димензије, тако и непрекидно сажимање, које доводи до херметизма. Већ на први поглед читалац поставља питање у каквој вези могу бити “нагли пупољци” и “вилински коњиц”; “тврди члук” и “акварел”; “харинга” и “став”; “прождрљивост” и “бленда на доку”; “рајс-фершлус” и “пена”; “абдомен” и “игра”; “балдахин” и “алге”; “крупчићи” и “нада”; “захвалност” и “архипелаг”; “сврдло” и “скромност”; “шарке” и “уштап”; “тресет” и “еп”; “тапија” и “варјаштво”... Али, када се пажљивије сагледају различити контексти наведених лексема, међу њима онај пресудно дистинктивни али и обједињујући контекст песме као целине, уочава се њихова двострука, директна или индиректна повезаност. “Предмети” именовани овим лексемама или се поистовећују, или се приближавају путем асоцијативних веза, поринутих дубље, некада недокучивих, али оријентишућих у односу на нарастајућу жељу за разумевањем. То овде

одржава интересовање за “авантуру” песме, које у сусрету са хаику формом није епски размахнуто, већ готово тренуцима омеђено, ако се не рачуна, овде заиста неопходно, поновно кретање од почетка. Уочљив је у Видаковићевим хаику песмама поредак ствари у коме се назире исти паралелизам душевних стања и објективних појава, карактеристичан и за традиционалну хаику поезију. Али је тај поредак “поремећен”, далеко од природног редоследа, “измештен” условима укрштаја супротности и потиснут дубље, понекад до краја несагледив. Дакле, тек нам хаику песничке целине, како коначан облик, омогућују трагање за значењима наведених лексема:

Препотентнији
од наглих пупољака.
Вилински коњиц.

*

Харинга става
у тишму пристаништа
баца збуњеност.

*

Да, крезава је,
али и прождрљива:
бленда на доку.

*

Језа сигнала
у абдомену игре.
Еклипса после.

*

Рајсфершлус пене
спојен иза пучине.
Недостајање.

*

Гледамо исто,
видимо различито.
Балдахин алги.

*

Насукали се
низијини надимци
у нервну лозу.

*

Лацман маине.
Ништи захвалност дужну
архипелагу.

Наводимо сада неколико Видаковићевих хаику песама чија је значењска димензија ближа језичком изразу: “Кошута схвата/фалш рога са чистине./Лов на храстове“. “Шта год причале/плаже самице мисле/на стару љубав“. “Уземљен ветар /непристрасно пустоши./Клупчићи наде“. У овим и неким другим песамама видљив је моменат неочекиваног обрта, изненађења као поенте песме. Такође се примећују два супротна, у поезији често присутна поступка: персонификација и опредмећење. И у претходним песамама постоји слична стваралачка законитост, само што су тамо, уз необичну експресивност појединих речи, асоцијативност, значењска димензија, идеја и смисао песме скривенији испод завесе херметичких структура. Али то не значи да је изневерена *логика* песме, јер је песник ишао посредно до смисла. Могло би се рећи да је Видаковићева хаику песма све наведене елементе “...савила/У витке токове/ Заплетом правила“, како је у својој антологијској песми “Арабеска“ Винавер закључио о песми уопште. А што се тиче песничке нејасности, могу се имати у виду различите потврде њене легитимности, па и она која потиче од Херберта Рида: “Поезија остаје у нејасноћи - она је, на неки начин, сама нејасноћа“.

trag i{~itavawa > Miloslav [UTI]

Анђелко АНУШИЋ

ДОБИТ КОЈА СЕ ДЕЉЕЊЕМ УМНОЖАВА

(Мирослав Лукић alias Белатукадруз: *Лас вилајет/анонимна хроника/*,
одабране песме, Младеновац 2010)

“...Књижевност не може ништа поправити!/Али дрво може.
Свако дрво. Сваки извор./Свака воћка. Свака њчела./ Сваки мрав../
(Друго сњевање сна: плућа). Овако пева, с горчином, али и са надом
(заборављених) источњачких мудраца и малобројних, сурово
истребљених српских ратара “да пропало није/кад пропало све је”,
Мирослав Лукић у својој књизи одабраних песама чудесно
насловљеној: “Лас вилајет”. Горчину, древни бунт, иронични отк-
лон, и немогућности данашње (и вајкадашње!) песничке/песникове
позиције, његову благовесну отпалост/оштрисаност од света која се
контраверзно једначи са, на једној страни његовим “дрским
уљештвом” и “хајдучијом” у постцивизацији, и на другој са анон-
имношћу и (само)потирањем до непостојања и небића – ту и такву
расколничку позицију песникову, Лукић “додатно” апострофира. Он
понајпре своје име и презиме претапа/асимилира у псеудоним,
колико чудноватог, толико и замршеног и тајанственог (арабизо-
ваног!) назива, а (могућег) и помало збуњеног читаоца својих пес-
мотвора (успутно) упућује на то да је овде реч тек о “анонимној
хроници” која ће ретко кога, и ко зна када, занимати! У духу стар-
их мајстора и неких поетолошких теорија, “одричући”, на неки
начин ауторство својој поезији, и “редукујући” њену узвишену
духовну мисију на дискурс пуке хронике, он перспективу тог зани-
мања (могућег царства поезије које ће доћи!) као да одмиче далеко
у будућност, у окриље њосвећене и њросветљене књижевне архе-
ологије, препушта милости, етици и знању неких других, бољих,
нових истраживача и поштовалаца ологошене Речи. Премда је,
можда излишно, јер је одвећ познато и испражњено од свог
првотног значења, али мора се рећи да се и овде потврђује давно
умилостивљена стара спознаја да је само истински песник (као и
интелектуалац) увек на страни живота и наде – и онда, поготово
тада, кад је наизглед неповратни песимиста, дефетиста, нихилиста,
разорни критик, истински брижник и непоправљиво сумњало, као

што је то Лукић! Већ самим чином стварања, у свакој својој песми или књизи, песник увек изнова, на стари а опет нов и непоновљив начин, преиспитује сопствене стваралачке и моћи поезије као такве. Њене могуће, “опипљиве” утицаје и домете у језику понајпре и културној традицији којој припада, па онда, неизбежно, и у (властитој) социјалној крлетци, овоме резервату сасвим по мери вишег прима-та! Управо отуда, из двоструке позиције самопропитивача, извире моћ поезије и њена непресушна “свежина света”, упркос свему. Зар се данас, баш на опиту поезије као *слабе силе нејаких и ђоражених* – не одсликава и одражава она вечна апостолска премиса, постулат сваког стварања и опстајања: *И кад сам најслабији, ја сам најјачи!*

О самом наслову Лукићевих одабраних песама могао би се написати истовремено и микро-есеј и читава студија! Лас је, ако смо на трагу правог “превођења” овог наслова, најмања честица косе, а вилајет значи и родни крај, завичај, али може да означава и земљу вечитог мрака (из народне приче), земљу под диктатуром, земљу без слободе! Асоцијација је, већ у њеном конвенционалном рашчитавању, и индиректна и директна, и није тешко одгонетнути ову сугестибилну арабеску, али нећемо, наравно, остати на овом њеном првом/површном значењском слоју. У наслову је дијалектички спој *малоџ* и *великоџ*, *сићњези* и *величине*, али и *њеџошевска* борба светлог и тамног; слободе и ропства; човека и света; човека и његових унутрашњих мракова; песника и васељене; времена и вечности; рат јединке/ологошене личности и народног/државног, или, што је тачније, светског мондијалистичког колективитета. У ласи/појединцу обитава читав један светли или тамни свет који се бори за свој престо! А и само биће поезије, и биће песничко, јесте лас са пчелињим ројевима заробљених или ослобођених светова. Најзад, поезија као највиша духовна категорија/дисциплина обитава у *физици малоџ*, и оно што окружује ову божанску (или *бозонску!*) честицу, овај жижак, мистичну словесну жижицу, и није ништа друго него један, махом, тамни вилајет! Одавно је очигледно, а Лукић само потписује/оверава ову бјанко меницу, да песнику, али ни нама, “дом није свет”, поготово данас. А опет, нема другог, алтернативног!

Лукићеве одабране песме (1993 – 2003) презентују се у пет циклуса који су већ по својим брижљиво изабраним насловима, моћни поетички импулси зачудне семантичке амбиваленције и нумеролошке радијације, како уочава поетски селектор и аутор поговора овоме избору Душан Ситојковић. Циклус *Фанџазмаџорична историја* раскриљује своје двери велепно, велелепном и рекли бисмо “програмском” песмом “Химере” коју може да потпише сваки истински песник, и стави у предворје своје песничке зиданице. Послушајмо заумни бруј њене звучне клепсирде, погледајмо обиље моћних архетипских слика песме *Химере*:

trag i{~itavawa > An|elko ANU[I]

(...)Химере су ме водиле
и још увек ме воде.
Тишина летиња ритмова, ливада
Слајови хмеља, предања мајке.
Вечности. Химере су њени суседи.

Док ме буду водиле,
ма колико што изгледало айсурдно,
нећу залутати у овој зазубици.

Поново говорим о химерама,
схвативши да су ме четрдесет
и пет година одвлачиле од празнине
и несумњивих знакова пропадања.

Химере воде тим макадамским путем –
слетим цревом за хиљаде и хиљаде –
што се усмије на брежуљак. (...)

Химере су ме водиле уз бреџ,
низ бреџ, и према непрељедним шумама,
острвима млечних печурака, дејинства и јеленака.

Химере су ме довеле догде.

Ова песма је оштри метонимијско место саме књижевности, заправо, метонимијска праслика саме поезије као такве, поезије по себи. Њен егзистенцијални и стваралачки архетип. Уједно, ово је и песников аутопоетички исказ, његова световна и песничка аутобиографија у малом, у крокију, која у себи носи опште, универзалне родословне одлике песничке фамилије. Премда песник на крају ове песме, а почевши ове књиге и њених циклуса, са стоичким миром и сигурношћу каже: *химере су ме довеле догде* – ми никада нећемо моћи сасвим јасно докучити какво ауторово емотивно, духовно и душевно стање уистину изображава овај круцијални стих. Крунску, стваралачку радост досад испеваним/опеваним? Чињеничку констатацију, емпијски налаз о његовој људској и ауторској позицији у свету, оштреној позицији, или оној која је већ одавно зашла у своју суђајну перспективу? Стваралачку вододелницу? Горчину? Равнодушност? Пораз! Епифанију или епитимију?! Естетички кључ? Спознајну тачку, тачку гледишта? Или можда признање “да су привиђења и сенке једини опипљиви доказ да смо постојали на свету”, како каже песник *Д. Ј. Данилов*?

Већ сам наслов овог циклуса наговештава да је реч о препевавању, имагиназовању једног одвећ, за Србе пресудног културноисторијског раздобља захауреног у свој трагични есхатон. Петовековно мраковање под Турцима, косовска епопеја, пад Смедерева у сараценску ноћ, благодетна владавина Београдом песника *Стефана Лазаревића*; *двовековно стиловање/добровољно робо-*

вање под нашим; навештање пошљедњих времена...Магијско пресаздање тог времена и његових крупних, далекосежних догађаја у фантазмагоричну, песничку повесницу, ту својеврсну *литурџизацију* крвавог историјског повесма, поетску визиту тамних места, прати драмска контекстуализација балканског и средњоевропског простора; философско спознавање у једном времену свих (потоњих) времена до данас; њихово дијахронијско и синхронијско рашчитавање у *безообалној садашњости*., што ће рећи: *пиљкање белуцима вечности*! Ево и неких примера за то:

(...) “Између Синоћ и Ноћас,
између 1781. и 1991,
зјати дубоки њонор
из кога одјекује Несрећа
Несрећа би и живој ти могли
да усјосјаве вечну везу
преко Литурџије
Колико познајемо себе
и једни друге?
Шта знамо о оној тамној страни
лица скривеног? О Јанусу...”
(1781 Камен Милисави Сјанковича)

Погледајте слику П. де Косима:
Ошкриће меда
Прошетајте се периодом 1498-1998.
И видећете шта треба да видите

Мишеви читају секућинима старе новине
штампане и пергаментне, кад већ нема
других читалаца: архивара, критичара
и оних који разврставају
Новине и књиге брзо изгледе, пожуће
А мед што више стоји, све је бољи

Мртви су песници и мртви критичари
о њима брине конфесија мишева (...)
(Фантазмагорична историја)

И Мирослав Лукић има своју “гору Љељену”, односно своју митску *Горунову жору* која је песникова гора Маслинска. Али и његов Арарат, јер потрошачка и медијско-вирутелна поплава, *хакслијеви* *рибари људских душа* и *орвелови* *закрабуљени фармери*, помели су и понели човека и његову лепрозу цивилизацију безнадежно, низ воду, да их више никакав Ноје, никоја арка, никоја голубица, никакав Арарат не могу спасити! У часовима литургијског поспремања свог муком стеченог/очуваног унутрашњег (архетипског) света, емотивног и духовног покућства/попутбине, Лукић се Горуновој гори, на Њеним висовима и у архајским дубина-

ма моли, како и достоји *посредничком* чину управљања духа и душе анђелима, а пут Творца. Послушајмо ту молитву у песми “Из Горуне горе”: 5/ *Ако време све једе, оче,/ако коси, као жуњицу коса,/хоће ли да попије/росу са перуника./сузе прејознавања?/Хоће ли да положе/све локве, Горуну реку?/* 6/Био сам једном тамо, сине,/у сновима, низ Горуну реку/Као младић/Тамо је вода до колена боје пейела/А на обали кула камена *пуста црвена/са црним заврановима/Нисам видео ни једну душу.(...)* 10/ *Мртви у жрбовима сањају/све снове уснулих/Кроз снове се објављује нејојамно/Ако прејознајеш негда све,/ако ти се чини много познај крај/Горунве жоре у којој никад био ниси,/твоја је душа била тамо/док је боравила у другом телу/Душе предака се прејорођавају/улазећи у новорођенчад.../Извори и реке имају своју меру/И Родоначелник је има/Мера је овде близина извора/Ту је и вечност рођена.*

Први циклус се завршава на маестралан начин, песмом заумних и архајских призива “Брзалица о ишчезлом”/(На планини Перунској./На гори Горунској), посвећеној 100-годишњици рођења Растка Петровића. Преко ове песме као да је благовесно прелетео сен *костиневског* поетско-језичког каламбура. Или као да се над њом кратко *наднео/замислио* Милосав Тешић, па одустао од ове језичке игралице, јер се није у њој “снашао”! /Дивун – Дивуне!/Вијун – вијуне!/Змијун – змијуне!/Белун – белуне!/Сладун – сладуне!/ Јаши облак, Пауне!/Да *п*ражимо Перуна,*п*рамен Златиног Руна,/од Стирадуна/до Пожуна./Златина утџа,*г*етлић, жуна,/водиће нас/до катјуна,/Стираве Хуна./До жоруна./Зна ли Горун,/или Солун,/или Свети/Илија зна?//Перуника жорска/*п*амти:/ - Сурђун Перун у цијун!/На планини Перунској./На жори Горунској...

(...) “УЗАЛУД, УЗАЛУД!/Ја *п*одигнем *у*стџанак, окупио сам довољно *у*стџаника:/четири *с*тџине и двадесет *с*тираница,/написаних скоро *пре* десет, *пре* *п*едесет *г*одина...(Уредници), пева Лукић у циклусу “Свеска за разговор”. Песник је усамљени (за спољни свет увек залудни!) устаник који подиже буну на књижевне “але и вране”, (али и на креатуре и утварна претварала, свеже *окречене* жрбове, својту свакојаким килаваца и слинаваца, лажних Прометеја и ковача лажног новца, демонизованих месија из циркусног табора дневног света), а понаособ на уредничке дахије и пуштахије у издавачким кућама и часописима. “ОНДА беше 1989. година, а сада је 1995./Он је *п*рочиџао мој Рукопис,/не одобревши *г*а за *п*шамџу./Он је *п*рочиџао мој рукопис,/онако како чворци зобају *п*уцад *ж*розда,/зобао је најкрујнија и насочнија зрна./ Онда је *ње*жов ученик/зобао *ист*и *ж*розд /јесен 1993 – јесен 1994./Мој РКОПИС је у разна времена/*п*рехрањивао *п*а уредника *п*искарала,/и *п*е “*п*исце” које су *у*журали, чак,/и у обавезну школску *л*екџиру!”(...).

“Свеска за разговор” је заиста песникова *сеновиџа/сановиџа*, дневно-ноћна, горко-иронична, *раблеовска*, метајезичка и метапоетска (само)разговорница/утешница, (*разговор у Разговору*) са временитим свакодневљем, са гравитацијским силама земље и њених (паклених) синова саделаних од много *блаџа* и мало *месечине*, окорелих ловаца на власт и златно теле. Ма какав да био

свет - истински песник га, као какав (врховни) божији апостол, увек преокреће/пресаздава у своју корист, у племениту/алтруистичку добит која се, као и љубав, дељењем умножава, тако да он никад није на губитку. Зар то давно још није уочио *Мајстер Екхарт* рекавши “да онај ко од света има најмање, има од њега највише”! “Свеска за разговор” је песникова *Ѕравиметрија* за сондажу књижевног и некњижевног (тамног) вилајета.

Ево прегршти стихова који то илуструју. “/Живот је кратак, чак и кад потраје предуго, ако је човек осуђен на/једно место, једну земљу, један језик, језик који одумире...” (*Уместо њоџовора/последња одбрана*). /Вративши се из војске, видео сам на плафону/наше Мале магазе пукотину./ (Напрсли су зидови носачи.)/ Сада (све чешће када склопим очи) видим/у себи сличне пукотине./ (*Витлејем*). /Пакао њосиоји и њочиње њамо/где нико никоџ не разуме: Оџац Сина, Син Оца,/муџ жену, жена муџа, сусед суседа,/кум кума, џосиодар служу, служа џосиодара,/воденичар њомељара, њомељар воденичара,/живи мртве, мртви живе. монархисти републиканце,/републиканци монархисте,/коњокрадице зулуфе, зулуфи коњокрадице/младоси сџароси, сџароси младоси/јава снове/снови јаву/село џрад, џрад село/јаз реку, река јаз/сџароселци новоселце, новоселци сџароселце/боџаџаши сиромаше, сиромаси боџаџаше/усџех неусџех, неусџех усџех/љубав мржњу, мржња љубав... (Тумачење снова). /Снови се овде искрцавају на белину хартије/не као колонијална роба већ као патрљци/правих снова, правих сећања... (*Пето сневање сна: јетра*). (...) /Студенци су се урвали и обрасли копривама/Потоци базде на урин/Из наших најдубљих буцака/разлежу се крикови безнађа/смрадови трулежи, ужаса и лицемерја/нико да се прихвати Метле/ни Косе, ни Косира/Осим Смрти... (*Камер/Месечева књига снова*). (...) /Убеђивање је уобичајено насиље./Сасвим је друкчије, а не онако како желе да вас убеде./Кад вам затворе врата,/кад их затворе за вас,/затворили су их за још десетак,/за стотину!/Залупљују их/да би их залупили заувек за вама./ (...) /Ко пише роман, мислећи да може/ добити сатисфакцију за нешто изгубљено у жувоту,/гдно се вара. /Све иџо један њесник има,/иџо је оно иџо нема... (*Људвиџу Ван Бетовену*).

Циклус “Повратак у Елеузину” јесте кратко носталгично “пропутовање” кроз негдашњи свечарски свет историје и бајословни свет природе и њених божанстава рађања и плодности; кроз (ишчилели) свет политеистичке антике и златни свет византије са *Аџнецом* на престолу-жртвенику; кроз расточени свет старе, хришћанске Европе, а са горком ретроспекцијом на песников утуљени зачивај, и оргијастички тулум (данашњег) *човекобоџа* културолошким и цивилизацијско-историјским миљеом. Његовим *осџаџиком* од остатка! (...) /Свезали су нам ноге и руке/и целат је неочекивано зарио нож/у твоје и моје срце. Затим нам је чупао срца/подижући их према небу/док су најближи скупљали крв у чаше...” (*Пророчки календар/Месеџ њовратџка боџова*). Повратак у Елеузину је могућ једино у поезији и кроз поезију, и песник га зазива на та уска врата: /Знам, знам сву нашу тугу, несрећу и судбину!/И

мука ми је од марама које су нам везали/преко очију векови, туђини и сеобе./*Историја Соколу зулум учинила, зулум учинила – кућу зајалила!*/Јој!/Јој, Соколе!/Угасићемо пожар,/водом са царских извора/са смарагдних извора испод Радана./Још лепшу ћемо сазидати Кућу;/нек соколићи не пиште,/а ни ти не куни,/мој Соколе, историју,/хиљаду година самоће,/виђење из другог угла,/јер ја сам старији од досељеника/и сваке историје пораза...”(Јустинијанов *рибњак*). Горко је прегорко, песниково искуство света изглобљеног из своје Елеузине, отпалог са златног повесма/руна: (...)/Живот је дуг, учмао, епоха – глува!/Ово је земља гробља, врана./Вране су тачне. Свак' своме јату лети./Стихови се, ко црква Тршка,/сами собом бране, од шарлатана,/варвара. Песнику дође подршка/Од Анђела ћутања, кад се сети...” (*Анђео ћутања*). Јагорчику и кукурек те чемерике песник сеје и по свом *жробу*, али и по *уредничким канцеларијама*, њиховим живим хумкама, с дебелим разлогом: /Не врабац, ни вране, кроз педесет година/кад из мог гроба никне троскот, мерисак, или јоргован,/на мојој хумци скакутаће, као пре две или десет хиљада/година: птичица дугог репа, спрудњајка./Поплашиће је Нови човек који туђа наиђе,/и она ће се олакшати пре него одлети:/птичији измет биће ми лакши од његових речи/које чујем:/...Подмуклост тобожњих пријатеља искрених/је безгранична!/Све су ми узели, ваздух, хлеб, наду,/извор, тапије, љубав и будућност: монструми, шизофреничари,/разбојници, најгори...” (*Кроз педесет година*). /*Лиричар!* Уредник с *брчићима фоке*,/осредњи полазник Школе писања стихова,/књиге му излазе с времена на време;/он има власт да бира рукописе за објављивање/или их баца у корпу за отпатке. (...)/По дану се прерушава у оца породице/Чита Хегела./Калем у воћњацима српске књижевности/дивљакуше, али му се пелцер није примио./Има га у антологијама, јашта!/С годинама се угојио./Румени се, као кобасичар.(...)/Његова уредничка корпа је занимљивија/од њега. Поезија је томе чови средство а не циљ....” (5. *септембар 1994*).

Лични песников повратак у Елеузину није, ипак, онај добро знани, архајски и епохални, за поезију и културу, до дана дана данашњих, божанствени повратак Одисеја, који повратак, непрекидно стваралачки имагиназује, трансцендира и надом подупире, *зефиром вечности* освежава *нахерени*, окужени свет који је у великом, залудном ишчекивању! Песника није чекала ни Пенелопа! Јер такав повратак више није могућ, једноставно зато што је данашњи човек упакован/теледиригован у безличну *вест* која стиже пре сваке радости којом собом (до)носи повратник! Уместо Одисеја – очекује се – трговац! Песник каже: /ВИДИМ тај дан: видим баште и – што је горе – видим туђе/погледе издалека, као да се вратио са робије робијаш,/краљеубица, или онај који ће тек отићи на вечну робију - /страшна вест је стигла пре мог доласка./Људи ме посматрају очима Вести./(...)Где је Пенелопа?/ Вест је стигла пре мене./ То не беше Одисејев повратак./И то не беше повратак из рата и са многобројних лутања./То беше суочавање са НАЈГОРИМ./Није ме чекала Пенелопа./Никаких просаца не беше./Већ само – МАГА-

ЗА, несређена. Неред. И пролеће...” (*Повраћак у Елеузину*).

Песнички одељак “Мађије Е. Белатукадруза” прожет је аутопоетичким опсервацијама, опсервацијама о наслеђеној песничкој баштини и преиспитивачком дијалогу с њом; литерарној *деговини* и *очевини* на коју (незахвални) потомци гледају/гледућу испод *калџака заборава* дубљег од сваког заборава. *Остџиховљеној* *грунџовници* чије парцеле треба, с времена на време, прекопавати, крчевине, опет и опет, требити и биштати! Ево како Лукић пева о томе: /Песма нас је подсећала,/рибала и гађала/небеским телима...(…)/Песма нас је поткопавала,/саплитала, усправљала./Јуче и јутрос./ Пре пола века/и пре много векова./ (...)/Песма нас је пресретала/усред шуме као хајдук,/шамарала, отварала,/радовала, враћала,/подсећала и карала./Уздизала, обарала./У прах,/у златни прах...” (*Пре/рана јесен*). /Видим оно што хоћу/Не видим оно што тражим/Паучина/Паучина/ Два миленијума ткани/Предузео са акцију/за одбацивање/Не могу да се сетим/како изгледа тај папир/Абазур ми смета/Светлост с десна (*Не моћу да нађем*). /Није у вилама, у градовима/у окружним варошима, варошицама/већ – у возу./Чим прође Раковица/почињу бела чуда:/беле врзине,/бели облаци./На ливадама/јата белих голубова,/галебова,/јарића./Србија је сумрак/раног пролећа. Ноћ...(Узалуд је *тражим*). (...)/Скини ме са овог Крста/Дјево Маријо/И дај ми Твоју метлу да чистим/лево од себе,/десно од себе./иза себе,/испред себе,/у себи./Добра је Твоја метла, Дјево Маријо! (*Петак*) /Заглавио ми се међу зубима/један подлац./један кујунџија/једна бештија./Умор. Мој умор./Мој грех./Смрт моја./Драперија зелена,/травица јесења./Вране. У свитање./И око пет поподне./Вране. Фебруар./Оно што одвезује/свезује...: (*Влашке мађије*).

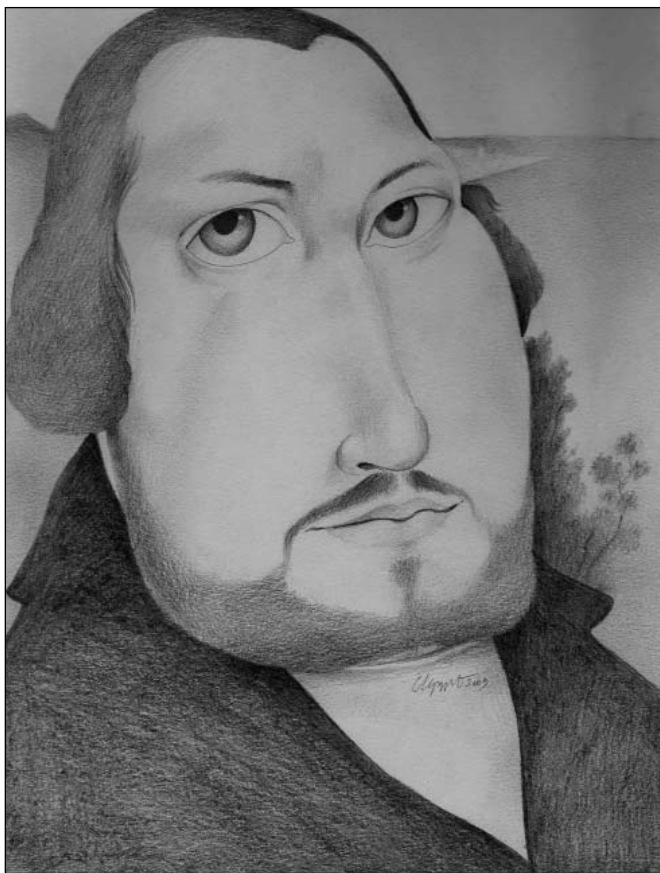
Епилог Лукићевог поетског цветника је логични исход његовог почетка. Фантазмагорична песничка повесница “о кобној линији српске историје што се без престанка креће између клања и орања” (И. Андрић), исходи у циклус “Болан Дојчин”. Епски, онај из *Пјесмарице*, па и историјски Болан Дојчин из ненаписане читанке, трансцендирао је, спиралама косовског мита и завета, легенде и повести, у самог песника, а нашег савременика. Овде бисмо генијални стих Драгана Јовановића Данилова “да се песник рађа стар као гавран”, могли преименовати/парафразирати “да се и покоји (!) српски песник рађа стар (и болан!) као Болан Дојчин”! У свету који се у својој обрнутој прогресији *прогресивно* урушава, *хуманисџички* ујењава, и декомпонује у својој божанској ступтини, песник “правилно” рашчитава анакрону, готово бурлескно (у очима фарисејског и *доштрговченог* света) ако није прејакоречено, позицију “престарелог” Боланог Дојчина који му, размућен са напицима из *светске магазе*, кружи венама мастила и крви, и ипак есхатолошки *врхуни* његову судбину, песничку и људску: (...)/Родио сам се стар и нервозан Болани Дојчин/и одмах почешао по глави./-Овај се већ *нарајтовао тамо!* – није промакло умној бабици./Кад сам проговорио, то је била песма./Кратка. Несентиментална. Лепа сама по себи./У њој се као у огледалу

огледало – доста./Један тренутак? Два?/Или размак између два тренутка? (Солунска *шећралођија*). У истој овој песми Лукић са одмереном, “оживљујућом” дозом суптилног иронијског “раствора” портретише “уметника у младости, данас и овде”, *аџоналну* позицију песника и поезије, и уметности уопште, где препознајемо, у дубљим слојевима поливалентне “Солунске тетралогије”, и понешто од песникове аутобиографије освенчене *искоса*: /Млади уметник не бере цвеће по ђрадини,/већ на зараслим ђућевима/по којима је некада прошла Уметност./Он на ђим ђућевима одраста/и скуљба мехуне баџрема,/џранчице вреса,/јеленке и љушћуре ђужева,/на ђим ђућевима црпе све особено,/све што је онима што су већ прошли *шуда/изгледало безначајно, неважно, неуметничко, џлујо*./Тим белим платном га увија/и мајка и сестра/да му се болном кости не размину,/јер он полази на јединствен мегдан/од кога не зависи само његов живот/и где се свака грешка и непажња плаћа/најскупљом ценом./Победиће на мегдану/Црног Арапина/ако комбинује замахе сабљом/(старе неискоришћене слојеве)/са избегавањем чудне смеше карневалских лица/(савремене површности)...” (Солунска *шећралођија*).

У завршној песми *исходноџ* циклуса, “Књижевници и фарисеји”, у својеврсној библијској контекстуализацији апострофира се празњица књижевниковање и мудро-варава фарисејштина данас под новим маскама, с лицем и устима *врайчијеџ* века; *искушава* се *јорџреџ* ђесника међу тим кринкама и његова профетска дужност; куша се смилотворност свепочетне, Богу *савечне Речи* и Текста, опонашање Твροца, и моћ стварања света *ни из чеџа*. /Зар су радили шта друго/осим што су се трудили тврдоглаво/пишући или говорећи/да измаме лаковернима аплаузе,/новац, или нешто друго у натури,/(...)/Замишљеност ретких истинских песника/је лепша од ноћи на палуби усред океана,/јер је таквима океан брат/и таласа их својом силовитошћу!/(...)/*Када умрем, сџалићте ме на ђрекоокеанском броду/и расујћте мој ђејео по води, као, шалићру,/сељаци, у мом родном крају, по ђиеници...*(...)/Позив у касне сате/Телефонирам лицемерју./Већ десет година телефонирам истом./Једном од оних посебних жабаца крекетана./Преобучених у сомот,/у памет без Бога./Зашто?/Понекад поразговарам/сасвим искрено/са лицемерјем,/што је искоса гледано – мазохизам својеврсан//*Да ли ме је збоџ тоџа ђослао Оџац мој у овај свей?/Докле ћу да џубим време са лажним цариницима?/Трџовцима? Позадином зоне сумрака?...*”

Поезија Мирослава Лукића, као ретко којег песника данас, носи у себи све генеричке одлике истинског/исконског песничког творења, нешто од духа и даха, па и суптилне ангажованости старих мајстора, тврдих и оданих *духовних веровника*; поезија је то која слави и хули, пропитује, преиспитује и сумња, и у свим манифестацијама свога *расвићноџ* бића – увек је у потрази за метафизичком истином/истинама – хлебом и сољу свога самоопредењења и самоостварења у новим “зорама света и историје које је још нису свитале”, како би рекла *Аница Савић-Ребац*. Управо због те своје непресушне и непрестане креативности и

свежине, са росним дахом језичких и поетских пропланака и висова, његова поезија је изазовна и инспиративна, захвална за посвећено читање и посвећене тумаче(ње), уколико су јој ови (тумачи) уопште потребни, јер Лукићев поетски језик подједнако добро разуме и обичан човек и тзв. академски грађанин. Са разановрсејем и разногласјем у звуковној и језичкој архитектоници стиха и текста/тела песме; у изражајном распону од широких поетско-наративних пасажа, до оних минијатурних/минималистичких бриљантно компонованих; пуна колоритних, опозитних слика; архетипских симбола светлости, фолклорне фантастике, и заумних и архајских светова; без непотребне метафоризације; лирична и мисаона, саркастична, иронична и ругалачака; брижна и дубоко замишљена/запитана над антрополошким удесом човека и света; полемична, критичка, завештајна и опоручна у исти мах; елегантно распричана и разговорна, увек са ореолом метафизичке наравије у првом плану као својим основним тоном.

trag i{~itavawa > An|elko ANU[I]

Гордана ВЛАХОВИЋ

УМЕЋЕМ И НАКЛОНОШЋУ О ПИСЦИМА И КЊИГАМА

Мићо Цвијетић: Ослонци и укрштаји; Београдска књижа, Београд, 2010)

Мићо Цвијетић, песник, путописац, преводилац са лужичко-српског и немачког језика, пише и књижевну критику и есејистичке текстове. „Ослонци и укрштаји“ четврта је књига књижевно-критичких текстова и есеја. Мићо Цвијетић обухвата избор радова у протеклих двадесет година, распоређених у три критичка круга: Ослонци, Укрштаји и Критички колажи. По речима аутора у поговору, примењена је релативна логичка тематска сродност, и донекле, хронолошко праћење настајања текстова. Највећи број текстова објављен је у новинама, периодици, зборницима, као поговори, или су текстови казани за округлим столовима, те разним пригодама.

Мићо Цвијетић прати књижевна догађања и појаве, не ускраћујући свој суд ни установљеним вредностима, а не занемарујући ни оне који своју књижевну афирмацију тек настоје да постигну. Наравно, при критичаревом одабиру не треба занемарити ни постојање афинитета, нити тзв. „пристрасну објективност“, израз који књижевни критичар Милош Петровић користи у својој књизи „Из круга у круг“. Критичким судом Мића Цвијетића обухваћене су различите генерације, поетике, књижевни жанрови и статус стваралаца на књижевном Парнасу. Најчешће је реч о представљању једне књиге, а каткад је текст тематски проширен сходно захтевима сесије на којој аутор излаже. Цвијетић сагледава естетске и етичке вредности дела које представља, поткрепљујући своје тврдње аргументима, разложно, не желећи притом да свој критички суд наметне као неприкосновен.

Мићо Цвијетић чест је учесник манифестација које раде портрете књижевних стваралаца (нпр. Савремена српска проза у Трстенику, Пјесничка ријеч на извору Пиве, Књижевно-филозофска школа у Крушевцу). Песничкој манифестацији у Плужинама, на извору Пиве, чији је стални учесник, допринео је својим излагањем да портрет Мира Вуксановића буде потпуније, свеобухватније дат. Бавећи се Вуксановићевом *Семољ гором*, Цвијетић аутора назива креативним архиваром древних речи који свој особени књижевни

свет гради на изворној народној матрици. Са Савремене српске прозе, из Трстеника, у књизи је штампано излагање о завичају у књижевном делу Жарка Команина. Анализом Команинових дела Цвијетић трага за значењима имагинативног топоса Пелиново, семантичким и симболичко-алегоријским. У првом тематском кругу говори о књигама Моме Капора (ратној прози), Радомира Андрића, Љубинка Јелића (два текста), Риста Василевског (два текста), Ранка РISOјевића, Васа Милинчевића, те песника Стига Србољубља Митића. Са истом радозналошћу и посвећеношћу прилази књигама различите тематске оријентације и естетичког досега.

Код Цвијетића није присутна обавештеност само о токовима српске књижевности. Он прати стваралаштво наших суседа а и земаља чији аутори су били гости при Октобарским сусретима писаца у Београду. Чак осам текстова посвећено је румунским ствараоцима са којима Удружење књижевника Србије има врло развијену књижевну сарадњу, а чије књиге су својим преводима приближили нашим читаоцима пре свега Адам Пуслојић и Миљурко Вукадиновић. Цвијетић пише о песничким књигама румунских песника (Станеску, Ризван Вонку, Паунеску, Вултуреску...), али је заинтересован и за критичку и есејистичку мисао која долази од суседа, те наше читаоце упознаје са дневничким, књижевно-историјским и теоријским ставовима Еуђена Симиона, датим у књизи *Уморан је демон теорије*, у избору и преводу Адама Пуслојића.

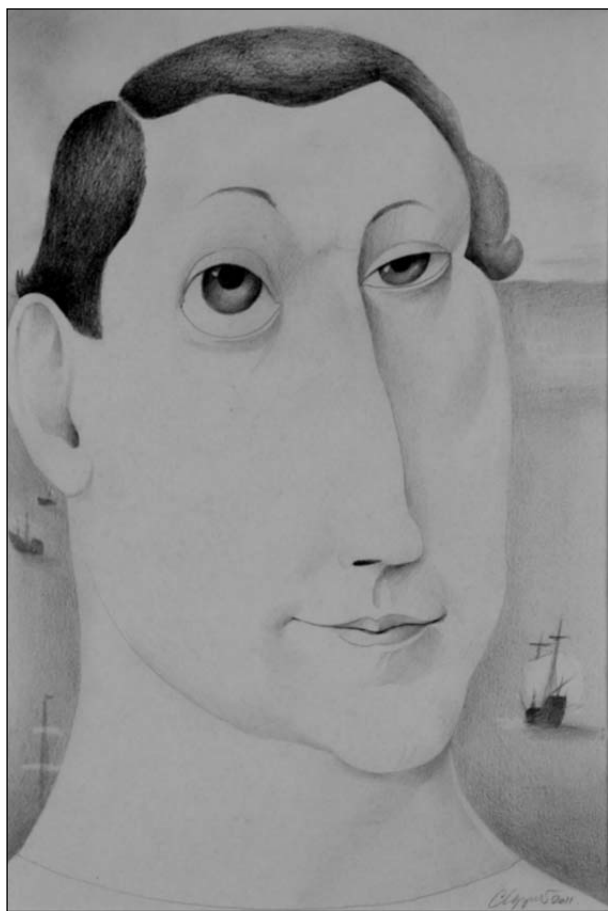
Пажњу Мића Цвијетића привукли су македонски писци Петре Андреевски и Милан Ђурчинов; бугарски: Љубомир Левчев, Елка Њаголова, Николај Петев; чешки: Јиржи Волкер и Карел Сис, те један Енглеz, песник Ричард Бернз (један од добитника Повеље Мораве). Цвијетић зна добро познату истину да понекад вредна дела остану незапажена у дневној штампи и књижевној периодици, те изостане, неоправдано, њихово књижевно критичко вредновање. Да би исправио део таквих неправди Цвијетић представља биографску књигу аутора Игора Волгина *Последња година живота Достоевског*, за коју каже да по својој вредности заслужује већу пажњу него што јој је посвећена. Од руских писаца пише приказе књига Валентина Распутина, Јуне Мориц, Сергеја Главјука.

У трећем кругу садржано је петнаестак приказа и огледа о књигама различитим по форми и поетском приступу. Предмет Цвијетићеве пажње су књиге огледа, есеја и књижевно-критичких анализа Данице Диковић Ђургуз, Чедомира Мирковића и Радослава Братића, те књига Бојане Стојановић Пантовић *Небомислво*, којом је обухватила српско песништво краја XX века и којом је изазвала оштра реаговања дела јавности, посебно у Хрватској, у којој је књига и објављена. Мићо Цвијетић прихвата право аутора на лични укус и избор, али назначава и могућност другачијег избора, не оспоравајући ауторкине добре намере и њен труд.

По свом критичком нерву бира и нове прозне и песничке књиге, да представи, прикаже, упуту похвалу или укаже читаоцу на њих (прозне књиге Марине Костић, Милорада Р. Блечића, Мироја

Вуковића, Миланке Мамуле, Лјубише Ђидића, на књиге поезије Драгана Драгојчевића, Александра Секулића, Зорице Арсић Мандарић, Ђорђа Николића, Зорана Хр. Радисављевића). Посебно је топао и надахнут запис о Моми Димићу, „Добром човеку из Миријева“, како га Цвијетић именује; топао и дирљив не само због пригоде при којој је настао (пишчева смрт) већ и због дубоког поштовања према делу и људским квалитетима одлазећег пријатеља.

Мићо Цвијетић, осим што својом широком информиса-ношћу обавештава читаоца о токовима савремене књижевности, осим што даје судове о новим књигама различитих жанровских одредница (који нису и пресуђивање), што са дубоким разумевањем и наклоношћу залази у чудесне и сложене песничке светове, читао-цу пружа и естетски доживљај, луцидном мишљу, књижевнотеориј-ским знањем, укусом у одабиру и умећем финог обликовања исказа.

Мирослав ТОДОРОВИЋ

РАЗУЂЕНА ЛИРИКА ЉУБАВИ И ЖИВОТА

(Радмило В. Радовановић: *Млади Агонис*, ЈУ Културни центар „Петар Кочић“ Мркоњић Град, Бања Лука 2011.)

Лирика нове песничке књиге Радмила Б. Радовановића потврђује високе вредности претходних песничких остварења које овом песнику обезбеђују угледно место у поезији српског језика. Она допуњује његов стваралачки опус, проширује и продубљује аутентичан тематски спектар и њему својствену модернизацију хеленске митологије....Ова својеврсна лирска исповест је остварена у надахнутом певању о љубави и животним путевима *лирских јунака*. Творитељ властите песничке матрице у чијем обрасцу се налазе митске и личне судбине с мноштвом алузија на старогрчке приче у оновремене оквири призива и древна збитија чиме убедљиво предочава вековитост тема утканих у бит човековог живота.

У песниковој визији древне теме су и својеврсна *парадигма песничког позова* које он својом певом обнавља и веран снази личног доживљаја инвентивно версификује. С друге стране саопштава се кроз властито и библијски основ о животном кругу као универзалној и свевременој матрици живота. Већ у мотоу песник казује о *блажослову песме* која настаје, али, и остаје после љубави и наставља да траје у делу (*Блажосиљаћу те кроз узвишене риме*). И доиста песник надахнуто исписује стихове у славу ероса са *значањем стваралачишта*, успева да у лично поетско ткање призове митско и метафизичко под чијим луком поезија љубави има атрибуте вечног. Вечна је њена прича на чијој позорници се смењују само време и актери. *И нема ништа ново под сунцем*, јер живот и љубав су вечне теме, у њима се сплићу и преплићу људске судбине. Изражавају најинтимнија доживљавања, исказује филозофија живота и времена.

Већ у уводној песми *Млади Агонис* (*Агонис, прелеј младић у кога су заљубљене Афродита и Персефона, те две шрећине године проводи на Земљи, а једну у подземљу...*) песник Радмило В. Радовановић предочава поетику персоналног казивања кроз митске садржаје као фона универзалне, општељудске матрице и свевремене истине. Кроз сиже песме прелама се *лична прича* с одјецима

хеленске митологије надахнуто уткане у властити живот. У тој узајамности остварена је збирка песама о животним путевима лирских јунака и њиховој љубави. Стихом искусног песника чија перцепција региструје најдубље трептаје душе у којима се сплићу осећања и сећања, чује звон срца, усхити и озарења, резигнација и носталгија. Мајсторски су укомпоновани у ову симфонију љубави и певања, звука и јецаја душе (јер *Успомене навиру прошлости казују*) из чијих се скривница оглашавају *зажонетике срца*. Преточена је у аутентичну лирику натопљену истинама живота у којој је свест о божанској моћи љубави која учеснике воздиже у одаје *седмог неба*. Она нам указује и на дихотомско устројство свега. На светлу и тамну страну, на земаљско и небеско, на адско... У овом певању присуство хадског је изражено у завршним стиховима уводне песме:

*Ја ћу пола године бити на Земљи
С мојом прекрасном Афродитом
Мојом Вером
Враћен на земљу на свјетлости сунчаних зрака
У својој природи
Ја вјечно млади Адонис
Дивински*

Песник се идентификује с Адонисом, отуда се у овој поезији налазе богови и богиње, успоставља континуитет, баштини, варира, трага, обнавља и витализује тема с одликама универзалног дискурса. Може се рећи да песник пројектује оовремено у митско, да митско стихом транспонује у оовремено преко којег се остварује мноштво семантичких, метафоричких и садржајних нијансирања оних што вечну категорију љубави представљају као симбол.

Јер, *све што је прошло постаје симбол* (Гете). Јамачно да је у наративној куцавици Радовановићевог певања присуство прошлог у функцији симбола и метафоре. Као човек је искусио, као песник доживео катарзу, виноу се до оних *висина до који дойде само љубав* и поред сензација живота изразио је богату гаму најдубљих осећања свог бића. У његовој лирској исповеди се појављују митски ликови и богови (Зевс, Хера, Артемида, Еос, Хелиос, Деметра, Артемида...Калипса, Тетида, Орфеј, Еуридика... као и топоси које песник види као еквиваленте завичајним (Олимп, Патмос, Делфи, Хебра, Лета...Неум, Мркли Град, Чапљина, Житиште...Врњачка Бања... Оживљава се песмом, после тридесет љета, прва љубав која је у песниковој души букну-ла при поновном сусрету и еруптирала лаву стихова.

*Све своје моћи и немоћи
Стављам на ову бјелину харџије
Сакуљам твоје прве знаке филозофије
Додирujem ствара писма и ријечи просуше*

И те „ријечи просуте“ се сплићу у животом натопљене стихове, оживљавају и иницирају певање у славу љубави, казују луцидној песниковој медитацији, сазнањима заснованим на животном и стваралачком искуству. Песник шири тему приче и кроз интроспективна проницања и суочавања с метафизиком тишине из које се оглашавају стихови исказујући душевна стања проткана спознајом искуства минулог и, поврх свега, снагом певања, јер:

*Празан је дом и харџија ова
Тишина леги и ради јава
Тебе је однела худа срећа
Животи шече и после поспртања*

*У прах сам послао ријечи заборав
Крик ране и кољена жола
Између неба и земље бескрајна тишина
Ти љубиш камен ја жив са оком без ока*

Твоја ме ријеч након тридесет година буди, версификује песник инспиративни тренутак узлета и оживљавања судбоносног сусрета и свега што је остало на *гранчици заборав*. „Разум ме није научио ничем све што знам открило ми је срце“ записао је својевремено Толстој. И песниково срце исписује и открива поезију.

Лирски субјект себе види и као Орфеја, љубљену као Еуридику (Орфејева душа). Овде је митско посвојено самим чином певања чиме се и само сећање у визији песме оживљава. Тако у песми *Вероника* сећање оживљава и претаче се у стихове засноване на животним чињеницама, сусрету, растанку, евокацији...и збиру реминисцентних призива – дозива минулог времена, где се ламентира над прошлим *тражи део усйомена сјећања на оне године*...Стиховима његовим с меланхоличним и медитативним нитима испевано. Он:

*Обезглављено дозива прошла времена
Које једино слуша ова поезија
Ти ми се повремено јавиш из Житишита
Гдје дјелиш судбину удаћих жена
Црном линијом твоје срце куца и бјежи
На облаку дивљем и с њим који ће уједо
А ја који из даљине тражим дио усйомена...*

Накдашњи блесак љубави након тридесет лета иницира изасјава и *обасјава* стихове бремените и слојевите осећајности са подтекстуалним слојевитостима нових прича о животима њених јунака, болног суочавања са пролазношћу. Они су остварени универзалним језиком емоција, погледа, ћутања, *страха душе*...

Улирском квартету (*Млади Агонис*, *Тајна кружа*, *Најустиио сам твоје оспрво Калијсо*, *На њедрима сџјене*) одвија се разуђена исповед срца и душе, удахњује дах песнички у градиво живота

(*Једно срце куца сѣара носѣалѣија*). И стихом опоетизована жудња када се „*Живој подјели на пола / Ти се претвори у цвијет ја у кай на води*. Песник види своју судбину и у ликовима Зевса и Хере. Лирски јунаци у песниковом доживљају разноликошћу казују и о моћи песништва, песникове инвенције и фантазије као и стваралачке маште да ефектно дочара сложена стања личног. И стваралачког.

У песми „Свјетлости хеленске“ надахнуто се казује о самом стваралачком чину. Стиховима згуснуте симболике исказана је поетика која речима и асоцијацијама ре-зултира ефектну песму компоновану од личног са призивима митског. И не само митског, јер Радовановић стихом „Те слике враћају се у ово вријеме чемерно“ казује о и оновременом које се кроз жижу речи *чемерно* ефектно сугерише. Премда песник то види као свој *дио* живота и *слику своје жолѣише*, поезија и њена значења обухватају шире планове. Може се рећи да песник инспирисан животом – љубављу ствара и властити мит са метафизичким одсјајим *свјетлости хеленске*. Ова и низ других песама могу се студиознијим гонетањем тумачити и проницати како (зашто?) песник компонује песму са одјецима хеленског дискурса оног који његовом песништву даје особен „укус аутентичности“.

*Извлачим из твојих ћућања ријечи
Њих пишеш икрито и шаљеш у писмима
Често помислим да су то сновића
Или нешто што никоме не смијеш рећи
По теби попијам свјетлости Хеленске
У њима преносим тајну сѣара душе
У истину што лежи баш у томе
Срушена Крајина и Херакло што без тебе*

И у сонету *Камен* песник духовну космогонију своје лирике транспонује у тишину која остаје после свега са одјецима минулог. Она је завршни чин *приче* песме у чијем се духовном окриљу медитира, свде животни рачуни, спознаје самоћа, и отварају нови токови певања:

*Наше приче претворисмо у ћућање
Ове ријечи више не живе
Превие тужне на језику жорке
Пишем их у завешајном ветру
Симболи слова и просте реченице
Приписнуј камен на глави вјечанице*

У интимистичку мапу песник уноси и рефлексивну ноту о знаним истинама које казују о пролазности свега. Семантичка разуђеност се кроз исповедну позицију шири н теме које се наговештавају кроз симболе речи *камен* и *вјечаница*. Таквих примера садржи и обиље синтагми што попут бисерја плодотворно зраче енергијом која пулсира из срца како оног који их у стих претаче

тако и на читаоца који и своја осећања у њима открива. Има у њима унутрашњег сјаја песничког универзума чије се честице налазе у човеку и лирске полифоније која онтолошку пуноћу и смисао изражава и наговештава.

Синтагме: *Немушће рјечи, цвијеће мјесечине, брда туге, набујала прошлости, златна игра, тврда истина, укус вјечности... сабласан сјена... расипукла небеса, јесења самоћа* ..као и стихови својеврсни репери, мисли, поенте који садржајно и метафорички доприносе комплексности ове поезије: *Твоја је тијесма моја истина... Успомене навиру прошлости казују... Додир риме и тајна круга... Претворен у њега заостао у рими.. Зраци сјенки вире од искона.. У њих сам послао ријечи заборава... И можда некад и никад заједно / А ипак заједно на њавом небу заборава...* казује песник. Овим се навештава васколика метафизичност јер казује и о оном што долази после свега. О есхатолошком са свим асоцијативним обухватностима. То њаво небо заборава завршна је слика збирке; она затвара једну а отвара хоризонте певања и медитације. У бити ове поезије изражава се и особена животна философија коју оваплоћује поезија и омогућава да и властите доживљаје у њеним садржајима откривамо...

Лирик Радмило В. Радовановић новом стихозбирком у ово-времену песништво доноси, у новом (свом) песничком руху, поезију о љубави и *заонетикама срца и душе* чијом садржајношћу указује на смисао певања и живота, напосе.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

ЦРНА И ДРУГЕ ПЛАВЕ БОЈЕ

(Манојле Гавриловић: „Црна плаветица”, Српска књижевна задруга,
2011. године)

Нова књига Манојла Гавриловића „Црна плавет” почиње песмом „Српски грал” и завршава се „Српским виноградом”. Ове две песме, читане и посматране одвојено од оних између њих, шаљу поруку садржану у мноштву и богатству ликова, ствари, сила и облика. Ове две песме, прва и последња надовезују се једна на другу својим особеностима и међусобној преплетености, двогласју. Песник на овај начин ствара и једну бесконачну књигу исписујући циклус од свитања до свитања. Последњи стих гласи: „на Дан светог Саве слепи Вишњић сврати, низ виноград звезде проспе, па их врати”. Књигу пак отварају стихови: „Косовка Девојка златни кондир носи, тај свети грал српски и сузом га роси”.

Поред духа, душе, живота и смрти, Гавриловић у овој књизи израста из поља лирике и реализма и на том пољу сеје, носи воду, коси и жање. Животни циклус раба божјег. Поезија намењена свима. Народни говор. Кристално јасан. Нема преподобних облика којима се прибегава често, чак некада и више него што је потребно од чега се српска поезија покушава ослободити. Некада то ослобађање иде брже, некада се српској поезији стави до знања једна глобалистичка сентенца да нам је све десетерац: и у нама и око нас. Поборник, разуме се, не нуди алтернативу. Билборд затупљивање.

Овде, као што рекосмо, проговара народ под капом небеском у релацији са животним искуством и религијом. Наравно, неко ће рећи да нам је све ово познато али да се живот одвија даље и да је на некој неповратној стази. Гавриловић мисли да је стаза пуна празних алтернатива и да је море по коме се броди безобално. Може човек да побегне било где, мало ли је тачака на земној кугли али ће са собом увек носити свој товар, свој терет и остављати свој траг. У безобалним временима човек своје постојање треба да греје искуством предака, религијом, народном традицијом и Гавриловић на томе не инсистира лирике ради, већ живота ради.

Манојле Гавриловић слика природу и човека, стрпљив је у решењима, посматрач извора, тока и ушћа. Љубав је дата такође реално. Љубав има употребну вредност. Она није недохватна, у облацима изнад Олимпа или Парнаса где самој себи удовољава. Гавриловић нас овде оставља да се сами одредимо хоћемо ли уживати у недохватној или употребној компоненти љубави. Књига „Црна плавет” није окована, она је отворена за разговор са песником који када говори стихове из ове књиге чини то гласно, громко, да га чују. Тада тек стихови добијају пун интезитет и небеско плаветнило. Поруке које нам шаље ова поезија јаче су од везаности стиха и ритмике. Песме Манојла Гавриловића имају интиму, осећајност, чулност у борби песниковој на отвореном пољу. Робусним каткад сликама побеђује мудријашки концепт који има потребу да се наметне не толико квалитетом ког нема колико потребом за помодарством језика и живота човековог.

Велика предност песникова је слобода. Зато и пева слободно: гласно, моћно, скоковито, сетно, тихо. Чак и у песмама које су више налик смирају и повечерју остаје нам нада у свитање. Хоће ли нас умити крв битака, невина роса или воде предака, Гавриловић ставља у контекст народне: добро ради и добру се надај. Свестан је да често није тако. Песме су пунокрвне, а ако смо поезију Манојла Гавриловића у овој књизи одредили као поезију која долази из народа, онда књигу „Црна плавет” морамо добро ишчитати и размислити о свему, понајпре о томе куда идемо. Ова поезија није израз модернизма на незадату тему, утопија идеје, онострани популизам или пароласка песмарица. Оно што у овој поезији има митски карактер осликавају стихови: „...и питам је гласом неког давног себра, кога појиш водом из тог из небеског ведрa” или „...сребрна нам месечина капала у пиће”, „сваке ноћи пре свитања бели се камичак отвори и из њега излети девет голубица...борова се шишарка у белог коња претвари...”, зато Касирер и каже да помоћу мита саображавамо стварност у себи. Митска потка у поезији Манојла Гавриловића стога није условно усмена јер када је таква, склона је по себи да буде предмет фалсификата и другачијег учења, али песник то одлично зна.

Будући да је слобода услов његове поезије, песник је спреман да се бори, да се на слободу ослања и на слободи гради себе и свој свет. Присутне сумње и неизвесности песник пропева мудро, одолевајући варљивој лакоћи певања. Зато уме и да пропита читаоца, наизглед лако, лирски, о свему што га окружује. Наизглед, неке песме нам пружају руке у коло да се ухватимо, у двогласју да их певамо, али ту обично вреба опасност пораза. Слојевита поезија Манојла Гавриловића у овој књизи тек у другом и нареднима читањима пуни и празни наше батерије. Полазна тачка ове поезије је Патрија. Отаџбина. Лепе су девојке, прелепа је Косовка девојка, лепа је љубав, лепи су митови и традиције али где ће се они наћи и шта ће са њима бити без отаџбине? Отуда и стихови: „...копам

бунар у дну у дну облака и белим га ружама ограђујем. Понекад заспим са зрацима Сунца у руци. Понекад са грудвом месечине у наручју. Свет са жаоком пчеле жубори у сну леске, птица полетела из петог столећа никако да слети на моје раме”.

Романтизам, тај облик певања који је радо хтео да побегне од нас, као када врата од кавеза заборавите да затворите на два дана, присутан је код Манојла Гавриловића на један готово заборављен начин певања, близак читаоцу, као да се догодио пре пола сата или сат времена: „...На Славији сретнем Достојевског, шета, носи беле брезе и карпатска лета...носи жубор Волге и с Кавказа вече, песму о Косову на руском ми рече...”, или силазак до Панонског мора: „...над Панонским морем дижем сојеницу, место врата ветар, место крова птицу. Плетем је од зрака месеца у воћу, с три мала пролећа да ми светле ноћу...”.

Запевцима и поетским заперцима нема трага у овој сложеној поезији. Иако се нуде и у поезију улазе на многим местима сам читалац временом разабере жито. Хоће, додуше у почетку, кад никну, сирак и кукуруз да личе један на другог, зато вели онај ратар: дај Боже једну кишу, да видим где сам.

Чедомир ЉУБИЧИЋ

РУЖИЧАСТИ ПОГЛЕД НА ЦРНО

(Срђан Орсић, *Светлобрачја*, Фестивал Поезије Младих, Врбас, 2011.)

Савршена уметничка лепота показује нам се у својој потпуности само онда када се наше очи не окрећу да истовремено гледају неку другу лепоту. Само на такав начин можемо уочити уметничкову праву природу и функцију. А функција уметника је да буде створење које види и трепери, тако нежан и осетљив инструмент, да ниједна сенка, ниједна боја, ниједна линија, ниједан пролазни и тренутни изглед видљивих предмета који се налазе око њега, ниједно узбуђење које они могу да саопште духу који му је дат не могу бити заборављени или избрисани из књиге сећања.

Без обзира да ли се радило о гледању на светлу или у мраку, његов основни задатак ће бити да види и да осећа.

Улазећи у књигу Срђана Орсића (Вуковар, 1987) *Светлобрачја* можемо наслутити да ће се остварити већина од оног што захтевамо од уметности, а захтевамо да фиксира оно што је пролазно, да објасни оно што је несхватљиво, да да тело ономе што нема меру, да учини бесмртним ствари које не трају.

Поетика Срђана Орсића може се назвати и сликарством које више не показује предмете онаквим какви су по себи, већ их преображава у слике које треба да буду огледало душе.

У песми *О Дукаћу*, Орсић суптилно истаче истину да је веома важна способност сањања у будном стању. Без таквих снова остаје се у *Блаћу*.

/Тонем полако
Као кумовски ситниш
У бласто пред црквом /

У обе ове песме Орсић нам дочарава магију равнице коју неки могу схватити и као проклетство или усуд. Али и када се тако доживи равница она у Орсићевој поетици ништи предрасуде и црне примисли, *оживљава живо бласто, наслања се на сећање лесџиве и ђење се на облак.*

Срђан Орсић равницу слика Шумановићевски. У тој слици мотиви нису без значења и акцидентални, а начин на који је представљена говори нам да праву тему и основу слике сачињавају радост и срдачност а не мотиви.

*/ Мисжџо ѿойла, сања свачжја
Свечарскожа сјај озрачја
Злаѿиан одсјај свейломрачја /*

Ишчитавајући књигу *Свейломрачја* никако се не сме пренебрегнути Орсићев прилично аутентичан поглед на боемију, ону која на леђима уживаоца стоји као крст истоветног начина живљења, а не ону естрадизовану која престаје како се камере искључе.

У песми *Барске ѿиѿице*, кафана је сакрални објекат у коме приче, монолози, историчност и пиће испреплетени војују свако своју битку за ослобођење од широко распрострањених људских слабости

*/ Глава ѿага, руке машу
Броји ѿѿа смо ѿолуѿали
За ѿри деѿи ѿише флашу
А ми њега браѿом звали! /*

У песми *Воз за Иѿаку*, Орсић уводи на мотивски пиједестал жудњу за повратком кући зналачким уклапањем митолошког обраћа и *Кайоровске* носталгичности, која упркос жудњи за повратком кући не спутава жал за прошлим временима и оним деловима прошлости који нису могли бити предмет идеализације у времену када су били на врхунцу моћи.

Други циклус песама у књизи *Свейломрачја* назван *Тмина* чини седам песама са тамније половине наслова ове књиге. Овај циклус антиратних песама проистеклих из искуственог бола песника и проживљеног крика детета, на моменте потресно, уверава читаоца да је могуће и пожељно преобратити личне осећаје у опште добро, открити наде људског рода.

У песми *Подрум* готово волшебно је замрзнута атмосфера зебње и страха услед ратних разарања и солдаѿијских пировања. *Подрум* је стваран, он ври од простодушног људског страха за сопствени и животе ближњих, као и од потребе да се он ублажи у детињем оку.

*/ Рекли су нама, деѿи:
Вани се неѿиѿо слави
И не, нису ѿо меѿи –
Јесу, али нису ѿрави. /*

Песмом *Улица* доминира слика ратног ужаса, али Орсић и једној таквој слици успева да наметне препреку у виду две истине.

Прва је, да су уметности и такве слике потребне, а друга – да се против таквих слика уметност бори на најефикаснији начин. Орсић је у целом овом циклусу изразито антиратних песама, а нарочито у овој, затреперио свом својом моралном сензибилношћу да би разлучио праву уметност од лажне, узнемирио небо и земљу да би схватио уметност и судио о њој.

*/ Музика, сирене
Хадски звуци, џраја
Пси рајџа, хијене
Крешендо пре краја.*

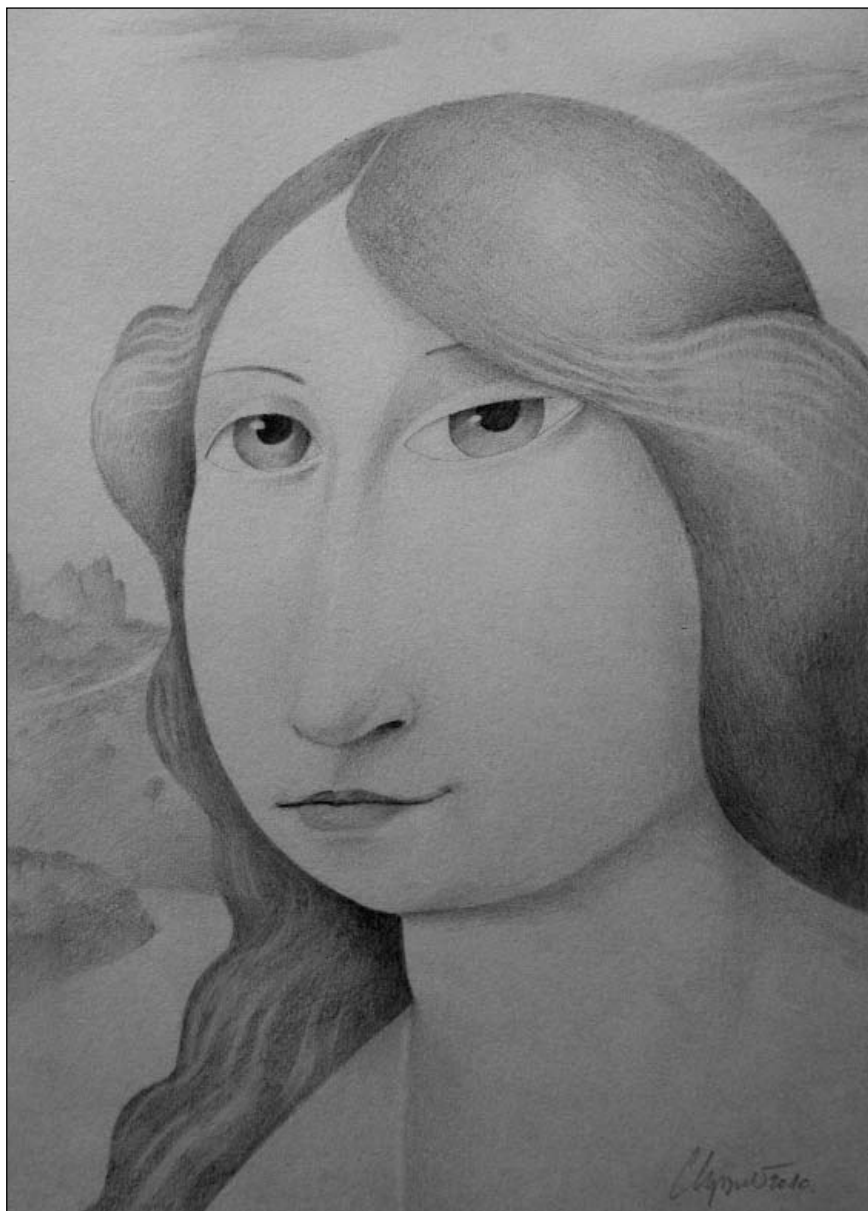
*Траже сјас у боци
Ослободиоци. /*

У циклусу песама *Паноптикум*, Орсић прави логичан искорак из претходних циклуса и улази у свакодневицу испуњену најразличитијим стањима савременог човека. У песмама овог циклуса понекада ходају, а често и само протрче похотни самци, транзициони губитници, кладионичари, незајажљиви мегаломани. Орсићу, као прецизном посматрачу, не промиче да су *џафови* потрошачког друштва у блиској вези са духовном празнином. Празнина лежи у језгру свега постојећег а неутољива глад модернитета подразумева рад, стрепњу, стрес и депресију. Интеракцијом између Орсићеве моћи запажања и читаочеве капитулантске сагласности лако се долази до закључка да су духовна празнина и потрошња две видљиве манифестације спирале која понире све ниже.

У два завршна циклуса песама *Пред екраном* и *На сцени*, као да се дешава дијалог две недужне индивидуе које су успеле побећи од опште буке, галаме, простаклука и бестија које су створиле савремене информационе технологије и непролазне сујете интелектуалаца гладних славе и поштовања у бескомпромисним и недотираним условима производње смисла. Орсић у ова два циклуса песама, храброшћу какву може имати само мислилац чврсто утемељен у сопственим ставовима, јасно уобличава познање чињенице да модернитет не само што је доживео неуспех него је постао и претња опстанку живота. Вера у прогрес се смањује, а биће се дезинтегрише и распршује у сајбер простору.

Срђан Орсић, прошлогодишњи добитник И награде на Фестивалу Поезије Младих у Врбасу, као резултат те победе, донео је савременој песничкој продукцији књигу *Светлобрачја* из које се, као песме које плене живописношћу, сликама и ставовима, издвајају: *О дукаћу, Барске пјенице, У блаћу, Воз за Ишаку, Подрум, Улица, Панџа рхеи, Навлачење возова, Ситиџме, Сервија, Приказе, Сумрак, Канонада, Ин медиас рес, Хакована свесћ, Моззила, Пар – нејар, Песник по вокацији, Сурџисе, Пракса, Адио, Пејрарка, Светлобрачја...*

Срђан Орсић самосвојним поетским осећањем за емоционалну снагу уметности просветљава путеве објашњења времена у коме живи, времена у коме пева, времена које нас гута - из оних углова у којима је екстеријер у сукобу са природом, а ентеријер толико беспрекоран да, у сваком тренутку, може да заличи на човекову способност да се снађе у свету разнородних интересовања.

Претплатити се на ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1.000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улажити на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се пријави, ми ћемо вам слаћи часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона: 021/707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. - 2005, бр. 1 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2005 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 cm

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407